



**INSTYTUT GOSPODARKI SUROWCAMI MINERALNYMI I ENERGIA
POLSKIEJ AKADEMII NAUK**
**MINERAL AND ENERGY ECONOMY RESEARCH INSTITUTE
OF THE POLISH ACADEMY OF SCIENCES**

ul. J. Wybickiego 7

31-261 Kraków

BANK GOSPODARSTWA KRAJOWEGO
36 11301150 0012 1266 6620 0001
NIP: 675-000-19-00

e-mail: centrum@min-pan.krakow.pl
www: <http://www.min-pan.krakow.pl>

Tel.: sekretariat (+48 12) 632 38 35
centrala: (+48 12) 632 33 00
fax: (+48 12) 632 35 24



Gmina Miasta Sanoka
ul. Rynek 1
38-500 Sanok

Załącznik do Uchwały Nr XXVIII/248/16
Rady Miasta Sanoka z dnia 20 grudnia 2016r.

PROGRAM
USUWANIA AZBESTU
I WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST
Z TERENU GMINY MIASTA SANOKA
WRAZ ZE SZCZEGÓŁOWĄ
INWENTARYZACJĄ

Kierownik zespołu autorskiego:

dr inż. Beata Kłojzy-Karczmarczyk

Kraków – Sanok, 2016

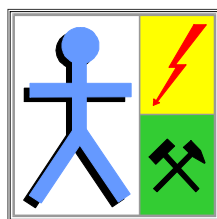
Zamawiający:

**Gmina Miasta Sanoka
ul. Rynek 1
38-500 Sanok**

**PROGRAM
USUWANIA AZBESTU
I WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST
Z TERENU GMINY MIASTA SANOKA
WRAZ ZE SZCZEGÓŁOWĄ
INWENTARYZACJĄ**

Wykonano zgodnie z umową
nr 70/06/2016, nr rej. 30(C-2)16

Wykonawca:



**Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią
Polskiej Akademii Nauk
ul. Wybickiego 7
31-261 Kraków**

**Pracownia Badań Środowiskowych i Gospodarki Odpadami
tel. 12 633 58 69
e-mail: beatakk@min-pan.krakow.pl**

**Zespół autorski:
dr inż. Beata Kłojzy-Karczmarczyk
dr inż. Said Makoudi
mgr inż. Janusz Mazurek
mgr inż. Jarosław Staszczak
tech. Jan Żółtek**

Kraków – Sanok, 2016

Spis treści

1. Informacje ogólne	4
1.1. Wprowadzenie oraz podstawa opracowania	4
1.2. Charakterystyka ogólna gminy miasta Sanoka	5
1.3. Charakterystyka azbestu i odpadów zawierających azbest	7
1.4. Zanieczyszczenie środowiska i wpływ azbestu na zdrowie człowieka.....	15
1.5. Podstawowe akty prawne.....	17
2. Inwentaryzacja wyrobów zawierających azbest.....	22
2.1. Podstawowe założenia.....	22
2.2. Inwentaryzacja wśród budynków będących własnością osób fizycznych (gospodarstw indywidualnych).....	26
2.3. Inwentaryzacja wśród obiektów należących do osób prawnych	33
2.3.1 Inwentaryzacja wśród obiektów będących we władaniu Jednostki Samorządu Terytorialnego	33
2.3.2. Inwentaryzacja wśród obiektów należących do spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych	34
2.3.3. Inwentaryzacja obiektów należących do firm, przedsiębiorstw i innych instytucji	35
2.3.4. Inwentaryzacja obiektów PKP i MON	36
2.3.5. Inwentaryzacja ogrodów działkowych	37
2.4. Zestawienie wyników inwentaryzacji	38
3. Ocena jakościowa wyrobów zawierających azbest.....	39
3.1. Ocena pilności usuwania zinwentaryzowanych wyrobów wśród osób fizycznych (gospodarstw indywidualnych).....	42
3.2. Ocena pilności usuwania zinwentaryzowanych wyrobów w obiektach należących do osób prawnych	45
3.2.1. Ocena pilności usuwania zinwentaryzowanych wyrobów w obiektach należących do JST	45
3.2.2 Ocena pilności usuwania zinwentaryzowanych wyrobów w obiektach należących do spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych	45
3.2.3 Ocena pilności usuwania zinwentaryzowanych wyrobów w obiektach należących do firm, przedsiębiorstw i innych instytucji	46
3.2.4 Ocena pilności usuwania zinwentaryzowanych wyrobów w obiektach należących do PKP i MON...	48
3.2.5 Ocena pilności usuwania zinwentaryzowanych wyrobów w ogrodach działkowych	48
3.3. Zestawienie jakościowe wyrobów zawierających azbest na obszarze gminy miasta Sanok	49
4. Możliwości i sposoby usuwania wyrobów zawierających azbest.....	52
4.1. Szkolenia i akcje informacyjno-edukacyjne.....	52
4.2. Warunki bezpieczeństwa przy usuwaniu wyrobów i odpadów zawierających azbest.....	55
5. Unieszkodliwianie odpadów zawierających azbest	63
5.1. Charakterystyka proponowanych składowisk odpadów zawierających azbest.....	64
5.2. Wykaz dostępnych składowisk przyjmujących odpady zawierające azbest	67
6. Harmonogram usuwania wyrobów zawierających azbest.....	71
6.1. Zadania wynikające z innych dokumentów.....	71
6.2. Wariantowość usuwania wyrobów zawierających azbest zlokalizowanych na terenie gminy	75
7. Szacowane nakłady finansowe na realizację zadania.....	83
7.1. Nakłady finansowe dla demontażu, transportu i składowania odpadów zawierających azbest	83
7.2. Sposoby i możliwości pozyskania środków finansowych	91
7.2.1. Instrumenty ogólnokrajowe.....	93
7.2.2. Instrumenty wojewódzkie	96
8. Sposób monitoringu i oceny wdrażania programu	98
8.1. Monitoring	98
8.2. Wskaźniki oceny wdrażania programu	99
9. Podsumowanie.....	101
Spis podstawowych wykorzystanych materiałów.....	106
Spis załączników.....	108

1. INFORMACJE OGÓLNE

1.1. WPROWADZENIE ORAZ PODSTAWA OPRACOWANIA

Opracowanie „Programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka wraz ze szczegółową inwentaryzacją” wykonano na podstawie umowy nr 70/06/2016, nr rej. 30(C-2)16 zawartej pomiędzy Gminą Miasta Sanoka z siedzibą ul. Rynek 1, 38-500 Sanok, a Instytutem Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, ul. Wybickiego 7, Kraków, w dniu 30.06.2016 roku.

Opracowanie wykonano z uwzględnieniem wymogów obowiązujących aktów prawnych (na dzień rozpoczęcia umowy), w szczególności:

- Rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 roku w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest. (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 649),
- Rozporządzenia Ministra Gospodarki z dnia 5 sierpnia 2010 zmieniającym rozporządzenie w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. z 2010 r. Nr 162, poz. 1089).
- Rozporządzenia Ministra Gospodarki z dnia 13 grudnia 2010 roku w sprawie wymagań w zakresie wykorzystywania wyrobów zawierających azbest oraz wykorzystywania i oczyszczania instalacji lub urządzeń, w których były lub są wykorzystywane wyroby zawierające azbest (Dz. U. z 2011 r. Nr 8, poz. 31).

W opracowaniu wykorzystano materiały udostępnione przez pracowników Wydziału Ochrony Środowiska i Gospodarki Odpadami Urzędu Miasta Sanoka. Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka jest zgodny z przepisami prawnymi obowiązującymi w Polsce oraz Unii Europejskiej, a także z innymi dokumentami w przedmiotowym zakresie, m.in. z:

- Ustawą Prawo Ochrony Środowiska z dnia 27 kwietnia 2001r. (tekst jednolity, Dz. U. 2016, poz. 672),
- Ustawą o Odpadach z dnia 14 grudnia 2012r. (Dz. U. z 2013r., poz. 21 ze zm.),
- Programem usuwania wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski, 2002 r.,

- Programem Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009 – 2032,
- Wojewódzkim programem usuwania azbestu na lata 2009-2032 dla województwa Podkarpackiego.

Opracowanie Programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka wraz ze szczegółową inwentaryzacją obejmuje:

1. Inwentaryzację wyrobów zawierających azbest na terenie gminy miasta Sanoka wraz z oceną.
2. Zestawienie ilościowe i jakościowe materiałów zawierających azbest w układzie trzech stopni pilności.
3. Określenie możliwości i sposobu usuwania wyrobów zawierających azbest.
4. Sposoby oraz możliwości pozyskiwania środków finansowych przez osoby fizyczne oraz Gminę na realizację usuwania wyrobów zawierających azbest.
5. Harmonogram realizacji gminnego programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest.
6. Wskazówki edukacyjne z zakresu szkodliwości wyrobów zawierających azbest.

1.2. CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA GMINY MIASTA SANOKA

Gmina Miasta Sanoka jest gminą miejską, liczącą ogółem 38 639 mieszkańców (dane GUS – stan na 31.12.2015 r.). Powierzchnia gminy łącznie wynosi 38,1 km². Gmina Miasta Sanoka leży w powiecie sanockim, w południowej części województwa podkarpackiego. Miasto Sanok położone jest w odległości 75 km od Rzeszowa oraz 37 km od granicy (Krościenko) Państwa. Przez miasto przebiega droga krajowa nr 84 Sanok – Krościenko – Granica Państwa. Stanowi element układu komunikacyjnego kraju umożliwiając dojazd do granicy z Ukrainą w południowo-wschodniej części Polski.

Na terenie gminy miasta Sanoka znajdują się obszary o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych. Potrzeba ich ochrony stała się bodźcem do działań na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego. Miasto leży w zasięgu następujących form ochrony przyrody:

- Park Krajobrazowy Gór Słonnych,
- Dorzecze Górnego Sanu PLH180021,
- Góry Słonne PLB 180003,
- Rzeka San PLH180007.

1.3. CHARAKTERYSTYKA AZBESTU I ODPADÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST

Z terminem „azbest” związane są wyrażenia pochodzenia greckiego i łacińskiego: asbeste, amiante, eternit (*aeternitate*).

Asbeste - termin ten pochodzi od greckiego słowa ἄσβεστος – *asbestos*, które znaczy „niezniszczalny”

Amiante - termin stosowany dziś w języku francuskim, pochodzi od łaciny *amiantus* zapożyczony od greckiego ἀμιάντος - amiantos nieskalany - niegniłny, jest pierwszym terminem wyrażającym cechy surowca związane z odpornością na ogień.

Salamander - według starożytnej tradycji greckiej włókna azbestu to sierść salamandry, stąd nazwa salamander dla azbestu [Vogel L., 2009].

Eternit - jest to logo firmy „Eternit”, pochodzące od łaciny *aeternitate* – wieczność. Termin ten, zastosowany został po raz pierwszy na początku XX wieku przez wynalazcę azbestocementu Ludwiga Hatscheka do określenia cech swojego wynalazku „*Fibrociment*” – fibrocement, kojarzy się obecnie z płytami azbestowo-cementowymi.

Azbest i jego właściwości

Termin AZBEST oznacza ogólną nazwę dla minerałów z grupy serpentynitów i amfiboli, związanych ze skałami metamorficznymi, występujących w postaci włóknistych skupień [Polański A., 1974]. Pojęcie azbest jest określeniem przemysłowym.

Azbest należy do włóknistych minerałów zbudowanych z różnorodnych związków krzemu, tlenu i metali (magnez, żelazo) charakteryzujący się dużą elastycznością włókien, odpornością na wysokie temperatury, znikomym przewodnictwem cieplnym i znikomą rozpuszczalnością w wodzie, odpornością na działanie kwasów i zasad. Stanowi przy tym naturalny składnik skorupy ziemskiej, występując we wszystkich częściach litosfery niezależnie od pochodzenia geologicznego.

Włókna azbestowe stanowią agregaty długich, cienkich i elastycznych włókien elementarnych (fibryle). Długość włókien azbestu jest różna i zależy od odmiany. Azbesty serpentynowe charakteryzują się większą długością włókien od azbestów amfibolowych.

Własności fizykochemiczne azbestu zmieniają się przy ogrzewaniu, na skutek dehydratacji. Ogrzewany w temperaturze powyżej 110 °C traci 2/3 zaadsorbowanej wody, w temperaturze 370 °C – całość wody i jest to proces odwracalny. W temperaturach wyższych hydratacja staje się nieodwracalna. Temperatura topnienia azbestu wynosi ok. 1500 °C.

Właściwości termoizolacyjne i dźwiękochłonne, wytrzymałość na rozciąganie, elastyczność, a także odporność niektórych odmian azbestu na działanie kwasów, alkaliów i wody morskiej czynią zeń surowiec o szerokim zastosowaniu w ponad tysiącu opisanych technologii [Szeszenia-Dąbrowska N., 2003].

Tabela 1.1. Odmiany azbestu

Odmiana	Odpowiednik mineralogiczny	Skład chemiczny
Grupa serpentynu		
Chryzotyl	Lizardyt, Antygoryt	$(\text{Mg}, \text{Fe}^{2+})_3[\text{Si}_2\text{O}_5](\text{OH})_2$
Grupa amfiboli		
Krokidolit	Riebeckit	$\text{Na}_2\text{Fe}_3^{2+}\text{Fe}_2^{3+}[\text{Si}_8\text{O}_{22}](\text{OH})_2$
Amosyt	Gruneryt	$(\text{Fe}^{2+}, \text{Mg})_7[\text{Si}_8\text{O}_{22}](\text{OH})_2$
Antofyllit	Antofyllit	$(\text{Mg}, \text{Fe}^{2+})_7[\text{Si}_8\text{O}_{22}](\text{OH})_2$
Aktynolit	Aktynolit	$\text{Ca}_2(\text{Fe}^{2+}\text{Mg})_5[\text{Si}_8\text{O}_{22}](\text{OH})_2$
Tremolit	Tremolit	$\text{Ca}_2\text{Mg}_5[\text{Si}_8\text{O}_{22}](\text{OH})_2$

Największe znaczenie przemysłowe ma azbest serpentynowy (chryzotylowy), tworzący w serpentynitach cienkie żyły, o giętkich włóknach około 0,1µm grubości. Jest on odporny na działanie wysokiej temperatury i czynników chemicznych, a także na ścieranie. Źle przewodzi ciepło. Azbest serpentynowy używany był do wyrobu niepalnych materiałów budowlanych (wyrobów azbestowo-cementowych, materiałów izolacyjnych, okładzin ciernych, tkanin i farb ogniotrwałych itp). Azbest amfibolowy jest znacznie mniej rozpowszechniony. Z uwagi na dużą kwasoodporność używany był w przemyśle chemicznym.

Azbest chryzotylowy jest wytrzymały, elastyczny, ognioodporny, źle przewodzi ciepło, elektryczność i dźwięk. Jest odporny na alkalia, ale rozkłada się w kwasie solnym. Azbest amfibolowy jest kruchy i odporny na działanie kwasów.

Najczęściej spotykanymi odmianami krystalograficznymi minerałów azbestu jest chryzotyl (minerał serpentynowy) oraz krokidolit i amosyt (minerały amfibolowe). Odmiany te różnią się między sobą barwą, gęstością, budową, a przede wszystkim zawartością procentową składników: SiO_2 , Fe_2O_3 , FeO , MgO , CaO , Na_2O , N_2O .

Azbest, z uwagi na swoje zalety, był szeroko stosowany do **produkcji budowlanych wyrobów azbestowych**, wśród których największe zainteresowanie miały płyty i rury azbestowo-cementowe. Płyty były szeroko stosowane jako pokrycia dachowe, a rury, stosunkowo niewielkie ilości, do wykonywania instalacji wodociągowych i kanalizacyjnych oraz jako przewody kominowe i zsypy w budynkach wielokondygnacyjnych. Polska Norma [PN-87 B-06612] podaje trzy rodzaje klasyfikacji wyrobów azbestowo-cementowych. Najbardziej adekwatny wydaje się być podział **wyrobów azbestowo-cementowych** w zależności od kształtu i przeznaczenia, wyróżniający następujące grupy:

- wyroby płytowe, w tym:
 - płyty płaskie ogólnego stosowania,
 - płytki dachowe,
 - płyty płaskie specjalnego stosowania,
 - płyty faliste,
 - kształtki,
- rury i elementy łączące,
- kształtki kanalizacyjne,
- kanały wentylacyjne,
- otuliny,
- wyroby i elementy architektoniczno-budowlane.

W zależności od ich gęstości objętościowej wyroby zawierające azbest oraz odpady azbestowe dzieli się na „miękkie” i „twarde”.

Materiały „miękkie” - łatwo pylące materiały zawierające azbest to materiały lub produkty (np. tekstylia azbestowe) charakteryzujące się dużym procentowym udziałem azbestu, niską odpornością mechaniczną i niską gęstością. Pod naciskiem między palcami podatne są na zgniatanie i łatwo uwalniają włókna azbestowe. Łatwo także ulegają uszkodzeniom, powodując wtedy znaczne emisje pyłu azbestowego do atmosfery. Grupa „miękkich” materiałów zawierających azbest obejmuje wyroby o gęstości objętościowej mniejszej od 1000 kg/m^3 . Zawierają powyżej 20% azbestu. Wśród najczęściej stosowanych „miękkich” materiałów zawierających azbest można wyróżnić:

- materiały termoizolacyjne,
- natryski azbestowe,
- wata azbestowa,

- tektura azbestowa,
- wyroby tekstylne,
- zaprawy o niskiej gęstości (<1),
- szczeliwa plecione,
- filtry powietrza, gazów i cieczy.

Źródłem znaczących emisji pyłu są „miękkie” wyroby zawierające azbest stosowane wewnątrz pomieszczeń w postaci izolacji cieplnej, dodatków do materiałów wykończeniowych, farb i lakierów. Problem znacznych emisji wewnątrz pomieszczeń ma miejsce głównie w krajach wysoko uprzemysłowionych, gdzie na dużą skalę stosowano „miękkie” materiały zawierające azbest m.in. w budynkach użyteczności publicznej.

Materiały „**twarde**” - słabo pyłące to wyroby charakteryzujące się dużym stopniem zwięzłości włókien azbestu oraz dużym udziałem spoiwa, głównie cementowego. Są to takie materiały, których mechaniczna obróbka (rozbijanie, zrzucanie, cięcie, wiercenie otworów, szlifowanie i inne) powoduje zwiększoną emisję pyłu azbestowego do wdychanego powietrza, stwarzając niebezpieczeństwo dla zdrowia. Grupa „twardych” materiałów zawierających azbest obejmuje wyroby o gęstości objętościowej powyżej 1000 kg/m^3 , zawierające poniżej 20% azbestu. Wśród „twardych” materiałów zawierających azbest można wyróżnić:

- wyroby azbestowo-cementowe (płyty faliste, płaskie oraz płyty „caro”),
- wyroby winylowo-azbestowe,
- uszczelki płaskie,
- kleje, kity, szpachlówki i zaprawy cementowe o wysokiej gęstości,
- tarcze cierne

Do materiałów „twardych” – słabo pyłących zaliczane są między innymi powszechnie stosowane w Polsce w latach 70 - tych, faliste i płaskie płyty azbestowo-cementowe, wykorzystywane jako pokrycia dachowe w budynkach jednorodzinnych lub elewacje w budownictwie wielokondygnacyjnym. W znacznie mniejszym stopniu stosowane były rury azbestowo-cementowe w sieciach wodociągowych, kanalizacyjnych czy do budowy kominów i zsypów. Włókna azbestu w tych wyrobach, w postaci włókien chryzotyli (azbestu serpentynowego) – odmiana mniej szkodliwa od krokidolitu (azbestu amfibolowego) - są mocno związane spoiwem cementowym.

Zastosowanie azbestu

Azbest jako minerał użytkowy jest znany od neolitu. Już wtedy stanowił dodatek do wyrobów ceramicznych. W starożytności, Grecy stosowali go do wyrobu knotów do lamp oliwnych. W XIX wieku azbest był stosowany do produkcji ogniotrwałych tkanin, a w XX wieku stał się surowcem powszechnie stosowanym w budownictwie. Od 1997 roku azbest został zakazany do przetwarzania i wykorzystania w większości krajów europejskich.

Prehistoryczne zastosowanie

Począwszy od neolitu tj. ok. 4500 p.n.e. człowiek zachwycał się właściwościami „cudownych włókien”. Badania archeologiczne udowodniły, że włókna tego cudownego minerału były już wtedy stosowane do produkcji wyrobów ceramicznych w Europie i w Azji południowo-wschodniej [Vogel L., 2009].

Starożytne zastosowanie

Strabon, grecki geograf, w „Geografii Uniwersalnej” donosił, że na wyspie Eubea w Grecji znajdowano skałę, którą można czesać i tkać. Z otrzymanej tkaniny wykonano obrusy i chusteczki, które czyszczono przez wrzucanie do ognia. W tym okresie azbest stosowano także do wyrobu knotów do lamp oliwnych [Perret V. - <http://www.amiante-info.ch>].

Rzymski geograf i przyrodnik Pliniusz Starszy, w I wieku n.e., opisując w „Historii Przyrodniczej” pochodzenie skały, donosił, że grecy ją nazywali *asbestos*. „*Substancja ta pochodzi z pozbawionych deszczu i spalonych przez indyjskie słońce pustyń; tu, wśród strasznych gadów, uodparnia się, na działanie ognia; jest rzadka i trudna do tkania, gdyż jest krótka; jest w dodatku koloru rudego; ogień daje jej blasku bieli. Szczęśliwy znalazca sprzedaje ją drożej od najpiękniejszych perł; Grecy nazywali ją **asbeste**, nazwa, która już wskazuje na jej właściwości (asbestos – niezniszczalny)* [Perret V. <http://www.amiante-info.ch>]. Pliniusz Starszy, w „Historii Przyrodniczej” pisze dalej, że „*wynaleziono lniane płótno zwane „linum vivum” „żywy len, którego płomień nie niszczy”; widzieliśmy jak rzucane do paleniska jadalni obrusy czyściły się, a po wyjęciu z ognia stały się bielsze aniżeli prane w wodzie. Z owego materiału wykonuje się także całuny królewskie, które oddzielają prochy od popiołu ogniska*”. [Perret V. <http://www.amiante-info.ch>].

Współczesne zastosowanie

Współcześnie, azbest miał bardzo szerokie zastosowanie w różnego rodzaju technologiach przemysłowych, budownictwie, energetyce, transporcie. W Polsce największe ilości azbestu zużywano w różnych procesach produkcyjnych w latach 70-tych ubiegłego stulecia.

W latach 20-tych XIX wieku, początkowo we Włoszech, następnie w całej Europie i na całym świecie, azbest znalazł zastosowanie w postaci ogniotrwałych ubrań dla strażaków. Tkaniny azbestowe znalazły również zastosowanie w przemyśle włókienniczym do konfekcji ogniotrwałej odzieży. Następnie, w okresie rozkwitu produkcji silników parowych, azbest znalazł zastosowanie w przemyśle stoczniowym, gdzie początkowo wykorzystywano wyroby azbestowe w silnikach statków, a następnie także jako natryski azbestowe i materiały termoizolacyjne.

Na początku XX wieku inżynier austriacki Ludwik Hatschek, na podstawie właściwości azbestu i cementu opracował we Francji technologię azbestocementu. Okazało się, że wynalazek posiada bardzo dobre właściwości fizyczne i chemiczne. Wyprodukowana z takiej mieszaniny płyta azbestowo-cementowa jest lekka, niepalna i odporna na działanie kwasów. Stanowiła, zatem znakomity materiał budowlany na pokrycie dachowe i ocieplenie elewacji budynków [Crocq B., 1998].

W Polsce, azbest był stosowany w budownictwie głównie do produkcji płyt azbestowo-cementowych jako pokrycia dachowe i ocieplania elewacji budynków; w mniejszym stopniu stosowano azbest do produkcji rur azbestowo-cementowych (wysokociśnieniowe, kanalizacyjne, przewody wentylacyjne). Azbest rzadko był stosowany wewnątrz budynków jako natryski azbestowe bądź materiał termoizolacyjny.

W krajach zachodnich powszechnie stosowano natryski azbestowe wewnątrz budynków na konstrukcje stalowe jako ognioochronna osłona zabezpieczająca stalowe konstrukcje budynków (wieżowców). W tych krajach, w latach 70-tych stosowano także włókna azbestu jako dodatek do materiałów wykończeniowych w budynkach użyteczności publicznej.

W Polsce takie zastosowanie jest rzadko spotykane. Za tym przemawiają dane zawarte w „Programie usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski”. Według „Programu...” na terenie kraju znajdowało się ok. 15,5 mln Mg wyrobów zawierających azbest, w tym 14,9 Mg płyt azbestowo-cementowych i 0,6 mln Mg rur i innych wyrobów azbestowo-cementowych. W „Programie” nie zidentyfikowano jednak ilości

wyrobów zawierających azbest znajdujących się w obiektach przemysłowych i infrastrukturalnych.

Jak donosi literatura [Brzozowski A., Obmiński A., 2004], w polskim budownictwie przemysłowym stosowano w latach 1970-1980 miękkie łatwo pyłące materiały zawierające azbest w postaci tynków i natrysków w celach ognioochronnych w konstrukcjach stalowych i drewnianych obiektów wymagających szczególnej ochrony przeciwpożarowej.

Poza powszechnym wykorzystaniem w budownictwie, azbest znalazł w praktyce szerokie zastosowanie. Azbest był stosowany do produkcji różnorodnych artykułów codziennego użytku: papier bibułowy, kartony, „siatki azbestowe” do kuchenek gazowych, tostery, kurtyny teatralne, tkaniny ognioodporne, koce gaśnicze, itp.

Azbest znalazł także zastosowanie w energetyce, w przemyśle chemicznym, spożywczym, motoryzacyjnym, hutniczym i stoczniowym.

W przemyśle energetycznym materiały zawierające azbest stosowano w elektrociepłowniach i elektrowniach w kominach (sznur azbestowy), chłodniach (płyty azbestowo-cementowe), zraszalnikach (sznur azbestowy) oraz w sieciach ciepłowniczych (osłona termoizolacyjna) [Kuzio S., IGO]

W przemyśle motoryzacyjnym włókna azbestu znalazły zastosowanie jako materiał termoizolacyjny w silnikach pojazdów mechanicznych, w różnorodnych elektrycznych urządzeniach grzewczych. Włókna azbestu wykorzystywano także w produkcji różnorodnych uszczelek, okładzin do sprzęgieł i hamulców stosowanych w miejscach wymagających zwiększonej odporności na wysoką temperaturę. Azbest był powszechnie stosowany w kolejnictwie, w lotnictwie i w przemyśle stoczniowym [<http://www.pip.gov.pl/html/pl/doc/>].

W przemyśle chemicznym azbest wykorzystano m.in. w procesach produkcji chloru [Kuzio S. IGO] oraz w hutach szkła do wałów z azbestu chryzotylowego stosowanych do ciągnięcia szkła.

Powstawanie odpadów zawierających azbest

Ustawa z dnia 19 czerwca 1997 roku o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest (t.j. Dz. U. z 2004 r. Nr 3, poz. 20 ze zm.) praktycznie zamknęła okres stosowania wyrobów zawierających azbest w Polsce. Pozostaje natomiast problem sukcesywnego

usuwania zużytych wyrobów, w sposób niezagrażający zdrowiu ludzi i zanieczyszczaniu środowiska. Zgodnie z wymienioną ustawą, produkcja płyt została zakończona w 1998 roku.

Powołując się na Program Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009 – 2032, na terenie kraju w 2008 roku znajdowało się jeszcze w użytkowaniu ok. 14,5 mln Mg wyrobów zawierających azbest. W „Programie...” nie zidentyfikowano ilości wyrobów zawierających azbest znajdujących się w obiektach przemysłowych i infrastrukturalnych. **W najbliższych latach wyroby te będą sukcesywnie usuwane, stając się wtedy odpadem niebezpiecznym** [Ministerstwo Gospodarki, 2009]. Zgodnie z obowiązującą klasyfikacją odpadów, stanowiącą załącznik do Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 9 grudnia 2014 r. w sprawie katalogu odpadów (Dz. U. z 2014 r., poz. 1923) odpady azbestowe wymienione są w następujących grupach odpadów:

06	Odpady z produkcji, przygotowania, obrotu i stosowania produktów przemysłu chemii nieorganicznej,
06 07 01*	Odpady azbestowe z elektrolizy
06 13 04*	Odpady z przetwarzania azbestu
10	Odpady z procesów termicznych,
10 11 81*	Odpady zawierające azbest
10 13 09*	Odpady zawierające azbest z produkcji elementów cementowo-azbestowych
15	Odpady opakowaniowe; sorbenty, tkaniny do wycierania, materiały filtracyjne i ubrania ochronne nieujęte w innych grupach,
15 01 11*	Opakowania z metali zawierające niebezpieczne porowate elementy wzmocnienia konstrukcyjnego (np. azbest), włącznie z pustymi pojemnikami ciśnieniowymi
16	Odpady nieujęte w innych grupach,
16 01 11*	Okładziny hamulcowe zawierające azbest
16 02 12*	Zużyte urządzenia zawierające wolny azbest
17	Odpady z budowy, remontów i demontażu obiektów budowlanych oraz infrastruktury drogowej (włączając glebę i ziemię z terenów zanieczyszczonych)
17 06 01*	Materiały izolacyjne zawierające azbest
17 06 05*	Materiały budowlane zawierające azbest

1.4. ZANIECZYSZCZENIE ŚRODOWISKA I WPŁYW AZBESTU NA ZDROWIE CZŁOWIEKA

Azbest jest nazwą przemysłową grupy minerałów włóknistych, które pod względem chemicznym są uwodnionymi krzemianami magnezu, żelaza, wapnia i sodu. Chorobotwórcze działanie azbestu następuje w wyniku wdychania włókien zawieszonych w powietrzu. Dopóki włókna nie są uwalniane do powietrza i nie występuje ich wdychanie, wyroby z udziałem azbestu nie stanowią zagrożenia dla zdrowia. Na występowanie i typ patologii wpływa rodzaj azbestu, wymiary tworzących go włókien i ich stężenie oraz czas trwania narażenia.

Ze względu na swoje właściwości i niezniszczalność, azbest wprowadzony do środowiska utrzymuje się w nim przez czas nieokreślony. Oznacza to trwały charakter zanieczyszczenia lub skażenia poszczególnych komponentów środowiska. Zanieczyszczenie lub skażenie środowiska przyrodniczego azbestem oznacza:

- skażenie powietrza pyłami azbestowymi, zwłaszcza najbardziej niebezpieczną dla człowieka frakcją respirabilną, tj. włókna o długości powyżej 5 mikrometrów o maksymalnej średnicy 3 mikrometrów i o stosunku długości włókna do jego grubości nie jest mniejszy niż 3 do 1.
- skażenie gleb, które powoduje reemisję pyłów azbestu.

Dla stężeń azbestu w powietrzu podane są najwyższe dopuszczalne stężenia (NDS), wyrażone zarówno liczbą włókien azbestu w 1cm^3 , jak i ilością pyłu całkowitego w mg/m^3 . W przypadku koncentracji azbestu w glebach brak jest światowych, europejskich i krajowych kryteriów ustalających dopuszczalne poziomy zanieczyszczenia. Zanieczyszczenie gruntu lub gleb azbestem jest jednak zagadnieniem istotnym, gdyż powoduje jego reemisję do środowiska. W pracy Obmińskiego [2000] podano, na podstawie własnych badań, że stężenia niezwiązanego azbestu przekraczające 0,02% wymagają rekultywacji, z racji reemisji pyłów. W celu wyeliminowania reemisji azbestu konieczne jest przeprowadzanie odpowiednich zabiegów ograniczających pylenie [Dyczek, 2000; Obmiński, 2000].

W ostatnich latach, zarówno w Polsce jak i na świecie, jednoznacznie zabroniono stosowania wyrobów zawierających azbest. Natomiast od początku XX wieku do lat osiemdziesiątych, azbest był szeroko stosowany w materiałach izolacyjnych i ściernych, głównie w budownictwie komunalnym i przemysłowym. Obecnie każde działanie związane

z demontażem wyrobów zawierających azbest jest związane z powstawaniem odpadów zaliczanych, z uwagi na obecność azbestu, do grupy odpadów niebezpiecznych.

Zagrożenie azbestem dla człowieka jest wynikiem wprowadzenia go poprzez drogi oddechowe, przy czym stopień zagrożenia zależy od rodzaju pyłu, wielkości i gęstości włókna i czasu oddziaływania. Im mniejsze i krótsze są włókna, tym są one bardziej odpowiedzialne za wywoływanie zmian chorobowych o charakterze rakowym. Włókna mniejsze są wdychane, a większe osiadają we wcześniejszych odcinkach dróg oddechowych i nie docierają do pęcherzyków płucnych. Istniejące dowody epidemiologiczne pozwalają stwierdzić, że wszystkie typy azbestu powodują raka płuc [Szeszenia-Dąbrowska N., Siuta J., 1998]. Najbardziej zagraża zdrowiu azbest niebieski (krocidolit) zawierający około 16% włókien respirabilnych, to znaczy takich, które mogą występować w trwałej postaci w powietrzu i przedostawać się z wdychanym powietrzem do pęcherzyków płucnych.

W efekcie oddziaływania pyłów azbestowych stwierdzono możliwość występowania takich schorzeń jak: pylica azbestowa, rak płuc oraz azbestoza. Doniesienia kliniczne i epidemiologiczne sugerują, że inne nowotwory: krtani, żołądka i jelit, trzustki, jajnika oraz chłoniaków mogą być związane z obecnością pyłu azbestowego w powietrzu wdychanym [Szeszenia-Dąbrowska N., Siuta J., 1998].

Wyróżnia się trzy typy ekspozycji na pył azbestowy: ekspozycję zawodową, parazawodową i środowiskową. Różnią się one w sposób istotny wielkością stężeń, ich rozmiarami, długością trwania narażenia, a co za tym idzie skutkami dla zdrowia i wielkością ryzyka występowania określonych nowotworów złośliwych.

Przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie badania nie dostarczyły dowodów zwiększonego ryzyka występowania nowotworów związanych ze spożywaniem pokarmów i wody zanieczyszczonej azbestem. Tak więc azbest jest nieszkodliwy, o ile jest on izolowany od atmosfery. Zagrożeniem dla człowieka jest forma azbestu wdychana z powietrzem atmosferycznym.

Istnieje realne zagrożenie skażeniem środowiska pyłem azbestu, pochodzącym z tak zwanych „dzikich wysypisk odpadów” – szczególnie w lasach i odkrytych wyrobiskach. Ponadto występuje pylenie – w coraz większym stopniu – z uszkodzonych powierzchni płyt na dachach i elewacjach budynków. Poważny niepokój może budzić fakt, że usuwanie obecnie z dachów i elewacji wyrobów zawierających azbest przez przypadkowe i nieprofesjonalne firmy, zwiększa tylko zagrożenie pyłem azbestowym dla mieszkańców.

1.5. PODSTAWOWE AKTY PRAWNE

Zgodnie z **Rozporządzeniem Ministra Środowiska** z dnia 9 grudnia 2014 r. w sprawie katalogu odpadów (Dz. U. z 2014r., poz. 1923) materiały zawierające azbest należą do grupy odpadów niebezpiecznych. Odpadem stają się wyroby zawierające azbest usunięte z miejsca ich wykorzystania. Na podstawie dostępnej literatury 30 lat użytkowania szarej, niemalowanej płyty dachowej zawierającej azbest oraz malowanej płyty elewacyjnej zawierającej azbest, stanowi graniczny okres ich bezpiecznego użytkowania. Najczęściej powstające odpady należą do dwóch grup:

Grupy 17 06 01* - materiały izolacyjne zawierające azbest

Grupy 17 06 05* - materiały budowlane zawierające azbest

PRZEGLĄD PODSTAWOWYCH USTAW I ROZPORZĄDZEŃ DOTYCZĄCYCH BEZPIECZNEGO POSTĘPOWANIA I OCHRONY PRZED AZBESTEM I MATERIAŁAMI ZAWIERAJĄCYMI AZBEST

Ustawa z dnia 19 czerwca 1997 roku o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest (tekst jednolity z dnia 18 grudnia 2003 r., Dz. U. z 2004r. Nr 3, poz. 20 ze zm.). Ustawa informuje o zakazach wprowadzania na polski obszar celny wyrobów zawierających azbest, zakazie produkcji wyrobów zawierających azbest oraz o zakazie obrotu azbestem i wyrobami zawierającymi azbest.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2013r., poz. 1232 ze zm.). Ustawa określa zasady ochrony środowiska oraz warunki korzystania z jego zasobów, z uwzględnieniem wymagań zasad zrównoważonego rozwoju. Ustawa ustaliła m.in. obowiązek składania przez wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, a także osoby prawne stosownych informacji o rodzaju, ilości i miejscach występowania substancji stwarzających szczególne zagrożenie dla środowiska.

Ustawa o odpadach z dnia 14 grudnia 2012 roku (Dz. U. z 2013r., poz. 21 ze zm.). Ustawa określa środki służące ochronie środowiska, życia i zdrowia ludzi zapobiegające i zmniejszające negatywny wpływ na środowisko oraz zdrowie ludzi wynikający z wytwarzania odpadów i gospodarowania nimi oraz ograniczające ogólne skutki użytkowania zasobów i poprawiające efektywność takiego użytkowania. Ustawa określa także zasady ogólne gospodarki odpadami, plany gospodarki odpadami, uprawnienia wymagane do gospodarowania odpadami oraz prowadzenie rejestru, zasady prowadzenia rejestrów podmiotów wprowadzających produkty, produkty w opakowaniach i gospodarujących odpadami, jak również zasady prowadzenia ewidencji odpadów. Ustawa wprowadza nowe definicje, takie jak: sprzedawca odpadów (dealer), pośrednik w obrocie odpadami (broker) i zapobieganie powstawaniu odpadów. Niektóre dotychczasowe definicje (np. odzysku, recyklingu) zostały zmienione. Ponadto na mocy ustawy tworzy się Bazę danych o produktach i opakowaniach oraz o gospodarce odpadami (tzw. BDO), która zastąpi obecną bazę – Zintegrowany System Odpadowy.

Ustawa Ministra Zdrowia z dnia 25 lutego 2011 roku o substancjach chemicznych i ich mieszaninach, (Dz. U. z 2011r. Nr 63, poz. 322 ze zm.) Ustawa uchyliła Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 1 grudnia 2004 r. w sprawie substancji, preparatów, czynników lub procesów technologicznych o działaniu rakotwórczym lub mutagennym w środowisku pracy .

Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 roku o przewozie towarów niebezpiecznych. (Dz. U. z 2011r. Nr 227, poz. 1367 ze zm.). Ustawa określa zasady prowadzenia działalności w zakresie krajowego i międzynarodowego przewozu drogowego, kolejną i żegluga śródlądową towarów niebezpiecznych oraz organy i jednostki realizujące zadania związane z tym przewozem. Ustawa obowiązuje od 1 stycznia 2012 roku.

Zarządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 12 marca 1996 roku w sprawie dopuszczalnych stężeń i natężeń czynników szkodliwych dla zdrowia, wydzielanych przez materiały budowlane, urządzenia i elementy wyposażenia w pomieszczeniach przeznaczonych na pobyt ludzi (M.P. z 1996r. Nr 19, poz. 231). Określa jako niedopuszczalny dodatek azbestu w materiałach budowlanych, z terminem obowiązywania od dnia 1 stycznia 1997 r.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 grudnia 2014 roku w sprawie katalogu odpadów (Dz. U. z 2014r. poz. 1923). Zamieszcza rodzaje odpadów zawierających azbest na liście odpadów niebezpiecznych w wymienionych niżej grupach i podgrupach z przypisanym kodem klasyfikacyjnym:

06 07 01* - odpady azbestowe z elektrolizy

06 13 04* - odpady z przetwarzania azbestu

10 11 81* - odpady zawierające azbest (z hutnictwa szkła)

10 13 09* - odpady zawierające azbest z produkcji elementów cementowo-azbestowych

15 01 11* - opakowania z metali zawierające niebezpieczne, porowate elementy wzmocnienia konstrukcyjnego (np. azbest) włącznie z pustymi pojemnikami ciśnieniowymi

16 01 11* - okładziny hamulcowe zawierające azbest

16 02 12* - zużyte urządzenia zawierające azbest

17 06 01* - materiały izolacyjne zawierające azbest

17 06 05* - materiały budowlane zawierające azbest

UWAGA: gwiazdka oznacza odpady niebezpieczne

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 6 czerwca 2014 r. w sprawie najwyższych dopuszczalnych stężeń i natężeń czynników szkodliwych dla zdrowia w środowisku pracy (Dz. U. z 2014r. Nr 0, poz. 817). Rozporządzenie to określa wartości najwyższych dopuszczalnych stężeń chemicznych i pyłowych czynników, w tym pyłów zawierających azbest szkodliwych dla zdrowia w środowisku pracy.

Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 roku w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. z 2004r. Nr 71, poz. 649). Rozporządzenie określa:

- 1) obowiązki wykonawcy prac polegających na bezpiecznym użytkowaniu i usuwaniu wyrobów zawierających azbest;
- 2) sposoby i warunki bezpiecznego użytkowania oraz usuwania wyrobów zawierających azbest;
- 3) warunki przygotowania do transportu i transportu wyrobów i odpadów zawierających azbest do miejsca ich składowania;
- 4) wymagania, jakim powinno odpowiadać oznakowanie wyrobów i odpadów zawierających azbest.

Rozporządzenie nakłada na właścicieli lub zarządców obiektów budowlanych obowiązek dokonania przeglądu technicznego wyrobów zawierających azbest zgodnie z załącznikiem nr 1 do rozporządzenia. Jeden egzemplarz „oceny” należało złożyć do terenowego organu nadzoru budowlanego, co miało na celu dokonanie inwentaryzacji wyrobów wymagających usunięcia w danym rejonie w określonym przedziale czasowym. Wszystkie wyroby posiadające gęstość objętościową mniejszą niż 1000 kg/m^3 oraz zużyte wyroby o gęstości większej niż 1000 kg/m^3 (azbestowo-cementowe) powinny być usunięte na koszt właściciela. W rozporządzeniu określono zasady usuwania tych wyrobów, sposób pakowania i oznakowania powstałych odpadów zawierających azbest do przewiezienia na miejsce składowania. Wykonawca prac polegających na usunięciu wyrobów zawierających azbest z obiektów i urządzeń budowlanych o łącznej powierzchni ponad 500 m^2 zobowiązany jest do wykazania braku zanieczyszczenia azbestem miejsc wykonywania robót, przez przedstawienie wyników pomiarów stężeń pyłów azbestu.

Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 13 grudnia 2010 roku w sprawie wymagań w zakresie wykorzystywania wyrobów zawierających azbest oraz wykorzystywania i oczyszczania instalacji lub urządzeń, w których były lub są wykorzystywane wyroby zawierające azbest (Dz. U. z 2011r. Nr 8, poz. 31). Rozporządzenie ustala obowiązki właścicieli wszystkich miejsc, gdzie były lub są wykorzystywane wyroby zawierające azbest, a także wprowadza obowiązek inwentaryzacji tych wyrobów oraz corocznej sprawozdawczości.

Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 5 sierpnia 2010 zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. z 2010r. Nr 162, poz. 1089).

Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 14 października 2005 roku w sprawie zasad bezpieczeństwa i higieny pracy przy zabezpieczaniu i usuwaniu wyrobów zawierających azbest oraz programu szkolenia w zakresie bezpiecznego użytkowania takich wyrobów (Dz. U. z 2005r. Nr 216, poz. 1824). Określa obowiązki pracodawcy zatrudniającego pracowników przy usuwaniu wyrobów zawierających azbest. Pracodawca obowiązany jest stosować środki ochrony pracowników przed szkodliwym działaniem pyłu zawierającego azbest, a przed przystąpieniem do prac sporządzić ich szczegółowy plan. Pracownicy zatrudnieni przy pracach w kontakcie z azbestem, pracodawcy i osoby kierujące takimi pracami powinni być przeszkoleni w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy zgodnie z programem określonym w załączniku do rozporządzenia.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 października 2015 r. w sprawie opłat za korzystanie ze środowiska z dnia 12 października 2015 r. (Dz. U. z 2015r., poz. 1875). Dla materiałów izolacyjnych zawierających azbest (17 06 01*) oraz materiałów budowlanych zawierających azbest (17 06 05*) załącznik nr 1 do obwieszczenia Ministra Środowiska z dnia 10 września 2012r nie wprowadza opłat za ich umieszczenie na składowisku.

JEDNOSTKOWE STAWKI OPŁATY ZA UMIESZCZENIE ODPADÓW NA SKŁADOWISKU

Kod odpadu	Grupy, podgrupy i rodzaje odpadów	Jednostkowa stawka opłat w zł/Mg
06 07 01*	odpady azbestowe z elektrolizy	55,43
06 13 04*	odpady z przetwarzania azbestu	55,43
10 11 81*	odpady zawierające azbest	55,43
10 13 09*	odpady zawierające azbest z produkcji elementów azbestowo-cementowych	55,43
10 13 10	odpady z produkcji elementów azbestowo-cementowych inne niż wymienione w 10 13 09	57,95
15 01 11*	opakowania z metali zawierające niebezpieczne porowate elementy wzmocnienia konstrukcyjnego (np. azbest) włącznie z pustymi pojemnikami ciśnieniowymi	55,43
16 01 11*	okładziny hamulcowe zawierające azbest	55,43
16 02 12*	zużyte urządzenia zawierające azbest	55,43
17 06 01*	materiały izolacyjne zawierające azbest	0 (120,76)
17 06 05*	materiały budowlane zawierające azbest	0 (120,76)

Źródło: Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 października 2015 r. w sprawie opłat za korzystanie ze środowiska z dnia 12 października 2015 r. (Dz. U. z 2015r., poz. 1875).

Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 16 stycznia 2015 roku w sprawie rodzajów odpadów, które mogą być składowane na składowisku odpadów w sposób nie selektywny (Dz. U. z 2015r. poz. 110). W sposób nieselektywny mogą być składowane rodzaje odpadów określone w załączniku do rozporządzenia, w tym:

Grupy 17 06 01* - materiały izolacyjne zawierające azbest

Grupy 17 06 05* - materiały budowlane zawierające azbest

Oznacza to, że odpady obu grup mogą być składowane wspólnie, na tym samym składowisku odpadów niebezpiecznych zawierających azbest. Natomiast nie wolno tych odpadów mieszać i składować z innymi odpadami niebezpiecznymi.

Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 15 lutego 2012 r. w sprawie świadectwa dopuszczenia pojazdu ADR (Dz. U. z 2012r., poz.192). oraz **Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 13 grudnia 2013r. zmieniające rozporządzenie w sprawie świadectwa dopuszczania pojazdu ADR** (Dz. U. z 2014r., poz.26). Określa szczegółowe warunki, tryb wydawania i przedłużania ważności świadectwa dopuszczenia pojazdu ADR oraz wydawania jego wtórnika; wzór i sposób wypełniania świadectwa dopuszczenia pojazdu ADR; wysokość opłat za wydanie świadectwa dopuszczenia pojazdu ADR, przedłużenie jego ważności oraz wydanie jego wtórnika.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie składowisk odpadów (Dz. U. z 2013r., poz. 523). Określa m.in. wymagania dotyczące składowania dla odpadów zawierających azbest, wymienionych w katalogu odpadów oznaczonych kodami 17 06 01* i 17 06.05*. Wymagania dotyczą lokalizacji, budowy, eksploatacji i zamknięcia składowiska odpadów, zapewniają bezpieczne dla zdrowia ludzi i dla środowiska składowanie odpadów, a w szczególności zapobiegają zanieczyszczeniu wód powierzchniowych i podziemnych, gleby i ziemi oraz powietrza.

Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 23 czerwca 2003 roku w sprawie informacji dotyczących bezpieczeństwa i ochrony zdrowia oraz planu bezpieczeństwa i ochrony zdrowia (Dz. U. z 2003 r. Nr 120, poz. 1126). Rozporządzenie ustala obowiązek sporządzenia wymaganego planu również dla robót prowadzonych z wyrobami zawierającymi azbest.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2010 roku w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (Dz. U. z 2010r. Nr 213, poz. 1397) oraz **Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 2013r. zmieniające rozporządzenie w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko** (Dz. U. z 2013r., poz. 817). Sporządzenia raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko wymaga transport lub unieszkodliwianie azbestu lub produktów zawierających azbest, w ilości nie niższej niż 200 ton (Mg) rocznie.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 grudnia 2014 roku w sprawie wzorów dokumentów stosowanych na potrzeby ewidencji odpadów (Dz. U. z 2014r., poz. 1973). Określa wzory dokumentów stosowanych do prowadzenia ilościowej i jakościowej ewidencji odpadów celem zapewnienia kontroli ich przemieszczania. Do prowadzonej ewidencji odpadów obowiązani są posiadacze odpadów, w tym także wytwórcy odpadów. Ewidencje odpadów prowadzi się za pomocą dwóch dokumentów: karty ewidencji odpadów oraz karty przekazania odpadów. Karta przekazania odpadu wypełniana jest w dwóch egzemplarzach przez posiadacza przekazującego odpady na rzecz innego posiadacza odpadów. Posiadacz odpadów, który odpady przejmuje (np. zarządzający składowiskiem odpadów) zobowiązany jest do potwierdzenia na karcie przekazania odpadu fakt przyjęcia odpadu.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 20 grudnia 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobu przedkładania marszałkowi województwa informacji o rodzaju, ilości i miejscach występowania substancji stwarzających szczególne zagrożenie dla środowiska (Dz. U. z 2013r., poz. 24) wprowadza zmiany w zakresie sposobu przedkładania marszałkowi województwa informacji o występowaniu substancji stwarzających szczególne zagrożenie dla środowiska. Informacje są przedkładane w formie elektronicznej na informatycznych ośnikach danych. Informacje są bezpośrednio wprowadzane przez wójta, burmistrza, prezydenta miasta do bazy azbestowej www.bazaazbestowa.gov.pl administrowanej przez Ministra Gospodarki.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 20 grudnia 2012 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez marszałka województwa rejestru wyrobów zawierających azbest (Dz. U. z 2013r., poz. 25). Rozporządzenie określa sposób prowadzenia rejestru wyrobów zawierających azbest, w tym: formę i układ rejestru, zawartość rejestru oraz okres przechowywania rejestru.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 27 sierpnia 2014 r. w sprawie rodzajów instalacji mogących powodować znaczne zanieczyszczenie poszczególnych elementów przyrodniczych albo środowiska jako całości (Dz. U. z 2014r., poz. 1169). Rozporządzenie określa rodzaje instalacji mogących powodować znaczne zanieczyszczenie poszczególnych elementów przyrodniczych albo środowiska jako całości. Są to: instalacje do wytwarzania energii i paliw; instalacje do produkcji i obróbki metali; instalacje w przemyśle mineralnym, instalacje w przemyśle chemicznym do wytwarzania, przy zastosowaniu procesów chemicznych lub biologicznych, instalacje w gospodarce odpadami, instalacje w innych rodzajach działalności.

2. INWENTARYZACJA WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST

2.1. PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA

Azbest, z uwagi na swoje zalety, był szeroko stosowany do produkcji wyrobów budowlanych, wśród których największe zainteresowanie miały płyty i rury azbestowo-cementowe. Płyty szeroko były stosowane jako pokrycia dachowe, a rury, stosunkowo niewielkie ilości, do wykonywania instalacji wodociągowych i kanalizacyjnych oraz jako przewody kominowe i zsypy w budynkach wielokondygnacyjnych.

Stosowane w opracowaniu przeliczniki przy obliczeniu masy i objętości płyt azbestowo-cementowych:

$$1 \text{ m}^2 \text{ płyty azbestowo-cementowej} = 0,011 \text{ Mg}$$

$$1 \text{ Mg płyty azbestowo-cementowej} = 0,82 \text{ m}^3$$

Źródło: Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski.

Na terenie gminy miasta Sanoka najwięcej odpadów zawierających azbest powstanie w trakcie wymiany pokryć dachowych budynków. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 9 grudnia 2014 roku w sprawie katalogu odpadów (Dz. U. z 2014r., poz. 1923) głównie będą to odpady z przypisanymi kodami klasyfikacyjnymi:

17 06 01* - materiały izolacyjne zawierające azbest,

17 06 05* - materiały budowlane zawierające azbest.

Odpady te należą do niebezpiecznych.

W roku 2016, w miesiącach lipiec - sierpień, na podstawie umowy nr 70/06/2016, nr rej. 30(C-2)16, pracownicy Pracowni Badań Środowiskowych i Gospodarki Odpadami Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN przeprowadzili badania inwentaryzacyjne wśród budynków należących do osób fizycznych, osób prawnych oraz jednostki samorządu terytorialnego, PKP i MON.

Etapy prac wykonane przez pracowników IGSMiE PAN dla potrzeb inwentaryzacji wyrobów zawierających azbest:

- opracowanie ankiet zgodnie z obowiązującymi rozporządzeniami;
- konsultacje z pracownikami Wydziału Ochrony Środowiska i Gospodarki Odpadami Urzędu Miasta Sanoka;
- przeprowadzenie inwentaryzacji w terenie wśród osób fizycznych zgodnie z opracowanymi ankietami;
- przeprowadzenie inwentaryzacji w terenie wśród osób prawnych zgodnie z opracowanymi ankietami;
- przeprowadzenie inwentaryzacji w terenie wśród pozostałych obiektów;
- wprowadzenie do Bazy Danych nr działek i obrębów ewidencyjnych;
- przygotowanie warstwy obrysów obiektów z przypisanymi do obiektu atrybutami: numer działki ewidencyjnej i numer obrębu ewidencyjnego, umożliwiającej eksport wyników inwentaryzacji do warstw w formacie *.shp i *.pdf.

Przeprowadzenie inwentaryzacji w terenie wśród osób fizycznych oraz osób prawnych, zgodnie z opracowanymi ankietami oraz oceną stanowiło zadanie podstawowe dla realizacji opracowania Programu usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka wraz ze szczegółową inwentaryzacją. W trakcie prac terenowych zinwentaryzowano także zdemontowane płyty dachowe złożone na terenie poszczególnych posesji. Płyty te zaliczono do I stopnia pilności.

Ze względu na brak możliwości obserwacji w terenie, część złożonych płyt azbestowo-cementowych mogła nie zostać uwzględniona w ankietach. Jeżeli takowe odpady azbestowo-cementowe złożone na posesjach zostaną zgłoszone przez właścicieli posesji należy je traktować zgodnie z postępowaniem dla I stopnia pilności.

Przygotowane ankiety zawierają dwa elementy:

Informacja o wyrobach zawierających azbest i miejscu ich wykorzystania – według załącznika nr 3 do Rozporządzenia Ministra Gospodarki z dnia 13 grudnia 2010 roku w *sprawie wymagań w zakresie wykorzystywania wyrobów zawierających azbest oraz wykorzystywania i oczyszczania instalacji lub urządzeń, w których były lub są wykorzystywane wyroby zawierające azbest.* (Dz. U. z 2011 r. Nr 8, poz. 31);

Ocena stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest – według załącznika nr 1 do rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 roku w *sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i*

usuwania wyrobów zawierających azbest ze zmianami z roku 2010 (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 649 oraz Dz. U. z 2010 r. Nr 162, poz. 1089).

Wzór przygotowanych ankiet zamieszczono w załączniku do opracowania.

Wykonawca opracowania podjął się zadania przeprowadzenia spisu obiektów oraz ocenę pokryć dachowych w terenie – „tzw. spis z natury”. Spis z natury polegał na szczegółowym obejściu gospodarstwa indywidualnego bądź obiektu należącego do podmiotu gospodarczego, a także obiektów będących we władaniu Gminy. Oszacowano powierzchnię pokryć dachowych oraz przeprowadzono ocenę stanu technicznego występujących wyrobów azbestowych, zgodnie z załącznikami do rozporządzenia Ministra Gospodarki z dnia 13 grudnia 2010 roku w sprawie wymagań w zakresie wykorzystywania wyrobów zawierających azbest oraz wykorzystywania i oczyszczania instalacji lub urządzeń, w których były lub są wykorzystywane wyroby zawierające azbest. (Dz. U. z 2011 r. Nr 8, poz. 31) oraz do Rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 roku w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest ze zmianami (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 649 oraz Dz. U. z 2010 r. Nr 162, poz. 1089). Ocenę przeprowadzono tylko do celów inwentaryzacji i w celach opracowania harmonogramu usuwania wyrobów zawierających azbest.

Podstawowe założenia IGSMiE PAN dotyczące wypełniania ankiet, przyjęte dla potrzeb przeprowadzonej inwentaryzacji materiałów zawierających azbest na terenie gminy miasta Sanoka:

1. Zawartość ankiet wypełnionych przez właścicieli lub administrujących obiektami została przyjęta dla celów opracowania bez jakichkolwiek zmian;
2. W przypadku braku ankiety dla obiektu, gdzie pracownicy IGSMiE PAN w czasie prac terenowych, stwierdzili obecność elementów zawierających azbest, ankieta została wypełniona przez Wykonawcę zadania (w warunkach terenowych). W takim przypadku w rubrykach:
- *Wykorzystujący wyroby zawierające azbest – imię i nazwisko lub nazwa i adres* - wpisywano adres budynku, na którym stwierdzono obecność wyrobów zawierających azbest.;
3. Ocena stanu i możliwości została przeprowadzona przez osobę – pracownika IGSMiE PAN wypełniającą ankietę w warunkach terenowych.

WYNIKI INWENTARYZACJI TZW „SPISU Z NATURY”

Zdecydowana większość stosowanych w badanych obiektach wyrobów zawierających azbest należy do grupy pokryć dachowych budynków. Są to głównie azbestowo-cementowe płyty faliste występujące na budynkach mieszkalnych i budynkach gospodarczych.

W wyniku przeprowadzonych badań inwentaryzacyjnych na obszarze gminy miasta Sanoka uzyskano:

- wśród budynków będących własnością osób fizycznych (**gospodarstw indywidualnych**) **228 ankiet**, w których wykazano łącznie **260 obiektów** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest; łącznie oszacowano **25610 m²**, tj. **281,7 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest,
- wśród budynków będących własnością JST (Powiat Sanocki oraz Gmina Miasta Sanoka) **4 ankiet**, w których wykazano łącznie **4 obiekty** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest; łącznie oszacowano **1150 m²**, tj. **12,7 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest,
- wśród budynków **spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych** **4 ankiet**, w których wykazano **4 obiekty** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest w ilości **876 m²**, tj. **9,6 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest,
- wśród budynków **firm, przedsiębiorstw i innych instytucji** **21 ankiet**, w których wykazano **24 obiekty** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest w ilości **23542 m²**, tj. **259,0 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest,
- wśród budynków **PKP** **1 ankietę**, w której wykazano **1 obiekt** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest w ilości **128 m²**, tj. **1,4 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest,
- wśród budynków **MON** **1 ankietę**, w której wykazano **1 obiekt** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest w ilości **94 m²**, tj. **1,0 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest,
- wśród obiektów ogrodów działkowych **12 ankiet**, w których wykazano **39 obiektów** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest w ilości **1045 m²**, tj. **11,5 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest.

Ilość ankiet nie odpowiada ilości obiektów z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest. Jedna ankiet dotyczy jednego gospodarstwa indywidualnego, gdzie wielokrotnie stwierdzano pokrycie dachowe z płyt zawierających azbest na kilku budynkach, ale w jednym gospodarstwie (np. budynek mieszkalny i budynek gospodarczy). W związku z tym, ilość obiektów z wbudowanymi płytami zawierającymi azbest jest wyższa niż ilość ankiet, a co za tym idzie również wyższa niż ilość gospodarstw.

2.2. INWENTARYZACJA WŚRÓD BUDYNKÓW BĘDĄCYCH WŁASNOŚCIĄ OSÓB FIZYCZNYCH (GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH)

W roku 2016, w miesiącach lipiec - sierpień pracownicy Pracowni Badań Środowiskowych i Gospodarki Odpadami, Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN - przeprowadzili badania inwentaryzacyjne wśród mieszkańców gminy miasta Sanoka. Dla potrzeb inwentaryzacji wyrobów zawierających azbest zorganizowano i wykonano:

- opracowanie ankiet zgodnie z obowiązującymi rozporządzeniami,
- przeprowadzenie inwentaryzacji w terenie wśród gospodarstw indywidualnych, zarządców/użytkowników budynków będących własnością Gminy oraz firm, przedsiębiorców i innych instytucji zgodnie z opracowanymi ankietami.

Zdecydowana większość stosowanych w badanych obiektach wyrobów zawierających azbest należy do grupy pokryć dachowych budynków. Są to głównie azbestowo-cementowe płyty faliste występujące na budynkach mieszkalnych i budynkach gospodarczych.

W wyniku przeprowadzonych badań inwentaryzacyjnych wśród budynków będących własnością osób fizycznych (**gospodarstw indywidualnych**), na obszarze gminy miasta Sanoka uzyskano:

- **228 ankiet**, w których wykazano łącznie **260 obiektów** (wśród gospodarstw indywidualnych) z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest; łącznie oszacowano **25610 m²**, tj. **281,7 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest.

Na obszarze gminy miasta Sanoka, przy uwzględnieniu ogólnej liczby nadanych numerów budynków w ilości 4572 (na podstawie danych UM Sanoka), udział posesji z wbudowanymi elementami zawierającymi azbest wynosi 5%. Zestawienie udziału procentowego budynków z wbudowanymi elementami zawierającymi azbest na obszarze gminy miasta Sanoka przedstawia tabela 2.1.

**Wszystkie wypełnione ankiety dołączono, jako załącznik do opracowania,
w kilku tomach:**

Gospodarstwa indywidualne	Sanok, ul. 1000-lecia - ul. Osiedle	tom I
	Sanok, ul. Pawia - ul. Zaremby	tom II
Obiekty należące do Gminy, firm, przedsiębiorstw i innych instytucji		tom III

Tabela 2.1. Udział procentowy budynków z wyrobami zawierającymi azbest

L.p.	Lokalizacja	Ogólna liczba numerów domów	Ilość posesji z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest	Udział % posesji z wyrobami zawierającymi azbest [%]
1	Miasto Sanok	4572	228	5
2	Razem	4572	228	5

W tabeli 2.2. przedstawiono zestawienie przeprowadzonej inwentaryzacji wśród budynków będących własnością osób fizycznych (gospodarstw indywidualnych) na obszarze gminy miasta Sanoka. Zestawienie obejmuje ilość wyrobów zawierających azbest w jednostkach powierzchni [m²] oraz masy [Mg].

W tabeli 2.3 zestawiono ilość wyrobów zawierających azbest z podziałem na budynki gospodarcze oraz budynki mieszkalne.

Tabela 2.2. Wyniki inwentaryzacji, wśród osób fizycznych (gospodarstw indywidualnych), obiektów zawierających azbest na obszarze gminy miasta Sanoka (gospodarstwa indywidualne – budownictwo jednorodzinne)

L.p.	Lokalizacja	Liczba obiektów pokrytych wyrobem z azbestem	Ilość wyrobów azbestowych [m ²]		Stopień pilności		
			[m ²]	[Mg]	I	II	III
					Ilość ankiet		
		1	2	3	4	5	6
1	ul. 1000-lecia	7	860	9,5	3	2	2
2	ul. II Armii Wojska Polskiego	4	450	5,0	3	0	1
3	ul. Bojko	1	140	1,5	0	0	1
4	ul. Brzechwy	2	110	1,2	1	0	1
5	ul. Chelmońskiego	2	300	3,3	0	0	2
6	ul. Chrobrego	4	410	4,5	1	1	2
7	ul. Ciepła	2	210	2,3	0	1	1
8	ul. Cmentarna	1	30	0,3	1	0	0
9	ul. Daszyńskiego	1	120	1,3	0	0	1
10	ul. Dworcowa	4	260	2,9	0	3	1
11	ul. Fredry	2	160	1,8	1	0	1
12	ul. Gajowa	2	190	2,1	0	1	1
13	ul. Glinice	2	240	2,6	1	0	0
14	ul. Głogowa	1	60	0,7	1	0	0
15	ul. Grunwaldzka	1	70	0,8	0	0	1
16	ul. Iwaskiewicza	1	140	1,5	0	0	1
17	ul. Kaczkowskiego	1	140	1,5	0	0	1
18	ul. Kalinowa	2	200	2,2	0	1	0
19	ul. Kasprowicza	1	140	1,5	0	0	1
20	ul. Kiczury	8	740	8,1	2	3	1
21	ul. Kluski	2	130	1,4	0	0	1
22	ul. Kołtąja	2	300	3,3	0	1	1
23	ul. Konarskiego	1	140	1,5	0	0	1
24	ul. Konopnickiej	8	820	9,0	2	1	5
25	ul. Kosynierów	4	200	2,2	2	0	1
26	ul. Krakowska	1	140	1,5	0	0	1
27	ul. Krasieńskiego	1	140	1,5	0	0	1
28	ul. Krucza	3	410	4,5	1	0	2
29	ul. Krzyżanowskiego	1	180	2,0	0	0	1
30	ul. Leśna	1	150	1,7	0	0	1
31	ul. Lipińskiego	4	360	4,0	2	2	0
32	ul. Lisowskiego	1	40	0,4	0	1	0

Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka
wraz ze szczegółową inwentaryzacją

33	ul. Lwowska	1	40	0,4	1	0	0
34	ul. Łany	14	1760	19,4	1	4	6
35	ul. Łączna	3	420	4,6	1	0	2
36	ul. Mała	2	260	2,9	1	0	0
37	ul. Małopolska	1	140	1,5	0	0	1
38	ul. Mazowiecka	2	240	2,6	0	1	0
39	ul. Mazurska	1	150	1,7	0	0	1
40	ul. Mickiewicza	2	110	1,2	1	1	0
41	ul. Międzybrodzka	1	20	0,2	1	0	0
42	ul. Młynarska	1	90	1,0	0	1	0
43	ul. Modrzewiowa	2	160	1,8	0	1	1
44	ul. Murarska	2	220	2,4	0	1	1
45	ul. Najświętszej Marii Panny	2	200	2,2	0	0	2
46	ul. Narożna	1	40	0,4	1	0	0
47	ul. Nałkowskiej	1	140	1,5	0	1	0
48	ul. Norwida	1	140	1,5	0	1	0
49	ul. Nowa	6	560	6,2	1	2	2
50	ul. Ogrodowa	2	230	2,5	0	0	2
51	ul. Okrężna	1	40	0,4	0	1	0
52	ul. Okrzei	3	70	0,8	3	0	0
53	ul. Okulickiego	6	710	7,8	2	1	1
54	ul. Osiedle	2	200	2,2	0	0	1
55	ul. Pawia	1	130	1,4	0	0	1
56	ul. Piastowska	10	930	10,2	2	4	3
57	ul. Piękna	1	130	1,4	0	1	0
58	ul. Płowiecka	5	430	4,7	2	1	1
59	ul. Podlaska	1	70	0,8	0	0	1
60	ul. Pollaka	1	50	0,6	1	0	0
61	ul. Polna	3	170	1,9	1	1	1
62	ul. Pomorska	4	420	4,6	0	0	3
63	ul. Prosta	1	180	2,0	0	0	1
64	ul. Prusa	2	260	2,9	1	0	0
65	ul. Przemyska	20	2240	24,6	1	7	9
66	ul. Pszenna	1	160	1,8	0	0	1
67	ul. Przodowników	2	60	0,7	1	1	0
68	ul. Rataja	2	210	2,3	0	0	1
69	ul. Robotnicza	2	200	2,2	2	0	0
70	ul. Rymanowska	4	270	3,0	1	1	2
71	ul. Rzemieślnicza	1	20	0,2	1	0	0

Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka
wraz ze szczegółową inwentaryzacją

72	ul. Sadowa	1	50	0,6	1	0	0
73	ul. Słowackiego	4	120	1,3	3	0	1
74	ul. Śluszkiewicza	2	210	2,3	0	1	1
75	ul. Staffa	1	50	0,6	1	0	0
76	ul. Stawiska	6	730	8,0	1	1	2
77	ul. Stawowa	2	80	0,9	1	0	0
78	ul. Stojłowskiego	1	50	0,6	1	0	0
79	ul. Stolarska	1	50	0,6	0	1	0
80	ul. Stróżowska	1	120	1,3	0	1	0
81	ul. Sucha	1	120	1,3	0	0	1
82	ul. Szczudliki	3	170	1,9	0	3	0
83	ul. Szopena	1	10	0,1	1	0	0
84	ul. Szypuły	1	60	0,7	1	0	0
85	ul. Środkowa	1	140	1,5	0	0	1
86	ul. Targowa	4	360	4,0	3	0	1
87	ul. Tetmajera	1	60	0,7	0	0	1
88	ul. Traugutta	1	70	0,8	0	1	0
89	ul. Wesoła	1	100	1,1	1	0	0
90	ul. Wiejska	1	60	0,7	1	0	0
91	ul. Wilcza	2	290	3,2	0	0	2
92	ul. Witosa	3	410	4,5	0	0	3
93	ul. Wyki	1	140	1,5	0	1	0
94	ul. Wylotowa	2	250	2,8	0	1	1
95	ul. Wyspiańskiego	3	200	2,2	1	1	0
96	ul. Zagłoby	4	370	4,1	0	2	1
97	ul. Zagórska	2	240	2,6	0	1	0
98	ul. Zagumienna	1	10	0,1	1	0	0
99	ul. Zagumna	1	50	0,6	1	0	0
100	ul. Zamenhofska	1	140	1,5	0	0	1
101	ul. Za Potokiem	6	430	4,7	2	0	1
102	ul. Zaremby	4	620	6,8	0	0	4
Razem		260	25610	281,7	67	62	99

1 – ilość obiektów pokrytych wyrobem z azbestem (łącznie ilość budynków gospodarczych oraz mieszkalnych w gospodarstwach indywidualnych – wartość wyższa niż ilość pozyskanych ankiet, gdyż w jednym gospodarstwie indywidualnym często występuje kilka budynków pokrytych takimi wyrobami np. 1 budynek gospodarczy i jeden budynek mieszkalny);

2, 3 – sumaryczna ilość wyrobów zawierających azbest na analizowanym obszarze przedstawiona w jednostkach powierzchni (m²) oraz masy (Mg). Łącznie budynki mieszkalne i gospodarcze;

4, 5, 6 – ilość gospodarstw indywidualnych, gdzie stwierdzono na jakimkolwiek budynku obecność wyrobów zawierających azbest z podziałem na 3 stopnie pilności; suma 4, 5 oraz 6 daje ilość ankiet na konkretnym obszarze.

Tabela 2.3. Ilość wyrobów zawierających azbest zinwentaryzowanych w poszczególnych obszarach z podziałem na budynki mieszkalne i gospodarcze

L.p.	Gospodarstwa indywidualne	Ilość wyrobów azbestowych					
		[m ²]	[Mg]	[m ²]	[Mg]	m ²	[Mg]
		1- budynki mieszkalne		2- budynki gospodarcze		3-złożone na terenie posesji	
1	ul. 1000-lecia	280	3	580	6	0	0,0
2	ul. II Armii Wojska Polskiego	140	1,5	310	3,4	0	0,0
3	ul. Bojko	140	1,5	0	0,0	0	0,0
4	ul. Brzechwy	100	1,1	0	0,0	10	0,1
5	ul. Chełmońskiego	300	3,3	0	0,0	0	0,0
6	ul. Chrobrego	220	2,4	190	2,1	0	0,0
7	ul. Ciepła	150	1,7	60	0,7	0	0,0
8	ul. Cmentarna	0	0,0	0	0,0	30	0,3
9	ul. Daszyńskiego	0	0,0	120	1,3	0	0,0
10	ul. Dworcowa	0	0,0	260	2,9	0	0,0
11	ul. Fredry	140	1,5	0	0,0	20	0,2
12	ul. Gajowa	0	0,0	190	2,1	0	0,0
13	ul. Glinice	120	1,3	120	1,3	0	0,0
14	ul. Głogowa	0	0,0	60	0,7	0	0,0
15	ul. Grunwaldzka	0	0,0	70	0,8	0	0,0
16	ul. Iwaszkiewicza	140	1,5	0	0,0	0	0,0
17	ul. Kaczkowskiego	140	1,5	0	0,0	0	0,0
18	ul. Kalinowa	150	1,7	50	0,6	0	0,0
19	ul. Kasprowicza	140	1,5	0	0,0	0	0,0
20	ul. Kiczury	420	4,6	320	3,5	0	0,0
21	ul. Kluski	10	0,1	120	1,3	0	0,0
22	ul. Kołtąja	200	2,2	100	1,1	0	0,0
23	ul. Konarskiego	140	1,5	0	0,0	0	0,0
24	ul. Konopnickiej	650	7,2	170	1,9	0	0,0
25	ul. Kosynierów	0	0,0	180	2,0	20	0,2
26	ul. Krakowska	140	1,5	0	0,0	0	0,0
27	ul. Krasińskiego	140	1,5	0	0,0	0	0,0
28	ul. Krucza	250	2,8	0	0,0	160	1,8
29	ul. Krzyżanowskiego	180	2,0	0	0,0	0	0,0
30	ul. Leśna	150	1,7	0	0,0	0	0,0
31	ul. Lipińskiego	0	0,0	360	4,0	0	0,0
32	ul. Lisowskiego	0	0,0	40	0,4	0	0,0
33	ul. Lwowska	0	0,0	40	0,4	0	0,0
34	ul. Łany	790	8,7	970	10,7	0	0,0
35	ul. Łączna	420	4,6	0	0,0	0	0,0
36	ul. Mała	140	1,5	120	1,3	0	0,0
37	ul. Małopolska	140	1,5	0	0,0	0	0,0

Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka
wraz ze szczegółową inwentaryzacją

38	ul. Mazowiecka	140	1,5	100	1,1	0	0,0
39	ul. Mazurska	150	1,7	0	0,0	0	0,0
40	ul. Mickiewicza	0	0,0	110	1,2	0	0,0
41	ul. Międzybrodzka	0	0,0	0	0,0	20	0,2
42	ul. Młynarska	0	0,0	90	1,0	0	0,0
43	ul. Modrzewiowa	0	0,0	160	1,8	0	0,0
44	ul. Murarska	140	1,5	80	0,9	0	0,0
45	ul. Najświętszej Marii Panny	140	1,5	60	0,7	0	0,0
46	ul. Narożna	0	0,0	40	0,4	0	0,0
47	ul. Nałkowskiej	0	0,0	140	1,5	0	0,0
48	ul. Norwida	140	1,5	0	0,0	0	0,0
49	ul. Nowa	360	4,0	200	2,2	0	0,0
50	ul. Ogrodowa	140	1,5	90	1,0	0	0,0
51	ul. Okrężna	0	0,0	40	0,8	0	0,0
52	ul. Okrzei	0	0,0	70	0,8	0	0,0
53	ul. Okulickiego	140	1,5	570	6,3	0	0,0
54	ul. Osiedle	140	1,5	60	0,7	0	0,0
55	ul. Pawia	0	0,0	130	1,4	0	0,0
56	ul. Piastowska	700	7,7	230	2,5	0	0,0
57	ul. Piękna	0	0,0	130	1,4	0	0,0
58	ul. Płowiecka	120	1,3	280	3,1	30	0,3
59	ul. Podlaska	0	0,0	70	0,8	0	0,0
60	ul. Pollaka	0	0,0	50	0,6	0	0,0
61	ul. Polna	120	1,3	50	0,6	0	0,0
62	ul. Pomorska	260	2,9	160	1,8	0	0,0
63	ul. Prosta	180	2,0	0	0,0	0	0,0
64	ul. Prusa	140	1,5	120	1,3	0	0,0
65	ul. Przemyska	790	8,7	1450	16,0	0	0,0
66	ul. Pszenna	160	1,8	0	0,0	0	0,0
67	ul. Przodowników	0	0,0	60	0,7	0	0,0
68	ul. Rataja	150	1,7	60	0,7	0	0,0
69	ul. Robotnicza	0	0,0	200	2,2	0	0,0
70	ul. Rymanowska	0	0,0	270	3,0	0	0,0
71	ul. Rzemieślnicza	0	0,0	20	0,2	0	0,0
72	ul. Sadowa	50	0,6	0	0,0	0	0,0
73	ul. Słowackiego	10	0,1	110	1,2	0	0,0
74	ul. Słuszkiewicza	150	1,7	60	0,7	0	0,0
75	ul. Staffa	0	0,0	50	0,6	0	0,0
76	ul. Stawiska	420	4,6	210	2,3	100	1,1
77	ul. Stawowa	20	0,2	60	0,7	0	0,0
78	ul. Stojalskiego	0	0,0	50	0,6	0	0,0
79	ul. Stolarska	0	0,0	50	0,6	0	0,0
80	ul. Stróżowska	120	1,3	0	0,0	0	0,0

81	ul. Sucha	120	1,3	0	0,0	0	0,0
82	ul. Szczudliki	0	0,0	170	1,9	0	0,0
83	ul. Szopena	0	0,0	0	0,0	10	0,1
84	ul. Szypuły	0	0,0	60	0,7	0	0,0
85	ul. Środkowa	140	1,5	0	0,0	0	0,0
86	ul. Targowa	120	1,3	240	2,6	0	0,0
87	ul. Tetmajera	0	0,0	60	0,7	0	0,0
88	ul. Traugutta	0	0,0	70	0,8	0	0,0
89	ul. Wesola	0	0,0	100	1,1	0	0,0
90	ul. Wiejska	0	0,0	60	0,7	0	0,0
91	ul. Wilcza	290	3,2	0	0,0	0	0,0
92	ul. Witosa	410	4,5	0	0,0	0	0,0
93	ul. Wyki	0	0,0	140	1,5	0	0,0
94	ul. Wylotowa	150	1,7	100	1,1	0	0,0
95	ul. Wyspiańskiego	0	0,0	200	2,2	0	0,0
96	ul. Zagłoby	290	3,2	80	0,9	0	0,0
97	ul. Zagórska	140	1,5	100	1,1	0	0,0
98	ul. Zagumienna	0	0,0	10	0,1	0	0,0
99	ul. Zagumna	0	0,0	50	0,6	0	0,0
100	ul. Zamenhofa	140	1,5	0	0,0	0	0,0
101	ul. Za Potokiem	240	2,6	190	2,1	0	0,0
102	ul. Zaremby	620	6,8	0	0,0	0	0,0
Razem		13470	148,2	11740	129,5	400	4,4

1 – zestawienie dotyczące ilości wyrobów zawierających azbest wbudowanych na budynkach mieszkalnych
2 – zestawienie dotyczące ilości wyrobów zawierających azbest wbudowanych na budynkach gospodarczych
3 - zestawienie dotyczące ilości wyrobów zawierających azbest złożonych na terenie posesji

2.3. INWENTARYZACJA WŚRÓD OBIEKTÓW NALEŻĄCYCH DO OSÓB PRAWNYCH

2.3.1. INWENTARYZACJA WŚRÓD OBIEKTÓW BĘDĄCYCH WE WŁADANIU JEDNOSTKI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Badania ankietowe zostały przeprowadzone w obiektach, będących we władaniu Jednostki Samorządu Terytorialnego. W wyniku przeprowadzonej inwentaryzacji wśród budynków będących własnością JST (Gmina Miasta Sanoka tj. „Prochownia” i złożone luzem oraz Powiatu Sanockiego tj. budynki Szpitala Miejskiego SPZOZ w Sanoku) uzyskano **4 ankiety**, w których wykazano łącznie **4 obiekty** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest. Łącznie oszacowano **1150 m²**, tj. **12,7 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest. Zestawienie badań inwentaryzacyjnych przedstawiono w tabeli 2.4.

Tabela 2.4. Inwentaryzacja obiektów zawierających azbest, będących we władaniu Jednostki Samorządu Terytorialnego

Właściciel/ zarządca/ użytkownik	Obiekt	Lokalizacja	Liczba obiektów pokrytych azbestem	Ilość wyrobów zawierających azbest		Ilość wyrobów wg. stopnia pilności		
				[m ²]	[Mg]	I	II	III
Powiat sanocki - Szpital Miejski SPZOZ - Sanok	magazyn	Sanok, ul. Konarskiego 6	1	100	1,1	100	0	0
	magazyn	Sanok, ul. Stawiska	1	100	1,1	100	0	0
Gmina Miasta Sanoka	złożone luzem	Sanok, ul. Stróżowska b.nr	1	500	5,5	500	0	0
	„Prochownia”	Sanok, ul. Stróżowska 23	1	450	5,0	0	450	0
Razem			4	1150	12,7	700	450	0

2.3.2. INWENTARYZACJA WŚRÓD OBIEKTÓW NALEŻĄCYCH DO SPÓŁDZIELNI ORAZ WSPÓLNOT MIESZKANIOWYCH

Badania ankietowe zostały przeprowadzone w obiektach zarządzanych przez Spółdzielnię oraz Wspólnoty Mieszkaniowe znajdujących się na terenie gminy miasta Sanoka. Otrzymano łącznie **4 ankiety**. W obiektach zinwentaryzowano łącznie **876 m²** tj. **9,6 Mg** wyrobów zawierających azbest. Wypełnione ankiety dołączono do opracowania w formie załącznika, a zestawienie przedstawiono w tabeli 2.5.

Należy zaznaczyć, że na filarach międzyokiennej części budynków wielorodzinnych spółdzielni mieszkaniowych występują jeszcze płaskie płyty azbestowo-cementowe, które zostały zakryte warstwą dociepleniową (termoizolacyjną) tj. styropianem i tynkiem zewnętrznym. Spółdzielnie mieszkaniowe nie planują demontażu wbudowanych wcześniej płyt azbestowo-cementowych.

Tabela 2.5. Inwentaryzacja obiektów zawierających azbest należących do spółdzielni oraz wspólnot mieszkaniowych

Lp	Właściciel/zarządca/ użytkownik	Lokalizacja	Obiekt	liczba obiektów	Ilość wyrobów azbestowych		Stopień pilności		
					[m ²]	[Mg]	I	II	III
1	Spółdzielnia Mieszkaniowa "Przyszłość"	ul. Wolna 46	bud. mieszkalny	1	180	2,0	0	0	180
2		ul. Wolna 48	bud. mieszkalny	1	180	2,0	0	0	180
3	Sanockie Przedsiębiorstwo Gospodarki Mieszkaniowej	ul. Konarskiego 22	bud. mieszkalny	1	504	5,5	0	0	504
4	Wspólnota Mieszkaniowa	ul. Dworcowa 13	bud. gosp.	1	12	0,1	0	0	12
Razem				4	876	9,6	0	0	876

2.3.3. INWENTARYZACJA WŚRÓD OBIEKTÓW NALEŻĄCYCH DO FIRM, PRZEDSIĘBIORSTW I INNYCH INSTYTUCJI

W obiektach należących do osób prawnych (firm, przedsiębiorstw i innych instytucji), na podstawie 20 ankiet wykazano **23449 m²** tj. **258,0 Mg** płyt azbestowo-cementowych w obiektach firm i innych instytucji na terenie gminy miasta Sanoka. Zestawienie przeprowadzonej inwentaryzacji i oceny stanu wyrobów przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 2.6. Inwentaryzacja obiektów zawierających azbest należących do firm i przedsiębiorstw oraz innych instytucji na terenie gminy miasta Sanoka

Właściciel/ zarządca/ użytkownik	Obiekt	Lokalizacja	Liczba obiektów	Ilość wyrobów azbestowych		Ilość wyrobów wg. stopnia pilności		
				[m ²]	[Mg]	I	II	III
Bella Auto	hala	Sanok, ul. II Armii Wojska Polskiego 23	1	300	3,3	300	0	0
Pol-Met Skup Złomu i Metali Nieżelaznych	hala	Sanok, ul. Bema 5	1	1000	11,0	1000	0	0
VITA Sp. z o.o.	magazyn	Sanok, ul. Bema 7	1	600	6,6	600	0	0
Sklep Groszek	sklep	Sanok, ul. Langiewicza 7a	1	20	0,2	0	0	20
AGET - Centrum BHP	magazyn	Sanok, ul. Lipińskiego 45	1	140	1,5	0	0	140
Restauracja "Stodoła"	bud. usługowy	Sanok, ul. Lipińskiego 75	1	210	2,3	0	210	0
Autosan S.A.	bud. przemysłowy	Sanok, ul. Lipińskiego 109	1	3123	34,4	0	0	3122,8
Extrans	bud. socjalno- biurowy	Sanok, ul. Mostowa 12	1	300	3,3	0	300	0

Rolsan	magazyn	Sanok, ul. Okulickiego 10	1	800	8,8	800	0	0
Centrala Nasienna - Sanok	magazyn	Sanok, ul. Okulickiego 21	1	100	1,1	100	0	0
Carbo-San	magazyn	Sanok, ul. Okulickiego 26 b	1	120	1,3		120	0
Eko-Dom Trans-Sanok	hala	Sanok, ul. Okulickiego 37	1	800	8,8	800		0
Sanok Rubber Company S.A.	bud. przemysłowy	Sanok, ul. Reymonta 19	1	3000	33,0	0	0	3000
	bud. przemysłowe	Sanok, ul. Reymonta 19	4	5454,6	60,0	0	0	5455
	bud. przemysłowy	Sanok, ul. Reymonta 19	1	5091	56,0	0	0	5091
Stomet Sp. z o.o.	bud. przemysłowy	Sanok, ul. Reymonta 19 a	1	1280	14,1	0	1280	0
Sklep Panda - Artykuły Wędlarskie - Jakub Dobek	bud. sklepu	Sanok, ul. Słowackiego 50	1	80	0,9	0	0	80
Komrem PHiU	magazyn	Sanok, ul. Stapińskiego 2	1	280	3,1	0	280	0
San-Bud	magazyn	Sanok, ul. Targowa 27	1	500	5,5	500	0	0
SKOK, Oddz. Bieszczadzki, ul. Kościuszki 11	bud. mieszkalny	Sanok, ul. Daszyńskiego 4	1	250	2,8	0	0	250
Razem			23	23449	258,0	4100	2190	17159

2.3.4. INWENTARYZACJA OBIEKTÓW PKP i MON

W wyniku inwentaryzacji wyrobów zawierających azbest wbudowanych w obiektach należących do firm, przedsiębiorstw i innych instytucji, wśród budynków będących własnością **PKP** uzyskano **1 ankietę**, w której wykazano łącznie **128 m²** tj. **1,4 Mg** płyt azbestowo-cementowych, wśród budynków będących własnością **MON** uzyskano **1 ankietę**, w której wykazano łącznie **94 m²** tj. **1,0 Mg** płyt azbestowo-cementowych. Zestawienie przeprowadzonej inwentaryzacji i oceny stanu wyrobów przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 2.7. Inwentaryzacja obiektów zawierających azbest należących do PKP i MON

Właściciel/ zarządca/ użytkownik	Obiekt	Lokalizacja	Liczba obie- któw	Ogółem		Ilość wyrobów wg. stopnia pilności		
				[m ²]	[Mg]	I	II	III
PKP S.A. Oddział Gospodarowania Nieruchomościami w Krakowie	kasa dworcowa	Sanok, ul. Dworcowa 4	1	128	1,4	0	128	0
Rejonowy Zarząd Infrastruktury w Lublinie	wartownia	Sanok, ul. Przemyska 1	1	94	1,0	0	0	94
Razem			2	222	2,4	0	128	94

2.3.5. INWENTARYZACJA OGRODÓW DZIAŁKOWYCH

Ogrody działkowe zostały także poddane badaniom ankietowym. Na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji wyrobów zawierających azbest wbudowanych w altantach i domkach letniskowych ogrodów działkowych oraz informacji otrzymanych od Zarządców ROD uzyskano łącznie **12 ankiet**, w których wykazano **1045 m²** tj. **11,5 Mg** płyt azbestowo-cementowych. Zestawienie przeprowadzonej inwentaryzacji i oceny stanu wyrobów przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 2.8. Inwentaryzacja rodzinnych ogrodów działkowych

Właściciel/ zarządca/ użytkownik	Obiekt	Lokalizacja	Liczba obie- któw	Ilość wyrobów azbestowych		Ilość wyrobów wg. stopnia pilności		
				[m ²]	[Mg]	I	II	III
OD "Krokus"	altanki	Sanok, ul. Działkowa 42	4	120	1,3	120	0	0
OD "Chwaścik"	altanki	Sanok, ul. Działkowa 15	5	250	2,8	250	0	0
OD "Wojskowe"	altanki	Sanok, ul. Gajowa 33	2	50	0,6	50	0	0
OD "Bartek"	altanki	Sanok, ul. Głowackiego b. nr	9	180	2,0	180	0	0
OD "Tulipan"	altanki	Sanok, ul. Gorazdowskiego 20	3	30	0,3	30	0	0
OD "Sobieskiego"	altanki	Sanok, ul. Kenara 15	3	60	0,7	60	0	0
OD "Kiczury"	altanki	Sanok, ul. Kiczury 87	2	30	0,3	30	0	0
OD "Sosenki"	altanki	Sanok, ul. Rybickiego 15	3	45	0,5	45	0	0
OD "Naftowiec"	altanki	Sanok, ul. Stawiska 16	2	65	0,7	65	0	0
OD "Relax"	altanki	Sanok, ul. Ustronie 5	2	35	0,4	35	0	0
OD "Ustronie"	altanki	Sanok, ul. Ustronie 7	2	120	1,3	0	0	120
OD "Sokół"	altanki	Sanok, ul. Ustronie 9	2	60	0,7	60	0	0
Razem			39	1045	11,5	925	0	120

2.4. ZESTAWIENIE WYNIKÓW INWENTARYZACJI

W wyniku przeprowadzonych badań ankietowych w terenie w miesiącach lipiec - sierpień 2016 roku uzyskano łącznie **270 ankiet**, w których sumarycznie wykazano **52351 m²** wyrobów budowlanych zawierających azbest, w tym **228 ankiet** z gospodarstw indywidualnych, w których sumarycznie wykazano **25610 m²** wyrobów zawierających azbest.

Zdecydowana większość stosowanych w badanych obiektach wyrobów zawierających azbest należy do grupy pokryć dachowych budynków. Są to głównie azbestowo-cementowe płyty faliste i płyty płaskie występujące na budynkach mieszkalnych oraz na budynkach gospodarczych.

Zbiornicze zestawienie wyników badań inwentaryzacyjnych na obszarze gminy miasta Sanoka z podziałem na poszczególne grupy obiektów podano w tabeli 2.9.

Tabela 2.9. Zestawienie zbiorcze ilości wyrobów zawierających azbest na terenie gminy miasta Sanoka

Płyty azbestowo-cementowe					
Lokalizacja	Ilość ankiet	Liczba obiektów z wyrobami azbestowymi	Ilość wbudowanych wyrobów zawierających azbest		
			[m ²]	[Mg]	[m ³]
Budynki będące własnością osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	228	260	25610	281,7	231,0
Budynki będące własnością JST	4	4	1150	12,7	10,4
Ogrody działkowe	12	39	1045	11,5	9,4
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	4	4	876	9,6	7,9
Firmy i przedsiębiorstwa	20	23	23448	258,0	211,5
Budynki będące własnością PKP	1	1	128	1,4	1,2
Budynki będące własnością MON	1	1	94	1,0	0,8
Razem	270	332	52351	576	472

3. OCENA JAKOŚCIOWA WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST

Zestawienie ilościowe wyrobów zawierających azbest na terenie gminy miasta Sanoka przedstawiono w rozdziale 2 opracowania: **INWENTARYZACJA WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST**.

Dla zestawienia jakościowego wyrobów zawierających azbest przeprowadzono **OCENĘ PILNOŚCI USUWANIA WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST**.

Ocenę pilności usuwania wyrobów zawierających azbest wykonano z uwzględnieniem wymogów obowiązujących aktów prawnych:

- Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 roku w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest. (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 649),
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 5 sierpnia 2010 zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. z 2010 r. Nr 162, poz. 1089),
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 13 grudnia 2010 roku w sprawie wymagań w zakresie wykorzystywania wyrobów zawierających azbest oraz wykorzystywania i oczyszczania instalacji lub urządzeń, w których były lub są wykorzystywane wyroby zawierające azbest. (Dz. U. z 2011 r. Nr 8, poz. 31).

Ocena stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest została przeprowadzona w warunkach terenowych w 2016 roku, przez pracowników Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, według załącznika nr 1 do rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 roku *w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest* ze zmianami z roku 2010 (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 649 oraz Dz. U. z 2010 r. Nr 162, poz. 1089). Wzór oceny zamieszczono w załączniku do opracowania.

Oceniano wizualnie stan techniczny wbudowanego wyrobu zawierającego azbest zgodnie z punktacją „*Oceny stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest*”.

Przygotowana ocena w formie ankiety obejmuje pięć grup parametrów charakterystycznych, które są podstawą do określenia przynależności konkretnego wyrobu do jednego z trzech stopni pilności usuwania.

I stopień pilności – wymagane pilnie usunięcie (wymiana na wyrób bezazbestowy) lub zabezpieczenie

II stopień pilności – wymagana ponowna ocena w terminie do 1 roku

III stopień pilności – wymagana ponowna ocena w terminie do 5 lat

W każdej z pięciu grup wskazywano, co najmniej jedną pozycję punktową. Jeżeli w grupie wskazano więcej niż jedną pozycję punktową, wtedy sumując punkty poszczególnych grup uwzględniano pozycję o najwyższej punktacji w danej grupie.

Grupa I obejmuje *sposób zastosowania azbestu*. Każdy wyrób azbestowy można zakwalifikować jako powierzchnię pokrytą masą natryskową z azbestem, tynk zawierający azbest, lekkie płyty izolacyjne z azbestem lub pozostałe wyroby z azbestem (np. pokrycia dachowe, elewacyjne). Wyroby azbestowe wbudowane w obiektach na obszarze gminy miasta Sanoka to pokrycia dachowe, co pozwala zaklasyfikować wyroby do grupy pozostałych wyrobów z azbestem, przyjmując 10 punktów.

Grupa II obejmuje *strukturę powierzchni wyrobu z azbestem*. Wyróżnić można duże uszkodzenia powierzchni, naruszoną strukturę włókien (60 punktów), niewielkie uszkodzenia powierzchni - rysy, odpryski, załamania (30 punktów), ścisłą strukturę włókien przy braku warstwy zabezpieczającej lub jej dużych ubytkach (15 punktów) oraz brak uszkodzeń, przyjmując w takim przypadku 0 punktów.

Grupa III to określenie *możliwości uszkodzenia powierzchni wyrobu z azbestem*. Jeżeli wyrób azbestowy jest przedmiotem jakichś prac, w tym również wyrób zdemontowany, przyjmowano w takiej sytuacji maksymalną liczbę punktów – 30. Wyroby mogą ponadto być bezpośrednio dostępne - do wysokości 2 m (15 punktów), narażone na uszkodzenia mechaniczne (10 punktów), narażone na wstrząsy i drgania lub czynniki atmosferyczne (10 punktów) lub nie narażone na wpływy zewnętrzne (0 punktów). Ze względu na umiejscowienie wyrobów (pokrycia dachowe) często przyjmowano punktację, jak dla wyrobów narażonych na wstrząsy, drgania lub czynniki atmosferyczne.

Grupa IV punktacji obejmuje *miejsce usytuowania wyrobu w stosunku do pomieszczeń użytkowych*. Największa liczba punktów przyporządkowana jest dla wyrobów zlokalizowanych bezpośrednio w pomieszczeniu (30 punktów). Wyroby zawierające azbest można ponadto zlokalizować, jako wyroby za zawieszonym, nieszczelnym sufitem lub innym pokryciem (25 punktów), w systemie wywietrzania pomieszczenia - kanały wentylacyjne (25 punktów), na zewnątrz obiektu - np. tynk (20 punktów), elementy obiektu - np. osłony balkonowe, filary międzyokienne (10 punktów), wyroby za zawieszonym szczelnym sufitem lub innym pokryciem, ponad pyłoszczelną powierzchnią lub poza szczelnym kanałem wentylacyjnym (5 punktów) oraz jako wyroby z brakiem kontaktu z pomieszczeniem - np. na dachu odizolowanym od pomieszczeń mieszkalnych, przyjmując w takim przypadku 0 punktów. W większości przypadków zinwentaryzowane wyroby klasyfikowano jako „*wyrób bezpośrednio w pomieszczeniu*”, jeżeli informacja ta dotyczyła obiektów gospodarczych bez stropu (30 punktów) lub jako „*brak kontaktu z pomieszczeniem*”, jeżeli informacja ta dotyczyła budynku mieszkalnego (0 punktów).

Grupa V obejmuje *wykorzystanie miejsca / obiektu / urządzenia budowlanego / instalacji przemysłowej*. Obiekty mogą być regularnie wykorzystywane przez dzieci, młodzież lub sportowców (40 punktów), stale lub często wykorzystywane przez społeczeństwo - np. zamieszkanie, miejsce pracy (30 punktów), czasowo wykorzystywane - np. domki rekreacyjne (15 punktów), rzadko wykorzystywane - np. strychy, piwnice, komórki (5 punktów) oraz nieużytkowane - np. opuszczone zabudowania mieszkalne lub gospodarskie, wyłączone z użytkowania obiekty, urządzenia lub instalacje (0 punktów).

Przeprowadzona ocena pilności (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 649 oraz Dz. U. z 2010r. Nr 162, poz. 1089) wykazała, że stan utrzymania pokryć dachowych zawierających azbest jest zróżnicowany na obszarze gminy miasta Sanoka. Procentowy udział poszczególnych stopni pilności usuwania wyrobów zawierających azbest w całkowitej ilości wyrobów zinwentaryzowanych na terenie gminy miasta Sanoka przedstawiono na diagramie kołowym w załączniku nr 1. Promień koła jest uzależniony od całkowitej ilości wyrobów na analizowanym terenie.

Ocena jakości wyrobów zawierających azbest na terenie gminy miasta Sanoka zgodnie ze stopniem pilności przedstawia się następująco:

- 21,2 % zinwentaryzowanych wyrobów zaliczono do I stopnia pilności;
- 18,7 % zinwentaryzowanych wyrobów zaliczono do II stopnia pilności;
- 60,1 % zinwentaryzowanych wyrobów zaliczono do III stopnia pilności.

3.1. OCENA PILNOŚCI USUWANIA ZINWENTARYZOWANYCH WYROBÓW WŚRÓD OSÓB FIZYCZNYCH (GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH)

Na terenie gminy miasta Sanoka zinwentaryzowano łącznie wśród budynków należących do osób fizycznych (**gospodarstw indywidualnych**) **25610 m²**, wyrobów zawierających azbest w 260 obiektach.

Zgodnie z oceną stanu i możliwościami bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest na terenie gminy miasta Sanoka wśród budynków należących do osób fizycznych (gospodarstw indywidualnych), do pierwszego stopnia pilności zaliczono **5360 m²** wyrobów zawierających azbest, w tym **400 m²** złożonych na terenie posesji, do II stopnia zaliczono **7040 m²**, a do III stopnia **13210 m²** wyrobów zawierających azbest.

Tabela 3.1. Zestawienie jakości wyrobów zawierających azbest, zinwentaryzowanych wśród gospodarstw indywidualnych na terenie gminy miasta Sanoka, według stopnia pilności

Lp	Lokalizacja	Ilość wyrobów w [m ²] wg. stopnia pilności			S*	Ogółem [m ²]	Ilość ankiet wg stopnia pilności		
		I	II	III			I	II	III
1	ul. 1000-lecia	300	320	240	0	860	3	2	2
2	ul. II Armii Wojska Polskiego	310	0	140	0	450	3	0	1
3	ul. Bojko	0	0	140	0	140	0	0	1
4	ul. Brzechwy	0	0	100	10	110	1	0	1
5	ul. Chełmońskiego	0	0	300	0	300	0	0	2
6	ul. Chrobrego	50	140	220	0	410	1	1	2
7	ul. Ciepła	0	150	60	0	210	0	1	1
8	ul. Cmentarna	0	0	0	30	30	1	0	0
9	ul. Daszyńskiego	0	0	120	0	120	0	0	1
10	ul. Dworcowa	0	160	100	0	260	0	3	1
11	ul. Fredry	0	0	140	20	160	1	0	1
12	ul. Gajowa	0	50	140	0	190	0	1	1
13	ul. Glinice	240	0	0	0	240	1	0	0
14	ul. Głogowa	60	0	0	0	60	1	0	0
15	ul. Grunwaldzka	0	0	70	0	70	0	0	1
16	ul. Iwaskiewicza	0	0	140	0	140	0	0	1
17	ul. Kaczkowskiego	0	0	140	0	140	0	0	1
18	ul. Kalinowa	0	200	0	0	200	0	1	0
19	ul. Kasprowiczka	0	0	140	0	140	0	0	1
20	ul. Kiczury	280	320	140	0	740	2	3	1
21	ul. Kluski	0	0	130	0	130	0	0	1
22	ul. Kołtąja	0	100	200	0	300	0	1	1
23	ul. Konarskiego	0	0	140	0	140	0	0	1

Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka
wraz ze szczegółową inwentaryzacją

24	ul. Konopnickiej	90	80	650	0	820	2	1	5
25	ul. Kosynierów	120	0	60	20	200	2	0	1
26	ul. Krakowska	0	0	140	0	140	0	0	1
27	ul. Krasieńskiego	0	0	140	0	140	0	0	1
28	ul. Krucza	0	0	250	160	410	1	0	2
29	ul. Krzyżanowskiego	0	0	180	0	180	0	0	1
30	ul. Leśna	0	0	150	0	150	0	0	1
31	ul. Lipińskiego	200	160	0	0	360	2	2	0
32	ul. Lisowskiego	0	40	0	0	40	0	1	0
33	ul. Lwowska	40	0	0	0	40	1	0	0
34	ul. Łany	210	560	990	0	1760	1	4	6
35	ul. Łączna	100	0	320	0	420	1	0	2
36	ul. Mała	260	0	0	0	260	1	0	0
37	ul. Małopolska	0	0	140	0	140	0	0	1
38	ul. Mazowiecka	0	240	0	0	240	0	1	0
39	ul. Mazurska	0	0	150	0	150	0	0	1
40	ul. Mickiewicza	30	80	0	0	110	1	1	0
41	ul. Międzybrodzka	0	0	0	20	20	1	0	0
42	ul. Młynarska	0	90	0	0	90	0	1	0
43	ul. Modrzewiowa	0	60	100	0	160	0	1	1
44	ul. Murarska	0	80	140	0	220	0	1	1
45	ul. Najświętszej Marii Panny	0	0	200	0	200	0	0	2
46	ul. Narożna	40	0	0	0	40	1	0	0
47	ul. Nałkowskiej	0	140	0	0	140	0	1	0
48	ul. Norwida	0	140	0	0	140	0	1	0
49	ul. Nowa	50	270	240	0	560	1	2	2
50	ul. Ogrodowa	0	0	230	0	230	0	0	2
51	ul. Okrężna	0	40	0	0	40	0	1	0
52	ul. Okrzei	70	0	0	0	70	3	0	0
53	ul. Okulickiego	370	200	140	0	710	2	1	1
54	ul. Osiedle	0	0	200	0	200	0	0	1
55	ul. Pawia	0	0	130	0	130	0	0	1
56	ul. Piastowska	30	480	420	0	930	2	4	3
57	ul. Piękna	0	130	0	0	130	0	1	0
58	ul. Płowiecka	230	100	70	30	430	2	1	1
59	ul. Podlaska	0	0	70	0	70	0	0	1
60	ul. Pollaka	50	0	0	0	50	1	0	0
61	ul. Polna	10	40	120	0	170	1	1	1
62	ul. Pomorska	0	0	420	0	420	0	0	3
63	ul. Prosta	0	0	180	0	180	0	0	1
64	ul. Prusa	260	0	0	0	260	1	0	0

Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka
wraz ze szczegółową inwentaryzacją

65	ul. Przemyska	20	1090	1130	0	2240	1	7	9
66	ul. Pszenna	0	0	160	0	160	0	0	1
67	ul. Przodowników	20	40	0	0	60	1	1	0
68	ul. Rataja	0	0	210	0	210	0	0	1
69	ul. Robotnicza	200	0	0	0	200	2	0	0
70	ul. Rymanowska	40	60	170	0	270	1	1	2
71	ul. Rzemieślnicza	20	0	0	0	20	1	0	0
72	ul. Sadowa	50	0	0	0	50	1	0	0
73	ul. Słowackiego	80	0	40	0	120	3	0	1
74	ul. Słuszkiewicza	0	60	150	0	210	0	1	1
75	ul. Staffa	50	0	0	0	50	1	0	0
76	ul. Stawiska	140	210	280	100	730	1	1	2
77	ul. Stawowa	80	0	0	0	80	1	0	0
78	ul. Stojałowskiego	50	0	0	0	50	1	0	0
79	ul. Stolarska	0	50	0	0	50	0	1	0
80	ul. Stróżowska	0	120	0	0	120	0	1	0
81	ul. Sucha	0	0	120	0	120	0	0	1
82	ul. Szczudliki	0	170	0	0	170	0	3	0
83	ul. Szopena	0	0	0	10	10	1	0	0
84	ul. Szypuły	60	0	0	0	60	1	0	0
85	ul. Środkowa	0	0	140	0	140	0	0	1
86	ul. Targowa	240	0	120	0	360	3	0	1
87	ul. Tetmajera	0	0	60	0	60	0	1	0
88	ul. Traugutta	0	70	0	0	70	0	1	0
89	ul. Wesola	100	0	0	0	100	1	0	0
90	ul. Wiejska	60	0	0	0	60	1	0	0
91	ul. Wilcza	0	0	290	0	290	0	0	2
92	ul. Witosa	0	0	410	0	410	0	0	3
93	ul. Wyki	0	140	0	0	140	0	1	0
94	ul. Wylotowa	0	100	150	0	250	0	1	1
95	ul. Wyspiańskiego	80	120	0	0	200	1	1	0
96	ul. Zagłoby	0	200	170	0	370	0	2	1
97	ul. Zagórska	0	240	0	0	240	0	1	0
98	ul. Zagumienna	10	0	0	0	10	1	0	0
99	ul. Zagumna	50	0	0	0	50	1	0	0
100	ul. Zamenhofa	0	0	140	0	140	0	0	1
101	ul. Za Potokiem	210	0	220	0	430	2	0	1
102	ul. Zaremby	0	0	620	0	620	0	0	4
Razem		4960	7040	13210	400	25610	67	63	98

*odpady złożone luzem na terenie posesji.

3.2. OCENA PILNOŚCI USUWANIA ZINWENTARYZOWANYCH WYROBÓW W OBIEKTACH NALEŻĄCYCH DO OSÓB PRAWNYCH

3.2.1. OCENA PILNOŚCI USUWANIA ZINWENTARYZOWANYCH WYROBÓW W OBIEKTACH NALEŻĄCYCH DO JEDNOSTKI SAMORZĄDU TERYTORYALNEGO

W wyniku przeprowadzonych w terenie prac inwentaryzacyjnych, wśród obiektów będących własnością Jednostki Samorządu Terytorialnego (Powiatu Sanockiego oraz Gminy Miasta Sanoka), zinwentaryzowano łącznie **1150 m²** materiałów zawierających azbest, w tym **700 m²** zaliczono do I stopnia pilności, do II stopnia zaliczono **450 m²** wyrobów zawierających azbest.

Zestawienie jakości zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 3.2. Zestawienie jakości wyrobów zawierających azbest, zinwentaryzowanych wśród budynków należących do JST (Powiat Sanocki oraz Gmina Miasta Sanoka), według stopnia pilności

Właściciel/ zarządca/ użytkownik	Obiekt	Lokalizacja	Liczba obiektów pokrytych azbestem	Ilość wyrobów w [m ²] wg. stopnia pilności			Ogółem [m ²]
				I	II	III	
Powiat Sanocki - Szpital Miejski SPZOZ - Sanok	magazyn	Sanok, ul. Konarskiego 6	1	100	0	0	100
Powiat Sanocki - Szpital Miejski SPZOZ - Sanok	magazyn	Sanok, ul. Stawiska	1	100	0	0	100
Gmina Miasta Sanoka	złożone luzem	ul. Stróżówka b.nr	1	500	0	0	500
	"Prochownia"	ul. Stróżówka 23	1	0	450	0	450
Razem			4	700	450	0	1150

3.2.2. OCENA PILNOŚCI USUWANIA ZINWENTARYZOWANYCH WYROBÓW W OBIEKTACH SPÓŁDZIELNI I WSPÓLNOT MIESZKANIOWYCH

W wyniku przeprowadzonych w terenie prac inwentaryzacyjnych, wśród obiektów spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych zinwentaryzowano łącznie **876 m²** materiałów zawierających azbest. Wszystkie zinwentaryzowane wyroby zaliczono trzeciego stopnia pilności.

Zestawienie jakości wyrobów zawierających azbest zinwentaryzowanych wśród budynków spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 3.3. Zestawienie jakości wyrobów zawierających azbest, zinwentaryzowanych wśród budynków spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych według stopnia pilności

Lp	Właściciel/zarządca/ użytkownik	Lokalizacja	Obiekt	liczba obiektów	Ilość wyrobów azbestowych		Stopień pilności		
					[m ²]	[Mg]	I	II	III
1	Spółdzielnia Mieszkaniowa "Przyszłość"	ul. Wolna 46	bud. mieszkalny	1	180	2,0	0	0	180
2		ul. Wolna 48	bud. mieszkalny	1	180	2,0	0	0	180
3	Sanockie Przedsiębiorstwo Gospodarki Mieszkaniowej Sp. z o.o.	ul. Konarskiego 22	bud. mieszkalny	1	504	5,5	0	0	504
4	Wspólnota Mieszkaniowa	ul. Dworcowa 13	bud. gosp.	1	12	0,1	0	0	12
Razem				4	876	9,6	0	0	876

3.2.3. OCENA PILNOŚCI USUWANIA ZINWENTARYZOWANYCH WYROBÓW W OBIEKTACH NALEŻĄCYCH DO FIRM, PRZEDSIĘBIORSTW I INNYCH INSTYTUCJI

W obiektach należących do firm, przedsiębiorstw i innych instytucji, na podstawie 20 ankiet wykazano **23449 m²** tj. **258,0 Mg** płyt azbestowo-cementowych.

Zgodnie z kryteriami przyjętymi w ocenie stanu i możliwościach bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest, 4100 m² zinwentaryzowanych płyt azbestowo-cementowych zaliczono do I stopnia pilności, 2190 m² do II stopnia pilności, a 17159 m² do III stopnia pilności.

Zestawienie jakościowe zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest w obiektach należących do firm, przedsiębiorstw i innych instytucji z podziałem na stopnie pilności przedstawia tabela poniższa.

Tabela 3.4. Zestawienie jakości wyrobów zawierających azbest, zinwentaryzowanych w obiektach należących do firm, przedsiębiorstw i innych instytucji

Właściciel/ zarządca/ użytkownik	Obiekt	Lokalizacja	Ilość wyrobów w [m ²]			Ogółem [m ²]
			wg. stopnia pilności			
			I	II	III	
Bella Auto	hala	Sanok, ul. II Armii Wojska Polskiego 23	300	0	0	300
Pol-Met Skup Złomu i Metali Nieżelaznych	hala	Sanok, ul. Bema 5	1000	0	0	1000
VITA Sp. z o.o.	magazyn	Sanok, ul. Bema 7	600	0	0	600
Sklep Groszek	sklep	Sanok, ul. Langiewicza 7a	0	0	20	20
AGET - Centrum BHP	magazyn	Sanok, ul. Lipińskiego 45	0	0	140	140
Restauracja "Stodoła"	bud. usługowy	Sanok, ul. Lipińskiego 75	0	210	0	210
Autosan S.A.	bud. przemysłowy	Sanok, ul. Lipińskiego 109	0	0	3123	3122,8
Extrans	bud. socjalno- biurowy	Sanok, ul. Mostowa 12	0	300	0	300
Rolsan	magazyn	Sanok, ul. Okulickiego 10	800	0	0	800
Centrala Nasienna - Sanok	magazyn	Sanok, ul. Okulickiego 21	100	0	0	100
Carbo-San	magazyn	Sanok, ul. Okulickiego 26 b	0	120	0	120
Eko-Dom Trans-Sanok	hala	Sanok, ul. Okulickiego 37	800	0	0	800
Sanok Rubber Company S.A.	bud. przemysłowy	Sanok, ul. Reymonta 19	0	0	3000	3000
Sanok Rubber Company S.A.	bud. przemysłowe	Sanok, ul. Reymonta 19	0	0	5455	5454,6
Sanok Rubber Company S.A.	bud. przemysłowy	Sanok, ul. Reymonta 19	0	0	5091	5091
Stomet Sp. z o.o.	bud. przemysłowy	Sanok, ul. Reymonta 19 a	0	1280	0	1280
Sklep Panda - Artykuły Wędlarskie - Jakub Dobek	bud. sklepu	Sanok, ul. Słowackiego 50	0	0	80	80
Komrem PHiU	magazyn	Sanok, ul. Stapińskiego 2	0	280	0	280
San-Bud	magazyn	Sanok, ul. Targowa 27	500	0	0	500
SKOK, Oddz. Bieszczadzki, ul. Kościuszki 11	bud. mieszkalny	Sanok, ul. Daszyńskiego 4	0	0	250	250
Razem			4100	2190	17159	23449

3.2.4. OCENA PILNOŚCI USUWANIA ZINWENTARYZOWANYCH WYROBÓW W OBIEKTACH NALEŻĄCYCH DO PKP I MON

W obiektach należących do PKP, na podstawie 1 ankiety wykazano **128 m²** tj. **1,4 Mg** płyt azbestowo-cementowych. W obiektach MON, na podstawie 1 ankiety wykazano **94 m²** tj. **1,0 Mg** płyt azbestowo-cementowych.

Zgodnie z kryteriami przyjętymi w ocenie stanu i możliwościach bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest, wszystkie zinwentaryzowane wyroby w obiektach PKP zaliczono do II stopnia pilności, natomiast, zinwentaryzowane wyroby w obiektach MON zaliczono do III stopnia pilności.

Zestawienie jakościowe zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest w obiektach należących do PKP i MON z podziałem na stopnie pilności przedstawia tabela nr 3.5.

Tabela 3.5. Zestawienie jakości wyrobów zawierających azbest, zinwentaryzowanych w obiektach należących do PKP i MON.

Właściciel/ zarządca/ użytkownik	Obiekt	Lokalizacja	Liczba obie- któw	Ilość wyrobów azbestowych		Ilość wyrobów wg. stopnia pilności		
				[m ²]	[Mg]	I	II	III
PKP S.A. Oddział Gospodarowania Nieruchomościami w Krakowie	kasa dworcowa	Sanok, ul. Dworcowa 4	1	128	1,4	0	128	0
Rejonowy Zarząd Infrastruktury w Lublinie	wartownia	Sanok, ul. Przemyska 1	1	94	1,0	0	0	94
Razem			2	222	2,4	0	128	94

3.2.5. OCENA PILNOŚCI USUWANIA ZINWENTARYZOWANYCH WYROBÓW W OGRODACH DZIAŁKOWYCH

W obiektach rodzinnych ogrodów działkowych, na podstawie 12 ankiet wykazano w 39 obiektach **1045 m²** tj. **11,5 Mg** płyt azbestowo-cementowych.

Zgodnie z kryteriami przyjętymi w ocenie stanu i możliwościach bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest, do I stopnia pilności zaliczono 925 m², a do III stopnia pilności zaliczono 120 m² płyt azbestowo-cementowych.

Zestawienie jakościowe zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest w rodzinnych ogrodów działkowych z podziałem na stopnie pilności przedstawia tabela poniżej.

Tabela 3.6. Zestawienie jakości wyrobów zawierających azbest zinwentaryzowanych w obiektach rodzinnych ogrodów działkowych

Właściciel/ zarządca/ użytkownik	Obiekt	Lokalizacja	Liczba obie- któw	Ilość wyrobów azbestowych		Ilość wyrobów wg. stopnia pilności		
				[m ²]	[Mg]	I	II	III
OD "Krokus"	altanki	Sanok, ul. Działkowa 42	4	120	1,3	120	0	0
OD "Chwaścik"	altanki	Sanok, ul. Działkowa 15	5	250	2,8	250	0	0
OD "Wojskowe"	altanki	Sanok, ul. Gajowa 33	2	50	0,6	50	0	0
OD "Bartek"	altanki	Sanok, ul. Głowackiego b. nr	9	180	2,0	180	0	0
OD "Tulipan"	altanki	Sanok, ul. Gorazdowskiego 20	3	30	0,3	30	0	0
OD "Sobieskiego"	altanki	Sanok, ul. Kenara 15	3	60	0,7	60	0	0
OD "Kiczury"	altanki	Sanok, ul. Kiczury 87	2	30	0,3	30	0	0
OD "Sosenki"	altanki	Sanok, ul. Rybickiego 15	3	45	0,5	45	0	0
OD "Naftowiec"	altanki	Sanok, ul. Stawiska 16	2	65	0,7	65	0	0
OD "Relax"	altanki	Sanok, ul. Ustronie 5	2	35	0,4	35	0	0
OD "Ustronie"	altanki	Sanok, ul. Ustronie 7	2	120	1,3	0	0	120
OD "Sokół"	altanki	Sanok, ul. Ustronie 9	2	60	0,7	60	0	0
Razem			39	1045	11,5	925	0	120

3.3. ZESTAWIENIE JAKOŚCIOWE WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST NA OBSZARZE GMINY MIASTA SANOKA

Przeprowadzona ocena pilności zgodnie z załącznikiem nr 1 do rozporządzenia z 2004 roku ze zmianami z roku 2010 (Dz. U. z 2004r. Nr 71, poz. 649 oraz Dz. U. z 2010r. Nr 162, poz. 1089) wykazała, że stan utrzymania pokryć dachowych zawierających azbest jest zróżnicowany na obszarze gminy miasta Sanoka:

- 21,2 % zinwentaryzowanych wyrobów zaliczono do I stopnia pilności;
- 18,7 % zinwentaryzowanych wyrobów zaliczono do II stopnia pilności;
- 60,1 % zinwentaryzowanych wyrobów zaliczono do III stopnia pilności.

Zbiorcze zestawienie jakości wyrobów zawierających azbest, zinwentaryzowanych na obszarze gminy miasta Sanoka z podziałem na 3 stopnie pilności zestawiono w tabeli 3.4.

Tabela 3.4. Zestawienie jakości wyrobów zawierających azbest, zinwentaryzowanych na obszarze gminy miasta Sanoka, według stopnia pilności

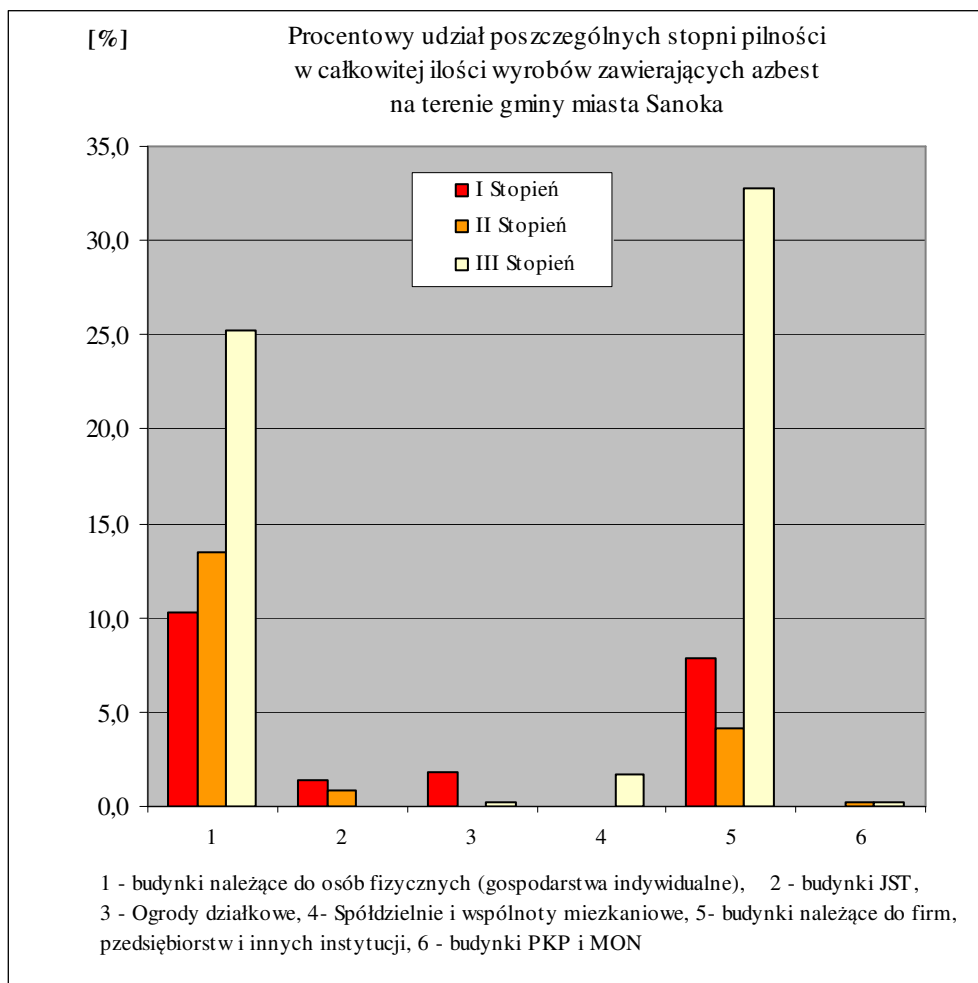
Płyty azbestowo - cementowe				
Obiekty	I stopień [m ²]	II stopień [m ²]	III stopień [m ²]	Suma [m ²]
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	5360	7040	13210	25610
Budynki będące własnością JST	700	450	0	1150
Ogrody działkowe	925	0	120	1045
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	0	0	876	876
Firmy i przedsiębiorstwa	4100	2190	17158	23448
Budynki będące własnością PKP	0	128	0	128
Budynki będące własnością MON	0	0	94	94
Razem	11085	9808	31458	52351

W tabeli nr 3.6. oraz na rysunku 3.1. przedstawiono udział procentowy stopni pilności w całkowitej ilości wyrobów zawierających azbest wbudowanych w poszczególnych budynkach na terenie gminy miasta Sanoka.

Zestawienie w tabeli 3.6. wykazuje, że ok. 50 % zinwentaryzowanych budynków z wbudowanym materiałem zawierającym azbest to budynki należące do gospodarstw indywidualnych.

Tabela 3.6. Udział procentowy stopni pilności w całkowitej ilości wyrobów zawierających azbest wbudowanych w poszczególnych budynkach na terenie gminy miasta Sanoka

Płyty azbestowo - cementowe				
Obiekty	I stopień	II stopień	III stopień	Ogółem
	[%]			
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	10,2	13,4	25,2	48,9
Budynki będące własnością JST	1,3	0,9	0,0	2,2
Ogrody działkowe	1,8	0,0	0,2	2,0
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	0,0	0,0	1,7	1,7
Firmy i przedsiębiorstwa	7,8	4,2	32,8	44,8
Budynki będące własnością PKP i MON	0,0	0,2	0,2	0,2
Razem	21,2	18,7	60,1	100,0



Rysunek 3.1. Procentowy udział stopni pilności w całkowitej ilości wyrobów zawierających azbest wbudowanych w poszczególnych budynkach na terenie gminy miasta Sanoka

4. MOŻLIWOŚCI I SPOSOBY USUWANIA WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST

4.1. SZKOLENIA I AKCJE INFORMACYJNO-EDUKACYJNE

Usuwanie wyrobów zawierających azbest z dachów i elewacji, przez przypadkowe i nieprofesjonalne firmy, zwiększa zagrożenie pyłem azbestowym dla mieszkańców gminy.

W trakcie prac terenowych dotyczących inwentaryzacji wyrobów zawierających azbest na obszarze gminy miasta Sanoka, stwierdzono, że powstające w trakcie wymiany pokryć dachowych odpady zawierające azbest są niekiedy złożone bezpośrednio na terenie posesji. W trakcie prac stwierdzono wystarczającą świadomość ekologiczną mieszkańców dotyczącą szkodliwości azbestu dla zdrowia ludzi oraz zagrożeń dla środowiska, a także możliwości usuwania materiałów zawierających azbest.

W ramach realizacji „Programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka wraz ze szczegółową inwentaryzacją”, celowym jest przeprowadzenie szkoleń oraz akcji informacyjno-edukacyjnych mających na celu rozpowszechnienie wśród społeczności lokalnej wiarygodnych informacji o skutkach dla zdrowia i środowiska powodowanych przez azbest oraz wyroby i odpady zawierające azbest. Szkolenia i akcje informacyjno-edukacyjne należy przeprowadzać zarówno wśród młodzieży szkolnej, jak i dorosłych mieszkańców. Akcje powinny obejmować szkolenie z zakresu:

- podstawowych rodzajów wyrobów zawierających azbest powszechnie stosowanych w budownictwie;
- obowiązków dotyczących postępowania z wyrobami zawierającymi azbest;
- sposobów bezpiecznej eksploatacji obiektów (szczególnie budowlanych), w których zastosowano wyroby azbestowe;
- zagrożeń i skutków dla zdrowia ludzi i środowiska przyrodniczego w przypadku niewłaściwego użytkowania i usuwania;
- możliwości finansowego wsparcia i właściwego postępowania w przypadku prac remontowych obejmujących wymianę wyrobów zawierających azbest;
- dostęp do specjalistycznych firm działających na terenie gminy, a posiadających stosowne uprawnienia i zezwolenia do prowadzenia prac obejmujących usuwanie, zbieranie, transport i unieszkodliwianie odpadów zawierających azbest.

Wskazane jest również przekazywanie informacji o możliwościach uzyskiwania pomocy finansowej na prace związane z usuwaniem wyrobów zawierających azbest i unieszkodliwianiem odpadów zawierających azbest.

Akcje informacyjno-edukacyjne w szkołach mogą się odbywać w ramach odrębnych zajęć lekcyjnych wyodrębnionych tematycznie, w ramach istniejących kół, jak również konkursów.

Prowadzenie powszechnych akcji edukacyjno - ekologicznych, w procesie efektywnej realizacji zadań wynikających z założeń przyjętych w programie usuwania wyrobów zawierających azbest, stanowi istotny element działań, którego powodzenie umożliwia uzyskanie jak największej akceptacji społecznej, koniecznej dla realizacji programu azbestowego.

Świadomość ekologiczna społeczeństwa w zakresie zagrożeń, jakie niesie użytkowanie i nieostrożne obchodzenie się z produktami zawierającymi włókna azbestowe, jest dość dobra. O ile ogólna znajomość szkodliwości azbestu jest już dość dobrze rozwinięta wśród mieszkańców, to jednak w dalszym ciągu większość z nich posiada skromną wiedzę na temat mechanizmów niekorzystnego oddziaływania azbestu na organizm ludzki. Wynikiem tego jest całkowity brak przestrzegania przepisów BHP przy pracach związanych z bieżącymi remontami poszyc dachowych i elewacyjnych. Zadaniem edukacji ekologicznej o tematyce „azbestowej”, prowadzonej przez Gminę jest między innymi doprowadzenie do stanu, kiedy usuwanie azbestu odbywać się będzie w sposób profesjonalny i nie spowoduje zagrożenia dla mieszkańców.

Wyroby zawierające azbest stanowią bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia ludzi wówczas, gdy włókna azbestowe uwalniają się i wraz z powietrzem przedostają się do układu oddechowego (np. w trakcie prac demontażowych, podczas ich szlifowania, cięcia lub łamania). Problem utylizacji azbestu znalazł osobne miejsce w rządowym „Programie usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski” z 2002 roku oraz w Programie Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009 – 2032 z 2009 roku, stanowiącym aktualizację Programu z 2002 roku. Zgodnie z tym programem, przyjmuje się oczyszczenie do roku 2032, terytorium Polski z azbestu i usunięcie stosowanych od wielu lat wyrobów zawierających azbest. Program ten między innymi, nakłada na gminy obowiązek współpracy z lokalnymi mediami celem rozpowszechniania informacji dotyczących zagrożeń powodowanych przez azbest oraz wyroby go zawierające. Głównym źródłem odpadów

zawierających azbest są stosowane w budownictwie do roku 1997 płyty azbestowo-cementowe. Na obszarze gminy miasta Sanoka, znajduje się stosunkowo mała ilość posesji (5%) (tab. 2.1.), w przeważającej liczbie będących własnością gospodarstw indywidualnych (tab. 3.4), na terenie, których znajdują się wyroby zawierające azbest. Są to przeważnie poszycia dachowe w postaci falistych płyt eternitowych.

Osoby fizyczne będące właścicielami nieruchomości zgodnie z ustawą z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2013r., poz. 1232 ze zm.) są zobowiązane do przedkładania Wójtowi, Burmistrzowi lub Prezydentowi miasta informacji o posiadanych wyrobach zawierających azbest, a Wójt, Burmistrz lub Prezydent miasta okresowo przedkłada przedmiotowe informacje Marszałkowi województwa, który prowadzi ich rejestr.

Po kilku latach obowiązywania ustawy z dnia 19 czerwca 1997 roku (tekst jednolity, Dz. U. z 2004 r. Nr 3 poz. 20 ze zm.), o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest, stwierdza się nikłą znajomość przepisów przez właścicieli i administratorów obiektów budowlanych. Stwarza to konieczność szybkiego podjęcia działań edukacyjno – informacyjnych, które mogłyby skutecznie uświadomić mieszkańców, co do potrzeby współdziałania z jednostkami gminnymi w celu eliminacji azbestu. Edukacja taka powinna być prowadzona zarówno w lokalnych środkach masowego przekazu (prasa, radio ewentualnie telewizja) jak też i przy okazji lokalnych zgromadzeń czy też nawet imprez kulturalno – oświatowych. Dobre wyniki może również odnieść powtarzana akcja informacyjna w postaci ulotek, plakatów, rozprowadzanych w szkołach. Szkoły są także dobrym miejscem prowadzenia akcji uświadamiających charakter zagrożenia powodowanego przez azbest. Edukacja młodzieży może przynieść w najbliższych latach znacznie lepsze efekty niż edukacja dorosłych. Należy rozważyć możliwość zaangażowania lokalnych autorytetów do propagowania akcji usuwania wyrobów azbestowych z otoczenia.

Warunkiem powodzenia działań jest zapewnienie środków finansowych na odbiór odpadów zawierających azbest z gospodarstw indywidualnych i z innych zasobów mieszkaniowych. Obietnice dawane mieszkańcom chcącym usunąć azbest ze swoich posesji muszą być bezwzględnie dotrzymywane. W przeciwnym razie, utrata zaufania może być przyczyną zaniechania działań ze strony właścicieli budowli lub prowadzenia przez nich prac

„na własną rękę” bez zastosowania koniecznych środków ostrożności. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że w takim przypadku azbest trafi na nielegalne składowisko odpadów.

Jako istotny element działań edukacyjnych należy rozważyć opublikowanie poprzez ulotki, prasę lub plakaty, instrukcji dla właścicieli gospodarstw, zarządców nieruchomości, firm wykonawczych i transportowych, podającej sposób bezpiecznego obchodzenia się z wyrobami zawierającymi azbest we wszystkich fazach prac związanych z jego unieszkodliwianiem, zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie przepisami prawa ochrony środowiska.

4.2. WARUNKI BEZPIECZEŃSTWA PRZY USUWANIU WYROBÓW I ODPADÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 9 grudnia 2014 r. w sprawie katalogu odpadów (Dz. U. z 2014 r., poz. 1923), materiały zawierające azbest należą do grupy odpadów niebezpiecznych. Odpadem stają się wyroby zawierające azbest usunięte z miejsca ich wykorzystania. Na podstawie dostępnej literatury [*Zbiór Przepisów i Procedur dotyczących bezpiecznego postępowania z wyrobami zawierającymi azbest, Ministerstwo Gospodarki, stan prawny na 31 grudnia 2000*], 30 lat użytkowania szarej, niemalowanej płyty dachowej zawierającej azbest oraz malowanej płyty elewacyjnej zawierającej azbest, stanowi graniczny okres ich bezpiecznego użytkowania. Usuwanie z dachów i elewacji wyrobów zawierających azbest przez przypadkowe i nieprofesjonalne firmy, zwiększa zagrożenie pyłem azbestowym dla mieszkańców.

Najczęściej powstające odpady należą do dwóch grup:

Grupy 17 06 01* - materiały izolacyjne zawierające azbest

Grupy 17 06 05* - materiały budowlane zawierające azbest

Wprowadzona ustawa z dnia 19 czerwca 1997 r. ***o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest*** (t.j. Dz. U. 2004r. Nr 3 poz. 20 ze zm.) i towarzyszące jej rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest oraz zmieniające z roku 2010 (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 649 oraz Dz. U. z 2010 r. Nr 162, poz. 1089) nakazuje konieczność kontroli wbudowanych wyrobów zawierających azbest i ewentualnie usuwania uszkodzonych.

Zgodnie z wymienionym rozporządzeniem właściele lub zarządcy obiektów budowlanych z zabudowanymi wyrobami zawierającymi azbest, które posiadają gęstość powyżej 1000 kg/m³, dokonują ich przeglądu technicznego. Na podstawie tego przeglądu powinna zostać sporządzona ocena stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania obiektu. Wszystkie wyroby zakwalifikowane zgodnie z tą oceną do wymiany oraz wszystkie wyroby azbestowe o gęstości poniżej 1000 kg/m³ powinny być usuwane na koszt właściciela obiektu. Niemniej jednak, zgodnie z Programem Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009 – 2032 **„koszt transportu i unieszkodliwiania odpadów zawierających azbest powinien zostać pokryty ze środków własnych gminy, przy udziale środków właścicieli nieruchomości, dotacji i pożyczek funduszy ochrony środowiska lub innych źródeł dostępnych dla gminy”**. Gmina powinna zapewnić ponadto wywóz odpadów zawierających azbest na składowisko odpadów lub zapewnić ich dostarczenie do przewoźnego urządzenia do przetwarzania odpadów zawierających azbest.

Sposób zbierania i usuwania odpadów zawierających azbest zależy od rodzaju odpadów i źródeł ich powstawania. Generalną zasadą przy tego rodzaju działalności jest maksymalne zabezpieczenie przed możliwością emisji włókien azbestu do atmosfery. Można to osiągnąć przez utrzymywanie odpowiednich wymogów techniczno – organizacyjnych.

W tym celu zapewnić należy:

- nawilżanie wodą wyrobów zawierających azbest przed ich usuwaniem lub demontażem i utrzymywanie w stanie wilgotnym przez cały czas pracy,
- dokonywanie demontażu całych wyrobów (płyt, rur, kształtek) bez jakiegokolwiek uszkodzania, tam gdzie jest to technicznie możliwe,
- dokonywanie rozdzielania (odspajania) materiałów trwale związanych z podłożem przy stosowaniu wyłącznie narzędzi ręcznych lub wolnoobrotowych, wyposażonych w miejscowe instalacje odciągające powietrze.

Sposób rozbiórki lub remontów obiektów budowlanych zawierających azbest został sprecyzowany w wyżej wymienionych rozporządzeniach (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 649 oraz Dz. U. z 2010 r. Nr 162, poz. 1089). Prace polegające na usuwaniu lub naprawie tych wyrobów mogą być wykonywane wyłącznie przez Wykonawców posiadających odpowiednie wyposażenie techniczne do prowadzenia takich prac oraz przez pracowników przeszkolonych w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy przy usuwaniu i wymianie materiałów

zawierających azbest. W tym zakresie nowy Program wprowadza zmiany i przewiduje, że ***właściciel nieruchomości (budynków jednorodzinnych i gospodarskich) będzie mógł legalnie zdemontować wyroby zawierające azbest z terenu posesji bez korzystania z usług wyspecjalizowanych firm, o ile osoby usuwające wyroby azbestowe zostaną odpowiednio przeszkolone i będą dysponować środkami technicznymi eliminującymi narażenie na kontakt z włóknami azbestu oraz będą to prowadzić incydentalnie.***

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest oraz zmieniające z roku 2010 (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 649 oraz Dz. U. z 2010 r. Nr 162, poz. 1089) wykonawca prac polegających na zabezpieczaniu i usuwaniu wyrobów zawierających azbest, obowiązany jest m.in. do:

1. Przeszkolenia przez uprawnioną instytucję zatrudnianych pracowników, osób kierujących lub nadzorujących prace polegające na zabezpieczaniu i usuwaniu wyrobów zawierających azbest w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy przy zabezpieczaniu i usuwaniu tych wyrobów oraz przestrzegania procedur dotyczących bezpiecznego postępowania;
2. Opracowania przed rozpoczęciem prac szczegółowego planu prac usuwania wyrobów zawierających azbest, obejmującego w szczególności:
 - a) identyfikację azbestu w przewidzianych do usunięcia materiałach, na podstawie udokumentowanej informacji od właściciela lub zarządcy obiektu albo też na podstawie badań przeprowadzonych przez laboratorium wyposażone w sprzęt umożliwiający ich prawidłową analizę i zdolne do stosowania odpowiedniej techniki identyfikacyjnej,
 - b) informacje o metodach wykonywania planowanych prac,
 - c) zakres niezbędnych zabezpieczeń pracowników oraz środowiska przed narażeniem na szkodliwość emisji azbestu, w tym problematykę określoną przepisami dotyczącymi planu bezpieczeństwa i ochrony zdrowia,
 - d) ustalenie niezbędnego dla rodzaju wykonywanych prac monitoringu powietrza;
4. Posiadania niezbędnego wyposażenia technicznego i socjalnego zapewniającego prowadzenie określonych planem prac oraz zabezpieczeń pracowników i środowiska przed narażeniem na działanie azbestu.

Powyższe wymagania określa w/w rozporządzenie wydane na podstawie obowiązującej ustawy z dnia 19 czerwca 1997 r. *o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest* (t.j. Dz. U. z 2004 r. Nr 3 poz. 20 ze zm.).

Zgodnie z art. 66.1. ustawy o odpadach z 14 grudnia 2012 (Dz. U. z 2013r., poz. 21), wykonawca prac polegających na zabezpieczaniu i usuwaniu wyrobów zawierających azbest jest wytwórcą odpadów, więc posiadaczem odpadów, przez co obowiązany jest do prowadzenia na bieżąco **ewidencji** ilościowej i jakościowej powstałych odpadów. Ewidencję można prowadzić w systemie teleinformatycznym, umożliwiającym poświadczenie dokumentów ewidencji odpadów za pomocą podpisu elektronicznego. Pozwolenie na wytwarzanie odpadów, wydane na podstawie przepisów dotychczasowych, zachowują ważność na czas, na jaki zostały wydane.

Wykonawca prac, przed przystąpieniem do prac polegających na zabezpieczeniu lub usunięciu wyrobów zawierających azbest z obiektu, urządzenia budowlanego lub instalacji przemysłowej, a także z terenu prac, obowiązany jest do zgłoszenia zamiaru przeprowadzenia tych prac właściwemu organowi nadzoru budowlanego, właściwemu okręgowemu inspektorowi pracy oraz właściwemu inspektorowi sanitarnemu, w terminie co najmniej 7 dni przed rozpoczęciem prac. Ponadto zobowiązany jest do:

- izolowania od otoczenia obszaru prac przez stosowanie odpowiednich osłon,
- ogrodzenia terenu prac z zachowaniem bezpiecznej odległości od traktów komunikacyjnych dla osób pieszych, nie mniej niż 1 m przy stosowaniu osłon,
- umieszczenia tablic ostrzegawczych o treści: *Uwaga zagrożenie azbestem*,
- zastosowania odpowiednich środków technicznych umożliwiających zmniejszenie emisji włókien azbestu,
- codziennego usuwania pozostałości pyłu azbestowego ze strefy prac przy zastosowaniu podciśnieniowego sprzętu odkurzającego lub metodą czyszczenia na mokro.

Odpady czy wyroby o gęstości właściwej większej niż 1000 kg/m^3 (definiowane jako „twarde”, zawierające poniżej 20% azbestu) należy zbierać do trwałych i mocnych worków polietylenowych. Pyły azbestowe, luźno związane fragmenty odpadów, wyroby i odpady o gęstości właściwej mniejszej niż 1000 kg/m^3 (definiowane jako „miękkie”, zawierające powyżej 20% do 100% azbestu), powinny być umieszczane w workach z folii polietylenowej

szczelnie zamykanych, które następnie należy umieścić w opakowaniu zbiorczym z folii. Zinwentaryzowane wyroby azbestowe należą do materiałów twardych, czyli zawierające poniżej 20 % azbestu. W wyrobach tych włókna azbestowe są mocno związane, a w przypadku mechanicznego uszkodzenia (np. pęknięcia), ma miejsce stosunkowo niewielka emisja azbestu do otoczenia w porównaniu z wyrobami miękkimi.

Opakowania z odpadami lub wyrobami zawierającymi azbest powinny być odpowiednio oznakowane w formie etykiety trwale przytwierdzonej do opakowania lub bezpośredniego nadruku na opakowaniu. Oznakowanie powinno posiadać wymiary: co najmniej 5 cm wysokości (H) i 2.5 cm szerokości. Składa się on w górnej części ($h_1=40\%H$) z litery „a” w białym kolorze na czarnym tle, a w dolnej ($h_2=60\%H$) z napisu czarnego lub białego na czerwonym tle: **UWAGA! ZAWIERA AZBEST!** *Wdychanie pyłu azbestu stanowi niebezpieczeństwo dla zdrowia. Postępuj zgodnie z przepisami i zasadami bezpieczeństwa i higieny pracy.* Jeżeli produkt lub odpad zawiera krokidolit (odmiana azbestu) należy zaznaczyć na etykiecie w formie napisu **ZAWIERA KROKIDOLIT/AZBEST NIEBIESKI**. Załącznik nr 2 do Rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 649 oraz Dz. U z 2010 r. Nr 162, poz. 1089) przedstawia wzór etykiety do oznakowania wyrobów i odpadów zawierających azbest.



Wzór etykiety do oznakowania wyrobów i odpadów zawierających azbest, zgodnie z załącznikiem do Rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 649).

Przy pracach związanych z usuwaniem azbestu i wyrobów azbestowych pracownicy powinni stosować wydzielone narzędzia i sprzęt ochronny. W strefie prowadzonych prac obowiązuje zakaz palenia tytoniu i spożywania posiłków. Ubrania ochronne należy przechowywać w wydzielonych miejscach. Nie wolno ich wynosić oraz pracować w ubraniach do tego nieprzeznaczonych. Zużyta odzież może być prana w pralni z zachowaniem procedur postępowania z odpadami azbestu. Zaleca się stosować sprzęt ochraniający układ oddechowy (maski i półmaski) w przypadku przekraczania dopuszczalnego stężenia włókien azbestu w powietrzu strefy roboczej. Jest on również zalecany przy stężeniach mniejszych od wartości dopuszczalnych. Sprzęt jednorazowego użytku traktować należy jako odpad zawierający azbest. Ochrona przed włóknami azbestu wymaga stosowania filtrów I lub II stopnia ochronnego.

Narzędzia i urządzenia używane w czasie pracy powinny pozostawać w strefie pracy do całkowitego zakończenia przewidywanych czynności. Następnie należy je dokładnie odkurzyć i wytrzeć na mokro. Sprzęt, którego nie można oczyścić, należy szczelnie zapakować i przenieść do następnej strefy pracy.

W tabeli 4.1. przedstawiono najwyższe dopuszczalne stężenia pyłów zawierających azbest w środowisku pracy, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 23 czerwca 2014 r. w sprawie najwyższych dopuszczalnych stężeń i natężeń czynników szkodliwych dla zdrowia w środowisku pracy (Dz. U. z 2014r., poz. 817). Rozporządzenie to określa wartości najwyższych dopuszczalnych stężeń chemicznych i pyłowych czynników szkodliwych dla zdrowia w środowisku pracy.

Dyrektywa Rady Wspólnoty Europejskiej (91/382/EWG) z 24 czerwca 1991 r. ustala stężenie włókien azbestu w powietrzu na stanowiskach pracy bez użycia środków ochrony dla:

- azbestu chryzotylowego $< 0,2 \text{ włókna/cm}^3$
- innych odmian azbestu $< 0,1 \text{ włókna/cm}^3$

Zagadnienie dopuszczalnego stężenia włókien azbestu w powietrzu budynków przeznaczonych dla stałego pobytu ludzi nie jest jednoznacznie określone. Według interpretacji Państwowego Zakładu Higieny (pismo z dnia 24 sierpnia 1995 r. l.z. III-9/1430/95) do Rozporządzenia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej (M.P. z 1996r. Nr 19, poz. 231) poziom zanieczyszczenia powietrza w pomieszczeniach przeznaczonych do stałego pobytu ludzi nie powinien przekraczać 1000 włókien/m^3 , co odpowiada wartości

dopuszczalnego stężenia substancji w powietrzu atmosferycznym w odniesieniu do 24-godzinnego okresu pomiarowego.

Tabela 4.1. Najwyższe dopuszczalne stężenia pyłów zawierających azbest w środowisku pracy, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 6 czerwca 2014r. (Dz. U. z 2014r., poz. 817).

Nazwa i nr CAS czynnika szkodliwego dla zdrowia	Najwyższe dopuszczalne stężenie	
	mg/m ³	włókien w 1 cm ³
Pyły zawierające azbest (jeden lub więcej rodzajów azbestu wymienionych poniżej):		
- aktynolit [77536-66-4]		
- antofilit [77536-67-5]		
- chryzotyl [12001-29-5]		
- grueneryt (amozyt) [12172-73-5]		
- krokidolit [12001-28-4]		
- tremolit [77536-68-6]		
a) frakcja wdychalna ¹⁾	0,5	---
b) włókna respirabilne ³⁾	---	0,1

¹⁾ Frakcja wdychalna – frakcja aerozolu wnikająca przez nos i usta, która po zdeponowaniu w drogach oddechowych stwarza zagrożenie dla zdrowia.

³⁾ Włókna respirabilne – włókna o długości powyżej 5 µm o maksymalnej średnicy poniżej 3 µm i o stosunku długości do średnicy > 3.

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest ze zmianami z roku 2010 (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 649 oraz Dz. U. z 2010 r. Nr 162, poz. 1089), wykonawca prac, przed przystąpieniem do prac polegających na zabezpieczeniu lub usunięciu wyrobów zawierających azbest z obiektu, urządzenia budowlanego lub instalacji przemysłowej, a także z terenu prac, obowiązany jest do zgłoszenia tego faktu właściwemu organowi nadzoru budowlanego oraz właściwemu okręgowemu inspektorowi pracy. Zgodnie z rozporządzeniem z 2010 roku zmieniającym rozporządzenie z 2004 roku konieczne jest ponadto zgłoszenie prac inspektorowi sanitarnemu.

Zgodnie z ustawą o odpadach z 14 grudnia 2012 roku (Dz. U. z 2013r., poz. 21 ze zm.) transport odpadów odbywa się z zachowaniem przepisów obowiązujących przy transporcie materiałów niebezpiecznych. Zgodnie z art. 50.1. wymienionej ustawy, marszałek województwa dokonuje wpisu do rejestru na wniosek transportujących odpady. Rejestr zawiera następujące informacje:

- imię i nazwisko lub nazwę podmiotu oraz adres zamieszkania lub siedziby;
- numer identyfikacji podatkowej (NIP), o ile został nadany,
- numer REGON, o ile został nadany;
- kod i nazwę rodzajów transportowanych odpadów.

W zakresie ewidencji odpadów, transportujący odpady ma obowiązek prowadzenia uproszczonej ewidencji odpadów w formie karty przekazania odpadów.

Zgodnie z art. 233.1. ustawy o odpadach z 14 grudnia 2012 roku (Dz. U. z 2013r., poz. 21 ze zm.) zezwolenia na transport odpadów wydane na podstawie przepisów dotychczasowych zachowują ważność na czas na jaki zostały wydane, nie dłużej jednak niż do czasu upływu terminu do złożenia wniosku o wpis do rejestru lub z dniem uzyskania wpisu do tego rejestru.

Do czasu utworzenia rejestru, transportujący odpady są obowiązani do uzyskania zezwolenia na transport odpadów lub wpisu do rejestru na podstawie przepisów dotychczasowych. Do wydawania zezwoleń na transport odpadów, do czasu utworzenia rejestru, stosuje się przepisy dotychczasowe.

5. UNIESZKODLIWIANIE ODPADÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST

Według Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 9 grudnia 2014 r. w *sprawie katalogu odpadów* (Dz. U. z 2014 r., poz. 1923) odpady zawierające azbest zaliczane są do grupy 17 – odpady z budowy, remontów i demontażu obiektów budowlanych oraz infrastruktury drogowej:

- 1) Materiały izolacyjne zawierające azbest (17 06 01*);
- 2) Materiały budowlane zawierające azbest (17 06 05*).

Podstawową i najtańszą metodą unieszkodliwiania odpadów zawierających azbest jest ich deponowanie, zgodnie z wymogami prawnymi, na składowiskach odpadów niebezpiecznych. Wymagania dotyczące składowania dla odpadów niebezpiecznych, wymienionych w katalogu odpadów oznaczonych kodami: 17 06 01* i 17 06 05* określa Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie składowisk odpadów (Dz. U. z 2013r., poz. 523).

Wymagania dotyczące składowania odpadów niebezpiecznych (zawierających azbest):

1. Składowiska odpadów lub wydzielone kwatery na terenie innych składowisk odpadów przeznaczone do wyłącznego składowania odpadów, niebezpiecznych pochodzących z budowy, remontu rozbiórki obiektów budowlanych oraz infrastruktury drogowej, wymienionych w katalogu odpadów, oznaczonych kodami 17 06 01* i 17 06 05* (czyli odpadów zawierających azbest) nie zawierających substancji niebezpiecznych innych niż azbest w postaci związanej wraz z włóknami związanymi czynnikiem wiążącym, w postaci nieprzekształconej, buduje się w specjalnie wykonanych zagłębieniach terenu ze ścianami bocznymi zabezpieczonymi przed osypywaniem się.
2. Każdorazowo po złożeniu odpadów zawierających azbest, ich powierzchnię zabezpiecza się przed emisją pyłów przez przykrycie izolacją syntetyczną lub warstwą gruntu.
3. Składowanie odpadów zawierających azbest, należy zakończyć na poziomie 2 m poniżej poziomu terenu otoczenia; następnie składowisko odpadów wypełnia się gruntem do poziomu terenu.

5.1. CHARAKTERYSTYKA PROPONOWANYCH SKŁADOWISK ODPADÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST

Najbliższymi miejscami unieszkodliwiania odpadów zawierających azbest powstających przy realizacji Programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka są składowiska znajdujące się na terenie województw małopolskiego, podkarpackiego i świętokrzyskiego. Są to:

- Składowisko odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne w Kozodrzy, gmina Ostrów, powiat ropczycko-sędziszowski, (woj. podkarpackie)
- Składowisko odpadów w Młynach, gmina Radymno,
- Składowisko odpadów „za rz. Białą” w Tarnowie, Zakłady Azotowe w Tarnowie-Mościcach S.A., (woj. małopolskie),

Alternatywnym miejscem unieszkodliwiania odpadów zawierających azbest może być składowisko odpadów zlokalizowane w miejscowości Dobrów, gmina Tuczępy (województwo świętokrzyskie), znajdujące się w odległości ok. 170 km od miasta Sanok.

Poniżej podano krótką charakterystykę składowisk odpadów zawierających azbest w Kozodrzy (powiat ropczycko-sędziszowski), w Młynach (woj. podkarpackie), w Tarnowie-Mościcach (woj. małopolskie) oraz w Dobrowie (woj. świętokrzyskie)

SKŁADOWISKO ODPADÓW

INNYCH NIŻ NIEBEZPIECZNE I OBOJĘTNE W KOZODRZY

Składowisko odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne w Kozodrzy, gmina Ostrów, powiat ropczycko-sędziszowski oddalone jest o ok. 90 km od miasta Sanok. Jest to składowisko odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne z wydzieloną kwaterą na odpady niebezpieczne zawierające azbest. Składowisko składa się z 11 kwater przeznaczonych do składowania odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne oraz 2 kwater A1 i A2 przeznaczonych do składowania odpadów niebezpiecznych zawierających azbest. Pojemność kwater A1 i A2 wynosi 8870 m³. Zarządcą składowiska jest Zakład Usług Komunalnych w Ostrowie. Według informacji uzyskanych od zarządzającego składowiskiem, odpady zawierające azbest przyjmowane są z terenu całego kraju.

SKŁADOWISKO ODPADÓW W MIEJSCOWOŚCI MŁYNY

Składowisko odpadów zlokalizowane jest w miejscowości Młyny, gmina Radymno (powiat jarosławski) i oddalone ok. 105 km od miasta Sanok. Jest to składowisko odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne z wydzieloną kwaterą na odpady niebezpieczne zawierające azbest. Pojemność kwatery wynosi 38 309 m³. Zgodnie z zatwierdzoną instrukcją eksploatacji przyjmowane są odpady azbestowe o kodach 17 06 01 oraz 17 06 05. Maksymalna zdolność przyjmowania odpadów kształtuje się na poziomie 40 Mg/dobę oraz 5000 Mg/rok. Zarządcą składowiska jest Zakład Gospodarki Komunalnej gminy wiejskiej Radymno z siedzibą w Skołoszowie. Według informacji uzyskanych od zarządzającego składowiskiem, odpady zawierające azbest przyjmowane są z terenu całego kraju.

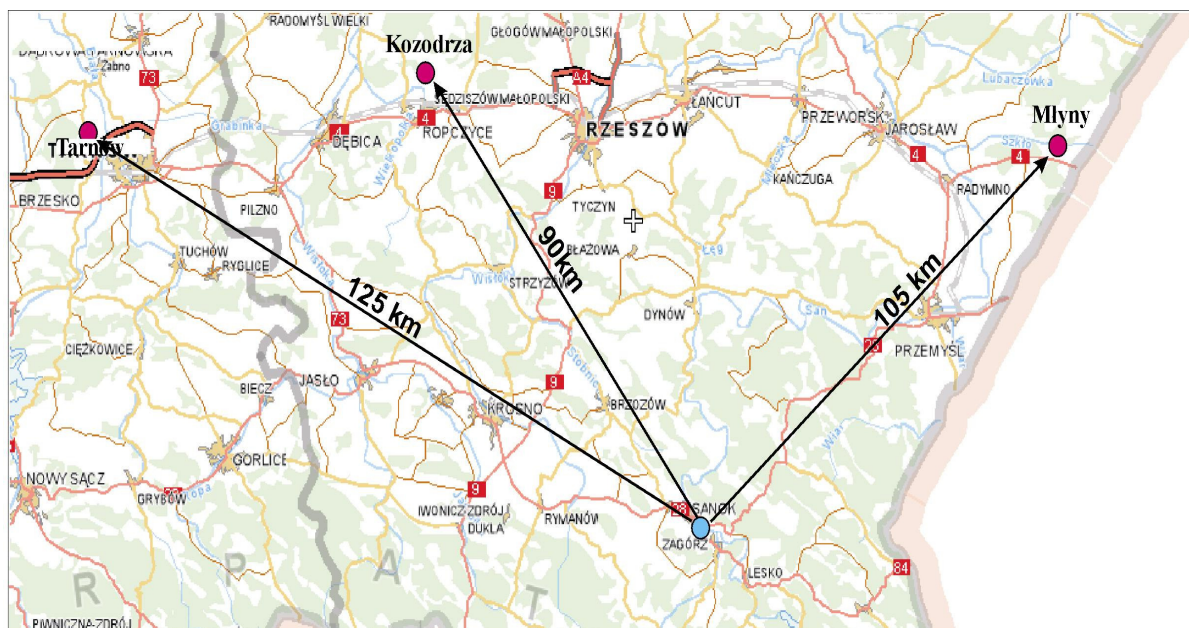
SKŁADOWISKO ODPADÓW „ZA RZ. BIAŁĄ” W TARNOWIE –MOŚCICACH

Składowisko odpadów „za rz. Białą” Zakładów Azotowych w Tarnowie- Mościcach S.A., ul. Kwiatkowskiego 8 zarządzane jest przez Jednostkę Ratownictwa Chemicznego Sp. z o.o. w Tarnowie. Na terenie składowiska wydzielony jest sektor przeznaczony do unieszkodliwiania odpadów zawierających azbest. Składowisko oddalone jest o około 125 km od miasta Sanok. Wydział Oczyszczalni Ścieków i Składowisk Jednostki Ratownictwa Chemicznego Sp. z o.o. w Tarnowie może przyjmować do unieszkodliwiania odpady azbestowe w kompleksie składowisk odpadów „za rzeką Białą” w zakresie i ilości określonych instrukcją eksploatacji składowiska. Jednostka Ratownictwa Chemicznego Sp z o.o. w Tarnowie posiada zezwolenie na prowadzenie działalności w zakresie unieszkodliwiania odpadów zawierających azbest.

SKŁADOWISKO ODPADÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST W DOBROWIE

Składowisko odpadów zawierających azbest w miejscowości Dobrów, gmina Tuczępy, województwo świętokrzyskie, oddalone jest o 170 km od miasta Sanok. Składowisko przeznaczone jest wyłącznie do składowania odpadów budowlanych azbestowo-cementowych, opakowanych w miejscu ich wytworzenia w szczelnych opakowaniach, między innymi typu BIG-BAG lub mniejszych i właściwie oznakowanych, eliminujących ich oddziaływanie na środowisko, a w szczególności na środowisko atmosferyczne.

Składowisko zlokalizowane na terenach zdegradowanych, po eksploatacji siarki przez Kopalnię Siarki Grzybów. Składowisko składa się z 26 kwater eksploatowanych w dwóch etapach. Pojemność eksploatacyjna składowiska wynosi około 190 000 m³ (w tym zdeponowane odpady i warstwy przesypowe). Przewiduje się możliwość złożenia około 175000 m³ odpadów azbestowo-cementowych. Po zakończeniu składowania odpadów zawierających azbest, składowisko zostanie zamknięte i zrehabilitowane poprzez wykonanie warstwy rekultywacyjnej o grubości 2 m.



Podkład na podstawie www.geoportal.gov.pl

Rys 5.1. Najbliższe składowiska od gminy miasta Sanoka

5.2. WYKAZ DOSTĘPNYCH SKŁADOWISK PRZYJMUJĄCYCH ODPADY ZAWIERAJĄCE AZBEST

Istnieje możliwość deponowania odpadów zawierających azbest na innych składowiskach, niż wymienione powyżej, ale spełniających wymogi prawa.

Wykaz istniejących i przygotowywanych składowisk odpadów zawierających azbest
(na podstawie Bazy Azbestowej; stan na maj 2016 r. – uzupełnione)

województwo dolnośląskie

1. Składowisko odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne w Trzebczu, gm. Polkowice, zarządzane przez Przedsiębiorstwo Gospodarki Miejskiej Sp. z o.o. ul. Dąbrowskiego 2, Polkowice,
2. Składowisko odpadów w Marcinowie, gm. Trzebnica, zarządzane Zakład Gospodarki Komunalnej w Trzebnicy, ul. Piłsudskiego 1, Trzebnica, */tylko z terenu gminy/*

województwo kujawsko-pomorskie

3. Składowisko Odpadów Niebezpiecznych Małociechowo, gm. Pruszcz Zarządzane przez „ECO-POL” Sp. z o.o. ul. Dworcowa 9, Pruszcz,
4. Składowisko – Utylizacja Odpadów Bycz-Teodorowo, Zarządzane przez „Utylizacja Odpadów Zakład Instalacji Sanitarnych, inż. Władysław Lewandowski, ul. Szybka, Pradziejów,

województwo lubelskie

5. Składowisko Piaski Zarzecze II Kraśnik, zarządzane przez WOD-BUD Sp. z o.o., ul. Piłsudskiego 12/1, Kraśnik,
6. Składowisko odpadów azbestowych w miejscowości Srebrzyszcze, gm. Chełm, zarządzane przez Przedsiębiorstwo Gospodarki Odpadami Sp. z o.o. w Chełmie, ul. Ks. Piotra Skargi 11, Chełm,

województwo lubuskie

7. Składowisko Odpadów Azbestowych, ul. Małazyńska 180, Chróścik, gm. Gorzów Wielkopolski, zarządzane przez Zakład Utylizacji Odpadów Sp. z o.o., ul. Teatralna 49, Gorzów Wielkopolski,

województwo łódzkie

8. Składowisko Odpadów w Płoszowie, gm. Radomsko,
zarządzane przez ASA. Eko-Radomsko Sp. z o.o, ul. Narutowicza 5b.,
9. Składowisko Odpadów w Pukaninie, gm. Rawa Mazowiecka,
zarządzane przez ZGO AQUARIUM Sp. z o.o., Zakład ZGO w Pukininie nr 140

województwo małopolskie

10. Składowisko komunalne w Ujkowie Starym pow. olkuski,
Zakład Gospodarki Komunalnej BOLESŁAW Sp. z o.o. Bolesław, ul. Osadowa 1
(wydzielona kwatera przyjmuje odpady z terenu województwa małopolskiego),
11. Składowisko odpadów „za rz. Białą” w Tarnowie, Zakłady Azotowe w Tarnowie-
Mościcach S.A. ul. Kwiatkowskiego 8,
12. Składowisko odpadów zawierających azbest w Oświęcimiu, ul. Nadwiślańska 46,
Miejsko-Przemysłowa Oczyszczalnia Ścieków Sp. z o.o Oświęcim.

województwo mazowieckie

13. Składowisko odpadów komunalnych w Rachocinie, Zakład Gospodarki
Mieszkaniowej, ul. Traugutta 33, Sierpc,

województwo opolskie

brak składowisk

województwo podkarpackie

14. Składowisko odpadów komunalnych w Młynach pow. jarosławski,
Zakład Gospodarki Komunalnej Gminy Radymno z/s w Skołoszowie 341,
15. Składowisko Odpadów Pysznica gm. Pysznica,
zarządzane przez Gminny Zakład Komunalny, ul. Wolności 295, Pysznica,
(tylko dla potrzeb własnych gminy)
16. Kozodrza, gm. Ostrów , Zakład Usług Komunalnych w Ostrowie
17. Składowisko odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne, Futory,
zarządzane przez Zakład Usług Komunalnych i Rolniczych Sp. z o.o., Oleszyce

województwo podlaskie

18. Składowisko Odpadów Miastkowo, pow. Łomża,
MPGKiM, ul. Akademicka 22, Łomża
19. Zakład Przetwarzania i Unieszkodliwiania Odpadów, Czerwony Bór
Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o. w Zambrowie,
ul. Polowa 19, Zambrów
(tylko dla potrzeb gmin zrzeszonych w Zambrowskim Związku Gmin)

województwo pomorskie

20. Zakład Unieszkodliwiania Odpadów w Bierkowie, gm. Słupsk
Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o. w Słupsku, ul. Szczecińska 112,
Słupsk,
21. Składowisko Odpadów w Gilwie Małej, Kwidzyn,
Zakład Utylizacji Odpadów Sp. z o.o., Gilwa Mała 8, Kwidzyn
22. Kwatera na odpady zawierające azbest, Zakład Utylizacji Sp. z o.o. w Gdańsku, ul.
Jabłoniowa 55, Gdańsk Szadółki, *(ze ściśle określonego terenu)*
23. Zakład Zagospodarowania Odpadów Sp. z o.o., Nowy Dwór
89-600 Chojnice, Stary Rynek 1
(tylko dla potrzeb powiatów człuchowskiego i chojnickiego)

województwo śląskie

24. Składowisko odpadów w Knurowie ul. Szybowa,
zarządzane przez PPHU „KOMART” Sp. z o.o., Knurów ul. Szpitalna 7
(tylko z terenu województwa śląskiego),
25. Składowisko odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne w Świętochłowicach, 41-
603 Świętochłowice, ul. Wojska Polskiego
Zarządca: MPGK Sp. z o.o. Świętochłowice ul. Łagiewnicka 76, 41-608,
26. Wydzielona subkwateryna na odpady zawierające azbest w ramach sektora
III składowiska odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne w Jastrzębiu Zdroju,
Cofinco-Poland Sp. z o.o., ul. Graniczna 29, Katowice,
27. Wydzielona subkwateryna na odpady zawierające azbest w ramach sektora
II składowiska odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne w Sosnowcu,
Miejski Zakład Składowania Odpadów Sp. z o.o. w Sosnowcu,

województwo świętokrzyskie

28. Składowisko odpadów zawierających azbest w miejscowości Dobrów,
gmina Tuczępy, Chempol Sp. z o.o Dobrów 8, 28-142 Tuczępy,

województwo warmińsko-mazurskie

29. Zakład Utylizacji Odpadów Sp. z o.o., ul. Szańcowa 1, Elbląg,

województwo wielkopolskie

30. Składowisko odpadów niebezpiecznych w Koninie, Zakład Utylizacji Odpadów
Sp. z o.o, ul. Sulańska 11, Konin,

województwo zachodniopomorskie

31. Zakład odzysku odpadów, ul. Łubuszan 80, Sianów
Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o., ul. Komunalna 5, Koszalin,

Składowisko odpadów w m. Dalsze, gm. Myślibórz,
zarządzane przez EKO-MYŚL Sp. z o.o. Dalsze 36, Myślibórz.

6. HARMONOGRAM USUWANIA WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST

6.1. ZADANIA WYNIKAJĄCE Z INNYCH DOKUMENTÓW

Zgodnie z **Programem usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski oraz Wojewódzkim programem usuwania azbestu na lata 2009-2032 dla województwa podkarpackiego** przewidywano następujące działania organizacyjne w zakresie postępowania z odpadami zawierającymi azbest:

1. Inwentaryzacja wyrobów zawierających azbest;
2. Opracowanie programu usuwania wyrobów zawierających azbest;
3. Organizacja kampanii informacyjnej w zakresie szkodliwości azbestu i bezpiecznym użytkowaniu i usuwaniu wyrobów zawierających azbest;
4. Usuwanie wyrobów zawierających azbest na terenie gminy;
5. Monitoring prawidłowego postępowania z wyrobami i odpadami zawierającymi azbest.

W ramach opracowania Programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy Miasta Sanoka zrealizowano znaczną część zadań wytyczonych do realizacji w dokumentach wyższego szczebla. Została w szczególności przeprowadzona wnikliwa inwentaryzacja wyrobów zawierających azbest wraz z określeniem stopnia pilności usuwania wyrobów. Harmonogram usuwania wyrobów został przedstawiony w trzech wariantach.

Podstawowe Zadania Gminy:

- 1) gromadzenie przez wójta, burmistrza, prezydenta miasta informacji o ilości, rodzaju i miejscach występowania wyrobów zawierających azbest oraz przekazywanie ich do marszałka województwa z wykorzystaniem dostępnego narzędzia informatycznego www.bazaazbestowa.gov.pl prowadzonego przez Ministerstwo Rozwoju. Baza azbestowa jest narzędziem monitorowania realizacji zadań wynikających z Programu Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009-2032;
- 2) przygotowywanie i aktualizacja programów usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest;
- 3) organizowanie akcji informacyjno – edukacyjnej, współpraca z mediami w celu propagowania odpowiednich inicjatyw społecznych oraz rozpowszechniania informacji dotyczących zagrożeń powodowanych przez azbest;

- 4) organizowanie usuwania wyrobów zawierających azbest przy wykorzystaniu pozyskanych na ten cel środków krajowych lub unijnych;
- 5) współpraca z organizacjami społecznymi wspierającymi realizację *Programu*;
- 6) współpraca z organami kontrolnymi (inspekcja sanitarna, inspekcja pracy, inspekcja nadzoru budowlanego, inspekcja ochrony środowiska).

Zadania właściciela lub zarządcy obiektu:

- sporządzenie przeglądu technicznego wyrobów zawierających azbest- na podstawie tego przeglądu sporządza się w jednym egzemplarzu „*Ocenę stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest*”;
- dokonanie identyfikacji rodzaju azbestu i oszacowanie ilości wyrobów zawierających azbest. Osoba fizyczna niebędąca przedsiębiorcą przedkłada informację odpowiednio wójtowi, burmistrzowi lub prezydentowi miasta;
- uzyskanie pozwolenia na wykonywanie prac remontowo- budowlanych związanych z wytwarzaniem odpadów niebezpiecznych – usuwaniem odpadów zawierających azbest powinny zajmować się tylko przedsiębiorstwa posiadające odpowiednie pozwolenia, a także sprzęt techniczny oraz przeszkolonych pracowników;
- wykonawca prac polegających na zabezpieczeniu lub usunięciu wyrobów zawierających azbest obowiązany jest do zgłoszenia zamiaru przeprowadzenia tych prac właściwemu organowi nadzoru budowlanego, właściwemu okręgowemu inspektorowi pracy oraz właściwemu państwowemu inspektorowi sanitarnemu, w terminie co najmniej 7 dni przed rozpoczęciem prac;
- Usuwanie wyrobów zawierających azbest z budynków oraz oczyszczenie terenu nieruchomości z odpadów zawierających azbest.

**Podstawowe warunki,
jakie należy spełnić przed rozpoczęciem prac rozbiórkowych w celu maksymalnego
zapewnienia ochrony gatunków ptaków gnieźdzących się w strefach dachowych
i innych zakamarkach budynków:**

- Przynajmniej na rok przed planowanymi pracami rozbiórkowymi należy przeprowadzić wizję lokalną w celu sprawdzenia czy w budynku znajdują się miejsca lęgowe ptaków;
- W przypadku stwierdzenia obecności miejsc lęgowych ptaków, należy powstrzymać się od prowadzenia prac budowlanych i remontowych w sezonie lęgowym, czyli najczęściej od początku marca do końca sierpnia. W przeciwnym wypadku istnieje ryzyko zniszczenia gniazd i spłoszenia lęgających się ptaków, co jest zabronione prawem - *art. 127 ust. 2 pkt e, Ustawy o ochronie przyrody* (t.j. Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.);
- W przypadku prowadzenia prac budowlanych mogących zagrozić ptakom bytującym na terenie inwestycji lub ich siedliskom, organ nadzoru budowlanego zobowiązany jest do wstrzymania przeprowadzanych prac budowlanych, pod groźbą odpowiedzialności karnej osoby fizycznej będącej organem nadzoru budowlanego przewidzianej w art. 231 Kodeksu karnego.
- Prowadzenie prac remontowo-budowlanych obiektów, w których znajdują się siedliska ptaków (w tym jerzyków) wymaga uzyskania zgody Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska. Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska po zasięgnięciu opinii eksperta ornitologa określa termin i warunki wykonywania prac remontowo-budowlanych. W razie utraty w czasie remontu miejsc gniazdowych określa sposób naprawy szkód (m.in. ilość budek lęgowych, jakie należy zamontować w ramach kompensacji przyrodniczej);
- Rozwieszane skrzynki lęgowe powinny być specjalnej konstrukcji dostosowanej do gatunków ptaków, (dla jerzyków wymiary skrzynek są następujące: 34 x 18 x 20 cm, z owalnym wlotem 6,5 x 3,5 cm umieszczonym na środku wysokości ścianki);
- Tam, gdzie to możliwe należy unikać zamykania otworów w stropodachach (z zastrzeżeniem przypadku przedstawionego poniżej);
- W przypadku, gdy stropodach ocieplono materiałami sypkimi, które są niebezpieczne dla ptaków, należy doprowadzić do zamknięcia otworów i wywieszenia budek. Stosowane powszechnie materiały sypkie do izolacji stropodachów, takie jak granulaty wełny mineralnej, granulaty styropianu i fibry celulozowe stanowią niebezpieczną pułapkę dla ptaków.

Plan unieszkodliwiania odpadów zawierających azbest i usuwania wyrobów zawierających azbest na etapie gminnym, składa się z zadań podstawowych i z zadań szczegółowych, przedstawionych w tabeli poniżej.

Tabela 6.1. Zadania do realizacji w latach 2016-2032 w zakresie unieszkodliwiania odpadów zawierających azbest i usuwania wyrobów zawierających azbest do realizacji na terenie gminy miasta Sanoka.

Termin realizacji	Zadania podstawowe w zakresie unieszkodliwiania odpadów zawierających azbest	Jednostka realizująca
2016-2032	Przeprowadzenie szkoleń i akcji informacyjno-edukacyjnych na temat wyrobów i odpadów zawierających azbest. <i>Szkolenia i akcje informacyjno-edukacyjne należy przeprowadzać zarówno wśród młodzieży szkolnej, jak i dorosłych mieszkańców gminy. Akcje powinny obejmować szkolenie z zakresu:</i> • podstawowych rodzajów wyrobów zawierających azbest powszechnie stosowanych w budownictwie; • sposobów bezpiecznej eksploatacji obiektów (szczególnie budowlanych) w których zastosowano wyroby azbestowe; • zagrożeń i skutków dla zdrowia i środowiska przyrodniczego w przypadku niewłaściwego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest; • możliwości finansowego wsparcia i właściwego postępowania w przypadku prac remontowych obejmujących wymianę wyrobów zawierających azbest; • dostępnych specjalistycznych firm działających na terenie gmin i posiadających stosowne uprawnienia i zezwolenia do prowadzenia prac obejmujących usunięcie, zbieranie, transport i unieszkodliwianie odpadów zawierających azbest.	Gmina, Jednostki naukowo-badawcze, organizacje ekologiczne, placówki oświatowe.
2016-2032	Zbieranie odpadów zawierających azbest i przekazanie firmom posiadającym odpowiednie zezwolenie w zakresie zbierania, transportu i unieszkodliwiania odpadów zawierających azbest. <i>Wykonawca prac, polegających na naprawie lub usuwaniu wyrobów zawierających azbest z obiektów i urządzeń budowlanych, zobowiązany jest do:</i> • izolowania od otoczenia obszaru prac przez stosowanie odpowiednich osłon, • ogrodzenia terenu prac z zachowaniem bezpiecznej odległości od traktów komunikacyjnych dla osób pieszych, nie mniejszej niż 1 m przy stosowaniu osłon, • umieszczenia tablic ostrzegawczych o treści: <u>"Uwaga! Zagrożenie azbestem", "Osobom nie upoważnionym wstęp wzbroniony"</u>, • zastosowania odpowiednich środków technicznych celem zmniejszenia emisji włókien azbestu.	Gmina, posiadacze odpadów, przedsiębiorcy
Termin realizacji	Zadania szczegółowe w zakresie unieszkodliwiania odpadów zawierających azbest	Jednostka realizująca
2016-2032	Wdrażanie zasad i zapisów prawa dotyczących wyrobów i odpadów zawierających azbest, zgodnie z obowiązującymi przepisami	Gmina, właściciele obiektów
corocznie	Sporządzenie zbiorczego wykazu obiektów zawierających azbest	Gmina

	na koniec każdego roku na podstawie zebranych informacji i arkuszy ocen	
corocznie	Opracowanie danych liczbowych o ilości i rozmieszczeniu wyrobów zawierających azbest na terenie gminy.	Gmina
corocznie	Sukcesywne dokonywanie przeglądu technicznego obiektów na terenie gminy stosownie do odpowiednich rozporządzeń	Gmina, właściciele obiektów
2016-2032	Ustalenie rejonów spodziewanego wzrostu zagrożenia pyłem azbestu z uwagi na koncentrację występowania uszkodzeń lub technicznego zużycia wyrobów zawierających azbest. <i>W miejscach takich należy rozważyć podjęcie prac związanych z usunięciem wyrobów azbestowych stwarzających zagrożenie, lub zabezpieczeniem tych wyrobów np. przez pokrycie specjalnymi farbami dachowych zmniejszających ryzyko pylenia azbestu.</i>	Gmina, organy kontrolne, właściciele obiektów
2016-2032	Wystąpienie do odpowiednich jednostek o przeprowadzanie monitoringu zagrożonych rejonów (obiektów), w których zabudowano wyroby zawierające azbest	Gmina, właściciele obiektów
corocznie	Prowadzenie rozeznania rynku i weryfikacji danych na usługi związane z usuwaniem wyrobów zawierających azbest, unieszkodliwianiem odpadów zawierających azbest oraz transportem.	Gmina
2016-2032	Usuwanie i unieszkodliwianie wyrobów zawierających azbest. Prace polegające na usuwaniu lub naprawie tych wyrobów mogą być wykonywane wyłącznie przez wykonawców posiadających odpowiednie wyposażenie techniczne do prowadzenia takich prac oraz przez pracowników przeszkolonych w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy przy usuwaniu i wymianie materiałów zawierających azbest.	Gmina właściciele obiektów, zarządcy przedsiębiorcy

6.2. WARIANTOWOŚĆ USUWANIA WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST ZLOKALIZOWANYCH NA OBSZARZE GMINY MIASTA SANOKA

Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka jest zgodny z przepisami prawnymi obowiązującymi w Polsce oraz Unii Europejskiej, a także z innymi dokumentami w przedmiotowym zakresie, m.in. z:

- Ustawą Prawo Ochrony Środowiska z dnia 27 kwietnia 2001r. (t.j. Dz. U. z 2013r., poz. 1232 ze zm.),
- Ustawą o Odpadach z dnia 14 grudnia 2012r. (Dz. U. z 2013r., poz. 21 ze zm.),
- Programem usuwania wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski, 2002 r.,
- Programem Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009 – 2032,
- Wojewódzkim programem usuwania azbestu na lata 2009-2032 dla województwa podkarpackiego.

Celem Krajowego Programu usuwania wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski jest:

- spowodowanie oczyszczenia terytorium Polski z azbestu oraz usunięcie stosowanych od wielu lat wyrobów zawierających azbest;
- wyeliminowanie negatywnych skutków zdrowotnych u mieszkańców Polski spowodowanych azbestem oraz ustalenie koniecznych do tego uwarunkowań;
- spowodowanie sukcesywnej likwidacji oddziaływania azbestu na środowisko i doprowadzenie w określonym horyzoncie czasowym, do spełnienia wymogów ochrony środowiska;
- stworzenie odpowiednich warunków do wdrożenia przepisów prawnych oraz norm postępowania z wyrobami zawierającymi azbest stosowanych w Unii Europejskiej.

Łącznie na obszarze gminy miasta Sanoka zinwentaryzowano **52531 m²** wyrobów zawierających azbest w postaci płyt azbestowo-cementowych. Dla zestawienia jakościowego wyrobów zawierających azbest przeprowadzono *ocenę pilności usuwania wyrobów zawierających azbest*. Przeprowadzona ocena pilności stanowi podstawę dla wyróżnienia wariantów usuwania wyrobów zawierających azbest. Zbiorcze zestawienie jakości wyrobów zawierających azbest, zinwentaryzowanych na obszarze gminy miasta Sanoka z podziałem na 3 stopnie pilności zestawiono w tabeli 6.2.

Tabela 6.2. Zestawienie jakości wyrobów zawierających azbest, zinwentaryzowanych na obszarze gminy Miasta Sanoka, według stopnia pilności

Płyty azbestowo - cementowe				
Obiekty	I stopień [m ²]	II stopień [m ²]	III stopień [m ²]	Suma [m ²]
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	5360	7040	13210	25610
Budynki będące własnością JST	700	450	0	1150
Ogrody działkowe	925	0	120	1045
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	0	0	876	876
Firmy i przedsiębiorstwa	4100	2190	17158	23448
Budynki będące własnością PKP	0	128	0	128
Budynki będące własnością MON	0	0	94	94
Razem	11085	9808	31458	52351

W trakcie prac terenowych zinwentaryzowano także zniszczone płyty dachowe złożone na terenie poszczególnych posesji gospodarstw indywidualnych. Płyty te w ilości **400 m²** zaliczono do I stopnia pilności. Ze względu na częsty brak możliwości obserwacji w terenie, część złożonych płyt azbestowo-cementowych mogła nie zostać uwzględniona w ankietach. Jeżeli takowe odpady azbestowo-cementowe złożone na posesjach zostaną zgłoszone przez właścicieli posesji należy je traktować zgodnie z postępowaniem dla I stopnia pilności.

Zgodnie z Programem usuwania wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski, całkowita ilość wyrobów wbudowanych w obiektach budowlanych powinna zostać usunięta i unieszkodliwiona do roku 2032, w trzech okresach:

Lata 2002 – 2012

Lata 2013 – 2022

Lata 2023 - 2032

Pierwszy okres zakończył się w 2012. Pozostały całkowity czas usuwania wyrobów zawierających azbest podzielono, zgodnie z Krajowym Programem na 2 pozostałe okresy:

Harmonogram usuwania wyrobów zawierających azbest przedstawiono w trzech wariantach dla **52531m²**, zatem:

w okresie 2016* – 2022: **20135 m²**,

w okresie 2023 – 2032: **32216 m²**.

** od października 2016 roku*

WARIANT I – usuwanie zgodnie ze stopniem pilności,

WARIANT II – usuwanie w pierwszej kolejności budynki użyteczności publicznej

WARIANT III – usuwanie zgodnie z kolejnością zgłoszeń.

Przy uwzględnieniu wszelkich uwarunkowań, zarówno finansowych jak i ekologicznych czy gospodarczych, najbardziej realnym wariantem usuwania, wydaje się być wariant III, czyli usuwanie w kolejności zgłoszeń.

Koszty zdjęcia pokrycia dachowego wykonanego z materiałów zawierających azbest, z budynków użyteczności publicznej lub będących własnością Gminy oraz koszty transportu i unieszkodliwienia odpadów powstałych w wyniku wymiany takiego pokrycia dachowego będą pokrywane w całości ze środków publicznych lub częściowo ze środków właścicieli budynków.

Przy uwzględnieniu unijnej zasady „**zanieczyszczający płaci**”, koszty usunięcia i unieszkodliwiania powstałych odpadów zawierających azbest pokrywa właściciel posesji lub zarządca nieruchomości.

Jednak Gmina może przeznaczyć własne środki oraz starać się o pozyskanie środków zewnętrznych na dofinansowanie w całości lub w części kosztów demontażu, transportu i unieszkodliwienia odpadów zawierających azbest. Zachętą do realizacji inwestycji przez mieszkańców może być pokrywanie kosztów ze środków gminnych.

WARIANT I

USUWANIE ZGODNIE ZE STOPNIEM PILNOŚCI

Wariant ten zakłada usuwanie wyrobów zawierających azbest według stopnia pilności. Przeprowadzona ocena pilności zgodnie z załącznikiem nr 1 do Rozporządzenia z dnia 2 kwietnia 2004 ze zmianami z 2010 r. (Dz. U. z 2004 r. Nr , poz. 649 oraz Dz. U. z 2010 r. Nr 162, poz. 1089) wykazała, że stan utrzymania pokryć dachowych zawierających azbest jest zróżnicowany na obszarze gminy miasta Sanoka.

Całkowita ilość wyrobów przeznaczonych do usuwania do roku 2032 wynosi **52351 m²**.

W latach 2016 – 2022 zostaną usunięte z terenu gminy Miasta Sanoka. **20135 m²** wyrobów, w tym: całość wyrobów I stopnia pilności z budynków będących własnością osób fizycznych (gospodarstw indywidualnych) w ilości **5360 m²**, całość wyrobów I stopnia pilności z budynków będących własnością JST w ilości **700 m²**, całość wyrobów I stopnia z budynków należących do firm, przedsiębiorstw i innych instytucji w ilości **4100 m²**, całość wyrobów I stopnia pilności z altanek ROD w ilości **925 m²**; **6282 m²** wyrobów II stopnia z budynków należących do osób fizycznych (gospodarstw indywidualnych), **450m²** wyrobów II stopnia z budynków JST; **2190 m²** wyrobów II stopnia z budynków należących do firm, przedsiębiorstw i innych instytucji oraz **128 m²** z budynków należących do PKP.

W latach 2023 – 2032 zostanie usunięta pozostałość wyrobów II stopnia pilności w ilości **758 m²** oraz całość wyrobów III stopnia w ilości **13210 m²** z budynków gospodarstw indywidualnych, całość wyrobów III stopnia w ilości **17158 m²** z budynków firm i przedsiębiorstw, **876 m²** wyrobów III stopnia z budynków spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych; **120 m²** wyrobów III stopnia z altanek ROD, **94 m²** wyrobów III stopnia z budynków MON. W sumie, w okresie 2023-2032 zostaną usunięte z terenu gminy miasta Sanoka **32216 m²** wyrobów zawierających azbest.

Tabela 6.3. Zestawienie ilościowe [m²] dla I wariantu usuwania wyrobów zawierających azbest na terenie gminy miasta Sanoka

Stopień pilności	Obiekt	Lata	
		2016 - 2022	2023 - 2032
I stopień pilności	Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	5360	0
	Budynki będące własnością JST	700	0
	Ogrody działkowe	925	0
	Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	0	0
	Firmy i przedsiębiorstwa	4100	0
	Budynki będące własnością PKP i MON	0	0
II stopień pilności	Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	6282	758
	Budynki będące własnością JST	450	0
	Ogrody działkowe	0	0
	Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	0	0
	Firmy i przedsiębiorstwa	2190	0
	Budynki będące własnością PKP i MON	128	0
III stopień pilności	Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	0	13210
	Budynki będące własnością JST	0	0
	Ogrody działkowe	0	120
	Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	0	876
	Firmy i przedsiębiorstwa	0	17158
	Budynki będące własnością PKP i MON	0	94
Razem		20135	32216

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 roku w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest ze zmianami z 2010 r., wyroby zawierające azbest zaliczane do I stopnia należy pilnie usunąć lub zabezpieczyć bezzwłocznie, natomiast zaliczane do II stopnia wymagają ponownej oceny w terminie do 1 roku, a należące do III stopnia wymagają ponownej oceny w terminie do 5 lat.

Wariant I, zgodny z założeniami powyższego rozporządzenia, zakładający usuwanie w kolejności zgodnej ze stopniami pilności, jest w praktyce trudny do realizacji. Wariant ten jest niemożliwy do realizacji bez udziału i zaangażowania właściciela konkretnego budynku.

WARIANT II

USUWANIE W PIERWSZEJ KOLEJNOŚCI: WYROBY Z BUDYNKÓW UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ, BUDYNKÓW JEDNOSTKI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO (GMINY) ORAZ FIRM I PRZEDSIĘBIORSTW

Wariant ten zakłada usuwanie w pierwszej kolejności wszystkich wyrobów, znajdujących się w budynkach firm, przedsiębiorstw i innych instytucji na terenie gminy Miasta Sanoka niezależnie od ich przynależności do stopnia pilności. W dalszej kolejności wariant zakłada usuwanie zgodnie ze stopniami pilności, czyli w kolejności budynki należące do I stopnia, kolejno do II oraz w konsekwencji do III stopnia.

W latach 2016 - 2022 roku zostaną usunięte wszystkie wyroby zawierające azbest z budynków należących do JST w ilości **1150 m²** (tj. 700 m² I stopnia oraz 450 m² II stopnia) oraz należących do firm i przedsiębiorstw w ilości **16936 m²** (tj. 4100 m² I stopnia, 2190 m² II stopnia, 10552 m² III stopnia), **1045 m²** z altanek ROD **m²** (tj. 925 m² I stopnia oraz 120 m² II stopnia), **876 m²** z budynków spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych, **128 m²** z budynków PKP, **94 m²** z budynków MON. W sumie w tym okresie zostanie usunięte **20135 m²** wyrobów zawierających azbest.

W latach 2023 – 2032 zostaną usunięte **5360 m²** wyrobów I stopnia, **7040 m²** wyrobów II stopnia oraz **13210 m²** III stopnia z budynków gospodarstw indywidualnych oraz pozostałość z budynków należących do firm i przedsiębiorstw w ilości **6606 m²**. W sumie w tym okresie zostanie usunięte **32216 m²** wyrobów zawierających azbest.

Tabela 6.4. Zestawienie ilościowe [m²] dla II wariantu usuwania wyrobów zawierających azbest na terenie gminy miasta Sanoka

Stopień pilności	Obiekt	Lata	
		2016 - 2022	2023 - 2032
I stopień pilności	Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	0	5360
	Budynki będące własnością JST	700	0
	Ogrody działkowe	925	0
	Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	0	0
	Firmy i przedsiębiorstwa	4100	0
	Budynki będące własnością PKP i MON	0	0
II stopień pilności	Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	0	7040
	Budynki będące własnością JST	450	0
	Ogrody działkowe	0	0
	Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	0	0
	Firmy i przedsiębiorstwa	2190	0
	Budynki będące własnością PKP i MON	128	0
III stopień pilności	Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	0	13210
	Budynki będące własnością JST	0	0
	Ogrody działkowe	120	0
	Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	876	0
	Firmy i przedsiębiorstwa	10552	6606
	Budynki będące własnością PKP i MON	94	0
Razem		20135	32216

Wariant II, z powyżej opisaną kolejnością, jest w praktyce także trudny do realizacji z przyczyn analogicznych, jak dla wariantu I. Jest on jednak istotny ze względu na usuwanie zagrożenia w miejscach o dużym nasileniu ruchu ludności.

WARIANT III

USUWANIE ZGODNIE Z KOLEJNOŚCIĄ ZGŁOSZEŃ

Wariant ten zakłada nierównomierne w czasie rozłożenie usuwania wyrobów zawierających azbest. Proces usuwania wyrobów zawierających azbest będzie postępować zgodnie z kolejnością chętnych właścicieli budynków na realizację tego zadania. Koszty inwestycji, zgodnie z ustawą, pokrywa właściciel, dlatego też realizacja tego zadania odbywać się będzie w miarę zapotrzebowania mieszkańców. Zgłoszenia wymiany pokrycia dachowego dokonuje właściciel konkretnego obiektu, natomiast ewentualne dofinansowanie (transportu i unieszkodliwienia) pokrywać może Gmina. Dofinansowanie poprzez Gminę inwestycji może odbywać się poprzez zwrot kosztów zgodnie z przedstawionym rachunkiem lub poprzez zlecenie prac uprawnionej firmie.

Przyjęcie do realizacji tego wariantu może spowodować wzrost zainteresowania problemem wśród mieszkańców gospodarstw indywidualnych. Koszty nowego dachu, koszty zdjęcia pokrycia dachowego, wykonanego z materiałów zawierających azbest, na terenie prywatnej posesji, oraz koszty transportu powstałych odpadów zawierających azbest do miejsca ich unieszkodliwienia oraz samego unieszkodliwienia pokrywa właściciel posesji, zgodnie z unijną zasadą „zanieczyszczający płaci”. Jednak Gmina może przeznaczyć własne środki na dofinansowanie w całości lub w części zadania w zakresie demontażu, transportu i unieszkodliwienia odpadów zawierających azbest. Wariant III jest najbardziej realny do realizacji.

W zakresie dofinansowania osobom fizycznym z gminnych środków, powołując się na art. 403 ust.2. i 4 Ustawy Prawo Ochrony Środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 (Dz. U. z 2013r., poz. 1232 ze zm.) istnieje możliwość dofinansowania ze środków gminnych dla osób fizycznych, kosztów związanych z gospodarką odpadami – kosztów transportu i unieszkodliwienia na składowisku odpadów niebezpiecznych - odpadów zawierających azbest.

7. SZACOWANE NAKŁADY FINANSOWE NA REALIZACJĘ ZADANIA

Usuwanie i unieszkodliwianie odpadów niebezpiecznych, a w szczególności zawierających azbest, może być finansowane lub współfinansowane z dotacji lub kredytów/pożyczek udzielonych na preferencyjnych warunkach. Przegląd możliwości i potencjalnych źródeł sfinansowania niezbędnych nakładów przedstawiony został poniżej.

Nakłady finansowe konieczne do poniesienia dla zdjęcia pokrycia dachowego wykonanego z materiałów zawierających azbest, z budynków użyteczności publicznej lub budynków będących własnością Gminy oraz koszty transportu i unieszkodliwienia odpadów powstałych w wyniku wymiany pokrycia dachowego powinny być ponoszone w całości lub części ze środków publicznych (gminnych) lub ze środków właścicieli budynków.

Nakłady finansowe konieczne do poniesienia dla zdjęcia pokrycia dachowego, wykonanego z materiałów zawierających azbest, na terenie prywatnej posesji, oraz koszty transportu powstałych odpadów zawierających azbest do miejsca ich unieszkodliwienia ponosi, zgodnie z unijną zasadą „zanieczyszczający płaci”, właściciel posesji. Jednak koszty demontażu, transportu wraz z kosztami unieszkodliwienia odpadów azbestowych mogą być pokryte m.in. ze środków gminnych oraz funduszy unijnych w całości lub części.

7.1. NAKŁADY FINANSOWE DLA DEMONTAŻU, TRANSPORTU I SKŁADOWANIA ODPADÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST

Według danych zgromadzonych, opracowanych i przedstawionych w niniejszej pracy, realizacja demontażu i unieszkodliwiania wyrobów zawierających azbest, zgodnie z krajowym „Programem usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski” ma potrwać do 2032 roku. Proces ten obejmuje (w przypadku gminy miasta Sanoka) **52351 m²** płyt azbestowo-cementowych. Wagowo taka powierzchnia pokryć dachowych odpowiada masie **576 Mg** (zgodnie z *Programem usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski*, 1 m² płyty falistej waży ok. 11 kg). Łączna objętość azbestowych pokryć dachowych na terenie gminy miasta Sanoka wynosi około **472 m³**.

Do oszacowania całkowitych nakładów finansowych związanych z likwidacją wbudowanych elementów z azbestem wykorzystano informacje, aktualne na rok 2016, na temat rynkowych cen usuwania, transportu i deponowania materiałów zawierających azbest.

Przyjęto orientacyjne ceny jednostkowe brutto:

Średni **KOSZT SKŁADOWANIA** wyrobów zawierających azbest, w zależności od
wynegocjowanych warunków i wybranego składowiska, kształtuje się
w przedziale od **216 do 378 zł/Mg**.

Średni **KOSZT TRANSPORTU** na składowisko wynosi od ok. **3 do 5 zł** na kilometr.

Średni **KOSZT DEMONTAŻU** wyrobów azbestowo – cementowych
(przez specjalistyczną firmę) wynosi ok. **15 zł/m²**.

**Przyjęte wartości mogą być zmienne w czasie w zależności od różnorodnych
uwarunkowań wynikających m.in. z prowadzonej polityki cenowej,
z sytuacji rynkowej.**

Szacowane nakłady finansowe związane z demontażem ogólnej ilości wyrobów
z całego terenu gminy miasta Sanoka przedstawia tabela 7.1.

Szacowane nakłady finansowe związane z demontażem ogólnej ilości wyrobów
z podziałem na stopnie pilności przedstawia tabela 7.2.

Tabela 7.1. Całkowity szacowany koszt demontażu wyrobów azbestowo-cementowych na obszarze
gminy miasta Sanoka

Rodzaj obiektu	Ilość wyrobów [m ²]	Łączny koszt demontażu [zł]
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	25610	384150
Własność osób prawnych (firmy, przedsiębiorstwa i inne instytucje)	23448	351727
Budynki będące własnością JST	1150	17250
Rodzinne Ogrody Działkowe	1045	15675
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	876	13140
Budynki będące własnością PKP i MON	222	3330
Ogółem	52351	785272

Tabela 7.2. Szacowany koszt demontażu wyrobów azbestowo-cementowych z podziałem na stopnie pilności

Rodzaj obiektu	I stopień pilności		II stopień pilności		III stopień pilności		Suma [zł]
	Ilość [m ²]	Koszt zdjęcia [zł]	Ilość [m ²]	Koszt zdjęcia [zł]	Ilość [m ²]	Koszt zdjęcia [zł]	
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	5360	80400	7040	105600	13210	198150	384150
Własność osób prawnych (firmy, przedsiębiorstwa i inne instytucje)	4100	61500	2190	32850	17158	257377,1	351727
Budynki będące własnością JST	700	10500	450	6750	0	0	17250
Rodzinne Ogrody Działkowe	925	13875	0	0	120	1800	15675
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	0	0	0	0	876	13140	13140
Budynki będące własnością PKP i MON	0	0	128	1920	94	1410	3330
Razem	11085	166275	9808	147120	31458	471877	785272

Analizę nakładów finansowych związanych z transportem i składowaniem odpadów przeprowadzono dla czterech docelowych lokalizacji składowisk odpadów; dwa z województwa podkarpackiego – składowisko w Kozodrzy, składowisko w Młynach oraz jedno z województwa małopolskiego - składowisko w Tarnowie-Mościcach i jedno z województwa świętokrzyskiego - składowisko w Dobrowie. Takie lokalizacje pozwoliły na porównanie kosztów związanych ze składowaniem i transportem.

- **Kozodrza**, gm. Ostrów, woj. podkarpackie (ok. 90 km od Sanoka; 180 km w obydwie strony),
- **Młyny**, miejscowość Młyny, woj. podkarpackie (ok. 105 km od Sanoka; 210 km w obydwie strony),
- **Tarnów-Mościce**, woj. małopolskie (ok. 125 km od Sanoka; 250 km w obydwie strony),
- **Dobrow**, woj. świętokrzyskie (ok. 170 km od Sanoka; 340 km w obydwie strony),

Przyjęto, że transport dokonywany jest samochodami o ładowności 20 Mg.

W pierwszym przypadku powstające odpady azbestowe z terenu gminy miasta Sanoka byłyby transportowane na średnią odległość **90 km** na składowisko odpadów w **Kozodrzy** (gmina Ostrów, woj. podkarpackie). W tym przypadku:

- Koszt transportu wynosi 4,32 zł/kilometr brutto
- Koszt składowania wynosi 216 zł/Mg brutto

W drugim przypadku powstające odpady azbestowe z terenu gminy miasta Sanoka byłyby transportowane na średnią odległość **105 km** na składowisko w **Młynach**, gmina Radymno (woj. podkarpackie). W tym przypadku:

- Koszt transportu wynosi 4,32 zł/kilometr brutto
- Koszt składowania wynosi 216 zł/Mg brutto

W trzecim przypadku powstające odpady azbestowe z terenu gminy miasta Sanoka byłyby transportowane na średnią odległość **125 km** na składowisko w **Tarnowie-Mościcach**. W tym przypadku:

- Koszt transportu może być negocjowany i w odległości do 100 km może być wliczony w koszt składowania (informacja zarządzającego składowiskiem)
- Koszt składowania wynosi 378 zł/Mg brutto.

W czwartym przypadku powstające odpady azbestowe z terenu gminy miasta Sanoka byłyby transportowane na średnią odległość **170 km** na składowisko w **Dobrowie** (gmina Tuczępy, powiat buski). W tym przypadku:

- Koszt transportu wynosi 4,32 zł/kilometr brutto
- Koszt składowania wynosi 216 zł/Mg brutto.

Zestawienie nakładów finansowych koniecznych do poniesienia na transport i składowanie na składowiska przedstawiają tabele poniżej.

Tabela 7.3. Łączne szacowane koszty transportu i składowania odpadów na składowisku w **Kozodrzy**

Rodzaj obiektu	Ilość wyrobów [Mg]	Koszt transportu [zł]	Koszt składowania [zł]	Razem transport i składowanie [zł]
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	282	10953	60849	71802
Własność osób prawnych (firmy, przedsiębiorstwa i inne instytucje)	258	10028	55714	65742
Budynki będące własnością JST	13	778	2732	3510
Rodzinne Ogrody Działkowe	11	778	2483	3261
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	10	778	2081	2859
Budynki będące własnością PKP i MON	2	778	527	1305
Razem	576	24092	124387	148479

Tabela 7.4. Łączne szacowane koszty transportu i składowania odpadów na składowisku
w **Młynach**

Rodzaj obiektu	Ilość wyrobów [Mg]	Koszt transportu [zł]	Koszt składowania [zł]	Razem transport i składowanie [zł]
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	282	12778	60849	73628
Własność osób prawnych (firmy, przedsiębiorstwa i inne instytucje)	258	11700	55714	67413
Budynki będące własnością JST	13	907	2732	3640
Rodzinne Ogrody Działkowe	11	907	2483	3390
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	10	907	2081	2989
Budynki będące własnością PKP i MON	2	907	527	1435
Razem	576	28107	124387	152494

Tabela 7.5. Łączne szacowane koszty transportu i składowania odpadów na składowisku
w **Tarnowie-Mościcach**

Rodzaj obiektu	Ilość wyrobów [Mg]	Koszt transportu [zł]	Koszt składowania [zł]	Razem transport i składowanie [zł]
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	282	0	106486	106486
Własność osób prawnych (firmy, przedsiębiorstwa i inne instytucje)	258	0	97499	97499
Budynki będące własnością JST	13	0	4782	4782
Rodzinne Ogrody Działkowe	11	0	4345	4345
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	10	0	3642	3642
Budynki będące własnością PKP i MON	2	0	923	923
Razem	576	0	217677	217677

Tabela 7.6. Łączne szacowane koszty transportu i składowania odpadów na składowisku
w **Dobrowie**

Rodzaj obiektu	Ilość wyrobów [Mg]	Koszt transportu [zł]	Koszt składowania [zł]	Razem transport i składowanie [zł]
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	282	20689	60849	81538
Własność osób prawnych (firmy, przedsiębiorstwa i inne instytucje)	258	18943	55714	74656
Budynki będące własnością JST	13	1469	2732	4201
Rodzinne Ogrody Działkowe	11	1469	2483	3952
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	10	1469	2081	3550
Budynki będące własnością PKP i MON	2	1469	527	1996
Razem	576	45507	124387	169894

Tabela 7.7. Koszt transportu i składowania w **Kozodrzy** odpadów zawierających azbest pochodzących z terenu gminy miasta Sanoka

Lokalizacja	Koszt transportu i składowania w [zł] wg stopnia pilności											
	I			II			III			Razem		
	Ilość wyrobów [Mg]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Ilość wyrobów [Mg]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Ilość wyrobów [Mg]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Razem Transport+ Składowanie
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	59,0	2292	12735	77,4	3011	16727	145,3	5650	31387	10953	60849	71802
Własność osób prawnych (firmy, przedsiębiorstwa i inne instytucje)	45,1	1753	9742	24,1	937	5203	188,7	7338	40769	10028	55714	65742
Budynki będące własnością JST	7,7	778	1663	5,0	778	1069	0,0	0	0	1555	2732	4288
Rodzinne Ogrody Działkowe	10,2	778	2198	0,0	0	0	1,3	778	285	1555	2483	4038
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	0,0	0	0	0,0	0	0	9,6	778	2081	778	2081	2859
Budynki będące własnością PKP i MON	0,0	0	0	1,4	778	304	1,0	778	223	1555	527	2083
Razem	121,9	5601	26338	107,9	5503	23304	346,0	15321	74745	26425	124387	150812

Tabela 7.8. Koszt transportu i składowania w **Młynach** odpadów zawierających azbest pochodzących z terenu gminy miasta Sanoka

Lokalizacja	Koszt transportu i składowania w [zł] wg. stopnia pilności											
	I			II			III			Razem		
	Ilość wyrobów [Mg]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Ilość wyrobów [Mg]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Ilość wyrobów [Mg]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Razem Transport+ Składowanie
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	59,0	2674	12735	77,4	3513	16727	145,3	6591	31387	12778	60849	73628
Własność osób prawnych (firmy, przedsiębiorstwa i inne instytucje)	45,1	2046	9742	24,1	1093	5203	188,7	8561	40769	11700	55714	67413
Budynki będące własnością JST	7,7	907	1663	5,0	907	1069	0,0	0	0	1814	2732	4547
Rodzinne Ogrody Działkowe	10,2	907	2198	0,0	0	0	1,3	907	285	1814	2483	4297
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	0,0	0	0	0,0	0	0	9,6	907	2081	907	2081	2989
Budynki będące własnością PKP i MON	0,0	0	0	1,4	907	304	1,0	907	223	1814	527	2342
Razem	121,9	6535	26338	107,9	6420	23304	346	17874	74745	30829	124387	155216

Tabela 7.9. Koszt transportu i składowania w **Tarnowie-Mościcach** odpadów zawierających azbest pochodzących z terenu gminy miasta Sanoka

Lokalizacja	Koszt transportu i składowania w [zł] wg. stopnia pilności											
	I			II			III			Razem		
	Ilość wyrobów [Mg]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Ilość wyrobów [Mg]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Ilość wyrobów [Mg]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Razem Transport+Składowanie
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	59,0	0	22287	77,4	0	29272	145,3	0	54927	0	106486	106486
Własność osób prawnych (firmy, przedsiębiorstwa i inne instytucje)	45,1	0	17048	24,1	0	9106	188,7	0	71345	0	97499	97499
Budynki będące własnością JST	7,7	0	2911	5,0	0	1871	0,0	0	0	0	4782	4782
Rodzinne Ogrody Działkowe	10,2	0	3846	0,0	0	0	1,3	0	499	0	4345	4345
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	0,0	0	0	0,0	0	0	9,6	0	3642	0	3642	3642
Budynki będące własnością PKP i MON	0,0	0	0	1,4	0	532	1,0	0	391	0	923	923
Razem	121,9	0	46091	107,9	0	40782	346,0	0	130804	0	217677	217677

Tabela 7.10. Koszt transportu i składowania w **Dobrowie** odpadów zawierających azbest pochodzących z terenu gminy miasta Sanoka

Lokalizacja	Koszt transportu i składowania w [zł] wg. stopnia pilności											
	I			II			III			Razem		
	Ilość wyrobów [Mg]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Ilość wyrobów [Mg]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Ilość wyrobów [Mg]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Transport [zł]	Składowanie [zł]	Razem Transport+Składowanie
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	59,0	4330	12735	77,4	5687	16727	145,3	10672	31387	20689	60849	81538
Własność osób prawnych (firmy, przedsiębiorstwa i inne instytucje)	45,1	3312	9742	24,1	1769	5203	188,7	13861	40769	18943	55714	74656
Budynki będące własnością JST	7,7	1469	1663	5,0	1469	1069	0,0	0	0	2938	2732	5670
Rodzinne Ogrody Działkowe	10,2	1469	2198	0,0	0	0	1,3	1469	285	2938	2483	5421
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	0,0	0	0	0,0	0	0	9,6	1469	2081	1469	2081	3550
Budynki będące własnością PKP i MON	0,0	0	0	1,4	1469	304	1,0	1469	223	2938	527	3465
Razem	121,9	10580	26338	107,9	10394	23304	346,0	28939	74745	49913	124387	174300

Tabela 7.11. Łączne szacowane koszty demontażu, transportu i składowania odpadów

Rodzaj obiektu	Ilość wyrobów [Mg]	Koszt demontażu [zł]	Składowisko w Kozodrzy		Składowisko w Młynach		Składowisko w Tarnowie-Mościcach		Składowisko w Dobrowie	
			Koszt transportu [zł]	Koszt składowania [zł]	Koszt transportu [zł]	Koszt składowania [zł]	Koszt transportu [zł]	Koszt składowania [zł]	Koszt transportu [zł]	Koszt składowania [zł]
Własność osób fizycznych (gospodarstwa indywidualne)	282	384150	10953	60849	12778	60849	0	106486	20689	60849
Własność osób prawnych (firmy, przedsiębiorstwa i inne instytucje)	258	351727,05	10028	55714	11700	55714	0	97499	18943	55714
Budynki będące własnością JST	12,7	17250	778	2732	907	2732	0	4782	1469	2732
Rodzinne Ogrody Działkowe	11,5	15675	778	2483	907	2483	0	4345	1469	2483
Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe	9,6	13140	778	2081	907	2081	0	3642	1469	2081
Budynki będące własnością PKP i MON	2,4	3330	778	527	907	527	0	923	1469	527
Ogółem	576	785272	24092	124387	28107	124387	0	217677	45507	124387

7.2. SPOSOBY I MOŻLIWOŚCI POZYSKANIA ŚRODKÓW FINANSOWYCH

Zgodnie z art. 7. ust.1. ustawy Prawo Ochrony Środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 (Dz. U. z 2013r., poz. 1232 ze zm.): „*Kto powoduje zanieczyszczenie środowiska, ponosi koszty usunięcia skutków tego zanieczyszczenia*” oraz zgodnie z „Programem usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski” i jego aktualizacją usunięcie wyrobów zawierających azbest z prywatnych posesji należy w 100% do właścicieli obiektów. Zatem, w myśl powyższego, właściciel budynków z wbudowanym materiałem zawierającym azbest ponosi koszty usuwania powstałych odpadów zawierających azbest.

W zakresie dofinansowania osobom fizycznym z **budżetu gminy**, powołując się na art. 403 ust.2. i 4 ustawy Prawo Ochrony Środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 (Dz. U. z 2013r., poz. 1232 ze zm..) większość gmin w kraju przeznacza część środków na dofinansowanie, dla osób fizycznych, kosztów związanych ze zdjęciem, transportem i unieszkodliwianiem powstałych odpadów na składowisku odpadów niebezpiecznych - odpadów zawierających azbest.

Możliwości pozyskania środków finansowych przez Gminę na realizację zadań związanych z usuwaniem wyrobów zawierających azbest są bezpośrednio związane z priorytetami wielu funduszy krajowych i unijnych w zakresie gospodarki odpadami, ochrony powietrza czy ochrony powierzchni ziemi. Istotne znaczenie w przeznaczaniu środków na ten cel odgrywa Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Najbezpieczniejszym źródłem finansowania w całości lub części unieszkodliwiania odpadów niebezpiecznych, w tym zawierających azbest, są środki własne Gminy. Z wykorzystywaniem takich środków nie wiążą się dodatkowe nakłady finansowe w postaci odsetek. Z uwagi na rozległe zadania własne i celowe gminy w stosunku do potrzeb inwestycyjnych, konieczne może stać się sięgnięcie w całości lub części po obce źródła finansowania.

Warunkiem powodzenia działań związanych z usuwaniem wyrobów zawierających azbest jest zapewnienie środków finansowych na odbiór odpadów zawierających azbest

z gospodarstw indywidualnych i innych zasobów mieszkaniowych. Obietnice dawane mieszkańcom chcącym usunąć azbest ze swoich posesji muszą być bezwzględnie dotrzymywane. W przeciwnym razie, utrata zaufania może być przyczyną zaniechania działań ze strony właścicieli budowli lub prowadzenia przez nich prac „na własną rękę” bez zastosowania koniecznych środków ostrożności. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że w takim przypadku odpady zawierające azbest trafią na nielegalne „wysypisko odpadów”.

Realizacja zadań związanych z bezpiecznym usuwaniem i unieszkodliwianiem wyrobów i odpadów zawierających azbest obejmuje zadania pozainwestycyjne oraz inwestycyjne. **Zadania pozainwestycyjne** dotyczą przede wszystkim intensyfikacji działań organizacyjnych umożliwiających rozwój systemu odbierania odpadów niebezpiecznych oraz edukacji ekologicznej i monitoringu gospodarki odpadami. Jako zadanie nieinwestycyjne (WFOŚiGW) rozumie się zadanie nie związane z nabyciem, wytworzeniem środka trwałego (np. zadania z zakresu edukacji ekologicznej). **Zadania inwestycyjne** obejmują przedsięwzięcia w zakresie budowy niezbędnego potencjału technicznego umożliwiającego w prawidłowy sposób prowadzenie procesów demontażu, transportu i unieszkodliwiania odpadów, w tym zawierających azbest. Przez zadanie inwestycyjne (WFOŚiGW) rozumie się zadanie, w ramach którego środki są przeznaczane na nakłady inwestycyjne związane z wytworzeniem, nabyciem lub ulepszeniem środków trwałych.

Realizacja poszczególnych projektów związanych z bezpiecznym usuwaniem wyrobów zawierających azbest i unieszkodliwianiem powstających odpadów, możliwa jest poprzez wykorzystanie m.in.:

- środków publicznych - pochodzących z budżetu gminy lub pozabudżetowych instytucji publicznych,
- środków prywatnych - środki własne inwestora,
- środków publiczno-prywatnych - pochodzących z budżetu gminy lub pozabudżetowych instytucji publicznych oraz środków własnych inwestora.

Formy finansowania inwestycji ekologicznych:

- udziały własne gmin lub przedsiębiorstw,
- zobowiązania kapitałowe (kredyty, pożyczki, obligacje, leasing),
- udziały kapitałowe – (akcje i udziały w spółkach),
- dotacje.

7.2.1. INSTRUMENTY OGÓLNOKRAJOWE

Wśród instrumentów ogólnokrajowych wspierających bezpieczne usuwanie wyrobów zawierających azbest należy wymienić instrumenty:

- Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (dotyczy tylko gmin wiejskich, miejsko-wiejskich i miejskich (do 5 000 mieszkańców),
- Banku Ochrony Środowiska S.A. oraz BGŻ we współpracy z ARiMR .

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej:

Finansowanie zadań z zakresu gospodarki odpadami, w tym odpadami zawierającymi azbest, jest możliwe ze środków funduszy ochrony środowiska na zasadach określonych ustawą z dnia 27 kwietnia 2001 r – Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. z 2013r., poz. 1232 ze zm.). W przypadku usuwania i unieszkodliwiania wyrobów i odpadów azbestowych dotyczy to głównie zadań o relatywnie niskich kosztach inwestycyjnych. Środki pozyskiwane z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej zapewniają wsparcie finansowania inwestycji, zgodnie zasadami przyjętymi w tych funduszach.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej przeznacza środki finansowe na wspieranie wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i jednostek gminnych oraz na realizację zadań określonych w ustawie Prawo Ochrony Środowiska. Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udziela oprocentowanych pożyczek, dopłat do oprocentowania preferencyjnych kredytów i pożyczek, przyznaje dotacje na podstawie umów cywilno-prawnych.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udziela szeregu dotacji czy pożyczek w wielu obszarach. Jednym z obszarów finansowania jest gospodarka odpadami, w tym pomoc w usuwaniu azbestu. W ramach NFOŚiGW uruchomiono Program: **3.3. Gospodarowanie odpadami innymi niż komunalne; Część 2. Usuwanie wyrobów zawierających azbest.** Celem programu jest wzrost ilości unieszkodliwionych oraz zabezpieczonych odpadów zawierających azbest. Program jest wdrażany w latach 2010 – 2017. **Dotacje** udzielane są przez wojewódzkie fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej z udziałem środków udostępnionych przez NFOŚiGW. Terminy składania wniosków

dla wnioskodawców określają indywidualnie WFOŚiGW i umieszczają na swojej stronie internetowej. Udostępnienie środków jest nieodpłatne i bezzwrotne. WFOŚiGW udzielając dotacji ze środków udostępnionych przez NFOSiGW, działa we własnym imieniu na rzecz NFOSiGW. Kwota dofinansowania przedsięwzięcia wynosi do 100% jego kosztów kwalifikowanych, w tym do 50 % kosztów kwalifikowanych, ze środków udostępnionych przez NFOSiGW, w formie dotacji. Podstawowymi warunkami uzyskania dotacji są:

- przedsięwzięcie zlokalizowane jest na terenie gminy, w której została przeprowadzona **inwentaryzacja wyrobów zawierających azbest**;
- przedsięwzięcie zlokalizowane jest na terenie gminy posiadającej **program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest** i jest z nim zgodne.

Beneficjentem końcowym programu są jednostki samorządu terytorialnego za pośrednictwem wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej.

Rodzaje przedsięwzięć objętych dotacją:

1. Przedsięwzięcia w zakresie demontażu, zbierania, transportu oraz unieszkodliwienia lub zabezpieczenia odpadów zawierających azbest, zgodne z gminnymi programami usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest. Dopuszcza się, by gmina uznała jako równoważny gminnemu programowi usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest program związku międzygminnego, którego jest członkiem lub powiatu, na którego terenie się znajduje.
2. Przedsięwzięcia w zakresie demontażu, zbierania, transportu oraz unieszkodliwienia lub zabezpieczenia odpadów zawierających azbest na obszarach dotkniętych klęską żywiołową.

Wśród przedsięwzięć priorytetowych Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej na 2016 rok znajduje się Program Priorytetowy „SYSTEM - wsparcie działań ochrony środowiska i gospodarki wodnej realizowanych przez WFOŚiGW” na lata 2015-2020, w łącznej kwocie 80 mln zł , zawierający w jego pierwszej części p.t. „usuwanie wyrobów zawierających azbest”:

- przedsięwzięcia w zakresie demontażu, zbierania, transportu oraz unieszkodliwienia lub zabezpieczenia odpadów zawierających azbest, zgodne z gminnymi programami usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest.
- przedsięwzięcia w zakresie demontażu, zbierania, transportu oraz unieszkodliwienia lub zabezpieczenia odpadów zawierających azbest na obszarach dotkniętych klęską żywiołową

Szczegółowe informacje na temat warunków uzyskania dofinansowania przedsięwzięć związanych z usuwaniem odpadów zawierających azbest dostępne są na stronie internetowej NFOŚiGW: <http://www.nfosigw.gov.pl>

Bank Ochrony Środowiska S.A.:

Bank Ochrony Środowiska SA specjalizuje się w finansowaniu przedsięwzięć służących ochronie środowiska. Misją Banku Ochrony Środowiska jest świadczenie kompleksowych usług finansowych dla podmiotów realizujących projekty na rzecz ochrony środowiska naturalnego [<http://www.bosbank.pl>].

BOŚ jest bankiem komercyjnym. Współpracuje z Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej, Fundacją Polska Wieś 2000 im. M. Rataja, Europejskim Funduszem Rozwoju Wsi Polskiej oraz innymi funduszami pomocowymi.

Bank Ochrony Środowiska specjalizuje się w finansowej obsłudze przedsięwzięć proekologicznych. Współpracuje m.in. z Bankiem Światowym oraz Europejskim Funduszem Rozwoju Wsi Polskiej "Counterpart Found".

Kredyty oraz inne formy finansowania proponowane przez BOŚ umożliwiają realizację wielu inwestycji, m.in. **zagospodarowanie odpadów stałych**.

Bank Ochrony Środowiska prowadzi również linie kredytowe ze środków Narodowego i Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej na m.in.: zagospodarowanie odpadów stałych, inwestycje wykorzystujące odnawialne źródła energii. W ramach linii kredytowej **KfW5** (Kreditanstalt für Wiederaufbau), Bank Ochrony Środowiska finansuje przedsięwzięcia polegające na unieszkodliwianiu wyrobów zawierających azbest. Podstawą udzielenia kredytu jest posiadanie przez wnioskodawcę zdolności do zaciągnięcia kredytu i ustanowienie odpowiednich form zabezpieczenia spłaty kredytu [Ministerstwo Gospodarki, 2009].

Bank Gospodarki Żywnościowej (BGŻ):

Bank Gospodarki Żywnościowej współpracuje z Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie udzielania kredytów preferencyjnych [<http://www.bgz.pl>; <http://www.arimr.gov.pl>]. Podstawą do udzielania przez ARiMR pomocy ze środków krajowych, jest rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 stycznia 2015 r. w sprawie szczegółowego zakresu i sposobów realizacji niektórych zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (Dz. U. z 2015r., poz.187). Zasady udzielania dopłat do oprocentowania ustalane są przez ARiMR.

7.2.2. INSTRUMENTY WOJEWÓDZKIE

Na szczeblu wojewódzkim instrumenty finansowe wspierające usuwanie wyrobów zawierających azbest to przede wszystkim:

1. Wojewódzkie Fundusze Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
2. Bank Ochrony Środowiska S.A. (BOS) we współpracy z WFOŚiGW,
3. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko,
4. Regionalne Programy Operacyjne dla poszczególnych województw.

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej:

Głównym zadaniem **funduszy wojewódzkich** jest finansowe wspieranie przedsięwzięć z zakresu ochrony środowiska i gospodarki wodnej

Co roku Rady Nadzorcze Wojewódzkich Funduszy Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (WFOŚiGW) uchwalają listy przedsięwzięć priorytetowych planowanych do dofinansowania ze środków wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej, Rady Nadzorcze uchwalają także *„Zasady udzielania i umarzania pożyczek oraz udzielania dotacji ze środków Wojewódzkich Funduszy Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej”* dla realizacji wyznaczonych priorytetowych przedsięwzięć.

W ramach tych przedsięwzięć, zadania związane z usuwaniem wyrobów zawierających azbest mogą uzyskać wsparcie dofinansowania działalności. Forma i zakres

wsparcia, a także uprawnieni do ubiegania się o dofinansowanie różnią się w zależności od obowiązujących zasad w każdym z wojewódzkich funduszy.

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie [www.bip.wfosigw.rzeszow.pl], zgodnie z załącznikiem do uchwały Nr 6/2015 Rady Nadzorczej WFOŚiGW w Rzeszowie z dnia 27 listopada 2015 r.: „Zasady udzielania i umarzania pożyczek oraz tryb i zasady udzielania i rozliczania dotacji przez wojewódzki fundusz ochrony środowiska i gospodarki wodnej w Rzeszowie”, udziela pomocy finansowej na zadania z zakresu ochrony środowiska i gospodarki wodnej, określone w art. 400a ust. 1 pkt 1-9a i 11-42 ustawy Prawo Ochrony Środowiska (t.j. Dz. U. z 2013r., poz. 1232 ze zm.), a dotyczy to m.in. zadania realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego polegające na **usuwaniu azbestu i wyrobów zawierających azbest** - na zasadach określonych w odrębnej „Procedurze dofinansowania przedsięwzięć dotyczących usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest przez WFOŚiGW w Rzeszowie”,

Procedura dofinansowania przedsięwzięć dotyczących usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest przez WFOŚiGW w Rzeszowie

Zadanie realizowane jest w ramach Programu priorytetowego NFOŚiGW pn. „SYSTEM – Wspieranie działań ochrony środowiska i gospodarki wodnej realizowanych przez WFOŚiGW, Część I – Usuwanie wyrobów zawierających azbest”.

Celem programu jest wzrost ilości unieszkodliwionych odpadów zawierających azbest na terenie województwa podkarpackiego. Program obejmuje lata realizacji 2015-2022, w tym, że podpisywanie umów oraz wydatkowanie środków muszą być realizowane do 2022 roku. Warunkiem dofinansowania jest posiadanie gminnego programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest wraz z inwentaryzacją. Dofinansowanie przedsięwzięcia w zakresie demontażu, zbierania, transportu oraz unieszkodliwiania lub zabezpieczenia odpadów zawierających azbest realizowane jest zgodnie z gminnym programem usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest.

Zgodnie z „Procedurą ...”, WFOŚiGW w Rzeszowie kwota dofinansowania przedsięwzięcia wynosi do 85% kosztów kwalifikowanych w formie dotacji, w tym ze środków NFOŚiGW do 50%, a minimalne zaangażowanie środków WFOŚiGW stanowi 35%.

8. SPOSÓB MONITORINGU I OCENY WDRAŻANIA PROGRAMU

8.1. MONITORING

Zgodnie z Programem Oczyszczania Kraju z Azbestu gminne programy usuwania azbestu podlegają okresowej aktualizacji.

W procesie wdrażania Programu ważna jest kontrola przebiegu tego procesu oraz ocena stopnia realizacji zadań w nim wyznaczonych z punktu widzenia osiągnięcia założonych celów. Z tego względu ważne jest wyznaczenie systemu monitorowania, na podstawie, którego będzie możliwe dokonanie oceny procesu wdrażania, jak i również będą mogły być dokonane ewentualne modyfikacje Programu.

Monitoring Programu będzie prowadzony systematycznie przez cały okres realizacji Programu z wykorzystaniem Wojewódzkiej Bazy Danych (BD) zamieszczonej na stronie www.bazaazbestowa.gov.pl, przygotowanej i prowadzonej na zlecenie Ministra Rozwoju. Baza azbestowa jest składową utworzonego Elektronicznego Systemu Informacji Przestrzennej (ESIP). System Informacji Przestrzennej umożliwia przetwarzanie danych przestrzennych wykorzystując informacje zawarte w bazie azbestowej.

Monitoring realizacji „Programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka” pozwoli na bieżąco analizować i kontrolować zgodność założonych zadań Programu z bieżącą realizacją w terenie.

Monitoring realizacji zadań Programu obejmuje gromadzenie, przetwarzanie i rozpowszechnianie informacji o usuwaniu azbestu i wyrobów zawierających azbest, w szczególności dotyczących:

- 1- ilości i wyników przeprowadzonej inwentaryzacji oraz oceny stanu technicznego wyrobów zawierających azbest i ich lokalizacji na terenie gminy,
- 2- ilości usuniętych wyrobów zawierających azbest oraz wytworzonych odpadów niebezpiecznych zawierających azbest;
- 3 - ilości składowanych odpadów zawierających azbest;
- 4 - przedsiębiorstw posiadających uprawnienia do bezpiecznego usuwania azbestu.

Skutecznym narzędziem monitorowania procesu usuwania azbestu z terenu gminy jest Baza Danych wyrobów i odpadów zawierających azbest (BD) dostępna na stronie internetowej www.bazaazbestowa.gov.pl

Zgodnie z Programem Oczyszczania Kraju z Azbestu do podstawowych zadań samorządu gminnego należy m.in.:

- 1 - gromadzenie informacji o ilości, rodzaju i miejscach występowania wyrobów zawierających azbest oraz przekazywanie jej do marszałka województwa z wykorzystaniem dostępnego narzędzia informatycznego www.bazaazbestowa.gov.pl;
- 2 - przygotowywanie i aktualizacja programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest;
- 3 - organizowanie akcji informacyjno – edukacyjnej, współpraca z mediami w celu propagowania odpowiednich inicjatyw społecznych oraz rozpowszechniania informacji dotyczących zagrożeń powodowanych przez azbest;
- 4 - organizowanie usuwania wyrobów zawierających azbest przy wykorzystaniu pozyskanych na ten cel środków krajowych lub unijnych;
- 5 - współpraca z organizacjami społecznymi wspierającymi realizację *Programu*;
- 6 - współpraca z organami kontrolnymi (inspekcja sanitarna, inspekcja pracy, inspekcja nadzoru budowlanego, inspekcja ochrony środowiska).

Jednocześnie niezbędnym jest rozpoczęcie intensywnej edukacji ekologicznej prowadzącej do uzyskania akceptacji społecznej dla planowanych przedsięwzięć.

8.2. WSKAŹNIKI OCENY WDRAŻANIA PROGRAMU

Najważniejszym wskaźnikiem wdrażania Programu są ilości wyrobów zawierających azbest sukcesywnie usuwane z obiektów znajdujących się na terenie gminy i unieszkodliwione metodą składowania lub inną dostępną metodą.

Zaproponowane w niniejszym Programie wskaźniki monitoringu mają charakter jakościowy i ilościowy. Wskaźniki jakościowe umożliwią dokonanie charakterystyki ogólnej systemu natomiast wskaźniki ilościowe pokażą w sposób szczegółowy, na podstawie konkretnych wartości liczbowych wydajność i skuteczność funkcjonowania Programu.

Wykaz wskaźników efektywności realizacji i monitoringu Programu usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka przedstawia tabela 8.1.

Tabela 8.1. Wykaz wskaźników efektywności realizacji Programu

Lp	Nazwa wskaźnika	Jednostka	Stan z 2016r.
1	Ilość zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest na terenie gminy miasta Sanoka	m ²	52351
		Mg	576
		Mg/km ²	15
2	Ilość posesji z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest	szt.	270
3	Odsetek posesji z wyrobami zawierającymi azbest	%	5
4	Ilość zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest, wbudowanych w budynkach gospodarstw indywidualnych	m ²	25610
		Mg	282
5	Ilość zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest, wbudowanych w budynkach JST	m ²	1150
		Mg	12,7
6	Ilość zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest, wbudowanych w altankach Rodzinnych Ogrodów Działkowych	m ²	1045
		Mg	11,5
7	Ilość zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest, wbudowanych w budynkach należących do spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych	m ²	876
		Mg	9,6
8	Ilość zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest, wbudowanych w budynkach należących do firm i przedsiębiorstw	m ²	23448
		Mg	258
9	Ilość zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest, wbudowanych w budynkach należących do PKP	m ²	128
		Mg	1,4
10	Ilość zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest, wbudowanych w budynkach należących do MON	m ²	94
		Mg	1,1
11	Ilość usuniętych z terenu gminy odpadów zawierających azbest w latach 2004 - 2015	m ²	22785,5
		Mg	250,64
12	Ilość usuniętych odpadów zawierających azbest z budynków gospodarstw indywidualnych	m ²	b.d.
		Mg	b.d.
13	Ilość usuniętych odpadów zawierających azbest z Rodzinnych Ogrodów Działkowych	m ²	b.d.
		Mg	b.d.
14	Ilość usuniętych odpadów zawierających azbest z budynków spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych	m ²	b.d.
		Mg	b.d.
15	Ilość usuniętych odpadów zawierających azbest z budynków należących do firm i przedsiębiorstw	m ²	b.d.
		Mg	b.d.
16	Ilość usuniętych odpadów zawierających azbest z budynków należących do MON	m ²	b.d.
		Mg	b.d.
17	Ilość unieszkodliwionych odpadów zawierających azbest	m ²	b.d.
		Mg	b.d.

9. PODSUMOWANIE

Opracowanie „Programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka wraz ze szczegółową inwentaryzacją” wykonano na podstawie umowy nr 70/06/2016, nr rej. 30(C-2)16 zawartej pomiędzy Gminą Miasta Sanoka z siedzibą ul. Rynek 1, 38-500 Sanok, a Instytutem Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, ul. Wybickiego 7, Kraków, w dniu 30.06.2016 roku.

Opracowanie wykonano z uwzględnieniem wymogów obowiązujących aktów prawnych (na dzień rozpoczęcia umowy), w szczególności:

- Rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 roku w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest. (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 649),
- Rozporządzenia Ministra Gospodarki z dnia 5 sierpnia 2010 zmieniającym rozporządzenie w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. z 2010 r. Nr 162, poz. 1089).
- Rozporządzenia Ministra Gospodarki z dnia 13 grudnia 2010 roku w sprawie wymagań w zakresie wykorzystywania wyrobów zawierających azbest oraz wykorzystywania i oczyszczania instalacji lub urządzeń, w których były lub są wykorzystywane wyroby zawierające azbest (Dz. U. z 2011 r. Nr 8, poz. 31).

Azbest, z uwagi na swoje zalety, był szeroko stosowany do produkcji wyrobów budowlanych, wśród których największe znaczenie miały płyty i rury azbestowo-cementowe. Płyty szeroko były stosowane jako pokrycia dachowe, a rury, stosunkowo niewielkie ilości, do wykonywania instalacji wodociągowych i kanalizacyjnych oraz jako przewody kominowe i zsypy w budynkach wielokondygnacyjnych. Na terenie gminy miasta Sanoka najwięcej odpadów zawierających azbest powstanie w trakcie wymiany pokryć dachowych i elewacyjnych budynków. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 9 grudnia 2014 roku w sprawie katalogu odpadów (Dz. U. z 2014 r., poz. 1923) głównie będą to odpady z przypisanymi kodami klasyfikacyjnymi:

17 06 01* - materiały izolacyjne zawierające azbest

17 06 05* - materiały budowlane zawierające azbest.

Odpady te należą do niebezpiecznych.

W opracowaniu wykorzystano materiały udostępnione przez pracowników Wydziału Ochrony Środowiska i Gospodarki Odpadami Urzędu Miasta Sanoka. Program usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka jest zgodny z przepisami prawnymi obowiązującymi w Polsce oraz Unii Europejskiej, a także z innymi dokumentami w przedmiotowym zakresie, m.in. z:

- Ustawą Prawo Ochrony Środowiska z dnia 27 kwietnia 2001r. (tekst jednolity, Dz. U. 2016, poz. 672),
- Ustawą o Odpadach z dnia 14 grudnia 2012r. (Dz. U. z 2013r., poz. 21 ze zm.),
- Programem usuwania wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski, 2002 r.,
- Programem Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009 – 2032,
- Wojewódzkim programem usuwania azbestu na lata 2009-2032 dla województwa Podkarpackiego.

Opracowanie Programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka wraz ze szczegółową inwentaryzacją obejmuje:

1. Inwentaryzację wyrobów zawierających azbest na terenie gminy miasta Sanoka wraz z oceną.
2. Zestawienie ilościowe i jakościowe materiałów zawierających azbest w układzie trzech stopni pilności.
3. Określenie możliwości i sposobu usuwania wyrobów zawierających azbest.
4. Sposoby oraz możliwości pozyskiwania środków finansowych przez osoby fizyczne oraz Gminę na realizację usuwania wyrobów zawierających azbest.
5. Harmonogram realizacji gminnego programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest.
6. Wskazówki edukacyjne z zakresu szkodliwości wyrobów zawierających azbest.

W roku 2016, w miesiącach lipiec - sierpień, na podstawie umowy nr 70/06/2016, nr rej. 30(C-2)16, pracownicy Pracowni Badań Środowiskowych i Gospodarki Odpadami Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN przeprowadzili badania inwentaryzacyjne wśród budynków należących do osób fizycznych, osób prawnych oraz jednostki samorządu terytorialnego, PKP i MON.

W wyniku przeprowadzonych badań inwentaryzacyjnych na obszarze gminy miasta Sanoka uzyskano:

- wśród budynków będących własnością osób fizycznych (**gospodarstw indywidualnych**) **228 ankiet**, w których wykazano łącznie **260 obiektów** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest; łącznie oszacowano **25610 m²**, tj. **281,7 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest,
- wśród budynków będących własnością JST (Powiat Sanocki oraz Gmina Miasta Sanoka) **4 ankiety**, w których wykazano łącznie **4 obiekty** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest; łącznie oszacowano **1150 m²**, tj. **12,7 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest,
- wśród budynków **spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych** **4 ankiety**, w których wykazano **4 obiekty** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest w ilości **876 m²**, tj. **9,6 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest,
- wśród budynków **firm, przedsiębiorstw i innych instytucji** **21 ankiet**, w których wykazano **24 obiekty** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest w ilości **23542 m²**, tj. **259,0 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest,
- wśród budynków **PKP** **1 ankietę**, w której wykazano **1 obiekt** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest w ilości **128 m²**, tj. **1,4 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest,
- wśród budynków **MON** **1 ankietę**, w której wykazano **1 obiekt** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest w ilości **94 m²**, tj. **1,0 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest,
- wśród obiektów ogrodów działkowych **12 ankiet**, w których wykazano **39 obiektów** z wbudowanymi wyrobami zawierającymi azbest w ilości **1045 m²**, tj. **11,5 Mg** wyrobów budowlanych zawierających azbest.

Zdecydowana większość stosowanych w badanych obiektach wyrobów zawierających azbest należy do grupy pokryć dachowych. Są to głównie azbestowo-cementowe płyty faliste występujące na budynkach mieszkalnych i budynkach gospodarczych.

Przeprowadzona ocena pilności zgodnie z załącznikiem nr 1 do Rozporządzenia Ministra, Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 ze zmianami z 2010 roku (Dz. U. z 2004 r. Nr 71 poz. 649 oraz Dz. U. z 2010 r. Nr 162, poz. 1089) wykazała, że stan utrzymania pokryć dachowych zawierających azbest jest zróżnicowany na obszarze gminy miasta Sanoka. Ocena jakości wyrobów zawierających azbest na terenie gminy zgodnie ze stopniem pilności wykazała, że:

21,2 % zinwentaryzowanych wyrobów zaliczono do I stopnia pilności;
18,7 % zinwentaryzowanych wyrobów zaliczono do II stopnia pilności;
60,1 % zinwentaryzowanych wyrobów zaliczono do III stopnia pilności.

Zgodnie z „Programem usuwania wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski”, całkowita ilość wyrobów wbudowanych w obiektach budowlanych powinna zostać usunięta z unieszkodliwieniem do roku 2032.

Koszty zdjęcia pokrycia dachowego wykonanego z materiałów zawierających azbest z budynków użyteczności publicznej lub będących własnością Gminy oraz koszty transportu i unieszkodliwienia odpadów powstałych w wyniku wymiany takiego pokrycia dachowego, powinny być pokrywane w całości lub części ze środków publicznych.

Zgodnie z „Program Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009 – 2032”, koszty zdjęcia pokrycia dachowego, wykonanego z materiałów zawierających azbest, na terenie prywatnej posesji pokrywa właściciel posesji. Koszty transportu powstałych odpadów zawierających azbest do miejsca ich unieszkodliwienia oraz koszty unieszkodliwienia odpadów azbestowych mogą być natomiast pokryte z funduszy gminnych.

Warunkiem powodzenia działań związanych z usuwaniem wyrobów zawierających azbest jest zapewnienie środków finansowych na odbiór odpadów zawierających azbest z nieruchomości gospodarstw indywidualnych. Obietnice dawane mieszkańcom chcącym usunąć azbest ze swoich posesji muszą być bezwzględnie dotrzymywane. W przeciwnym razie, utrata zaufania może być przyczyną zaniechania działań ze strony właścicieli obiektów.

Według danych zgromadzonych, opracowanych i przedstawionych w niniejszej pracy, realizacja demontażu i unieszkodliwiania wyrobów zawierających azbest, zgodnie z krajowym „Programem usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski” ma potrwać do 2032 roku. Proces ten obejmuje (w przypadku gminy miasta Sanoka) **52351 m²** płyt azbestowo-cementowych. Wagowo taka powierzchnia pokryć dachowych odpowiada masie **576 Mg** (zgodnie z *Programem usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski*, 1 m² płyty falistej waży ok. 11 kg). Łączna objętość azbestowych pokryć dachowych na terenie gminy miasta Sanoka wynosi około **472 m³**.

Łącznie koszt demontażu wyrobów azbestowych wynosi: **785 272 zł**.

Analizę nakładów finansowych związanych z transportem i składowaniem odpadów przeprowadzono dla czterech docelowych lokalizacji składowisk odpadów; dwa z województwa podkarpackiego – składowisko w Kozodrzy, składowisko w Młynach oraz jedno z województwa małopolskiego - składowisko w Tarnowie-Mościcach i jedno z województwa świętokrzyskiego - składowisko w Dobrowie. Takie lokalizacje pozwoliły na porównanie kosztów związanych ze składowaniem i transportem.

Szacowany koszt transportu wraz ze składowaniem odpadów wynosi odpowiednio dla wyżej wymienionych składowisk **148479 zł, 152494 zł, 217677 zł i 169894 zł.**

SPIS PODSTAWOWYCH WYKORZYSTANYCH MATERIAŁÓW

- Ustawa z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. z 2004 r. Nr 3, poz. 20, ze zm.),
- Ustawa Prawo Ochrony Środowiska z dnia 27 kwietnia 2001r. (tekst jednolity, Dz. U. 2016, poz. 672)
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (Dz. U. z 2013r., poz. 21 ze zm.),
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 roku o przewozie towarów niebezpiecznych. (Dz. U. z 2011r. Nr 227, poz. 1367 ze zm.),
- Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 9 grudnia 2014 r. w sprawie katalogu odpadów (Dz. U. z 2014 r., poz. 1923),
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 6 czerwca 2014 roku w sprawie najwyższych dopuszczalnych stężeń i natężeń czynników szkodliwych dla zdrowia w środowisku pracy. (Dz. U. z 2014r., poz. 817),
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 16 stycznia 2015 r. w sprawie rodzajów odpadów, które mogą być składowane na składowisku odpadów w sposób nie selektywny (Dz. U. z 2015r. poz. 110),
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 23 czerwca 2003 r. w sprawie informacji dotyczącej bezpieczeństwa i ochrony zdrowia oraz planu bezpieczeństwa i ochrony zdrowia (Dz. U. z 2003r. Nr 120, poz. 1126),
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. z 2004r. Nr 71, poz. 649),
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 14 października 2005 r. w sprawie zasad bezpieczeństwa i higieny pracy przy zabezpieczaniu i usuwaniu wyrobów zawierających azbest oraz programu szkolenia w zakresie bezpiecznego użytkowania takich wyrobów (Dz. U. z 2005r. Nr 216, poz. 1824),
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 5 sierpnia 2010 zmieniającego rozporządzenie w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. z 2010 r. Nr 162, poz. 1089),
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 grudnia 2014 roku w sprawie wzorów dokumentów stosowanych na potrzeby ewidencji odpadów (Dz. U. z 2014r., poz. 1973).
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 13 grudnia 2010 roku w sprawie wymagań w zakresie wykorzystywania wyrobów zawierających azbest oraz wykorzystywania i oczyszczania instalacji lub urządzeń, w których był lub jest wykorzystywane wyroby zawierające azbest. (Dz. U. z 2011 r. Nr 8, poz. 31),
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 2 lutego 2011 r. w sprawie badań i pomiarów czynników szkodliwych dla zdrowia w środowisku pracy (Dz.U. z 2011r., Nr 33, poz.166),
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie składowisk odpadów (Dz. U. z 2013r., poz. 523),
- Brzozowski A., Obmiński A., 2004 - Gdzie występuje potrzeba zabezpieczania lub usuwania azbestu w Polsce?. Bezpieczeństwo Pracy: Nauka i Praktyka, Vol.393, Nr.4,
- Crocq B., 1998 - <http://www.crocq.net/Crocq/amiante.htm>,
- Dyczek A. 2000 – Bezpieczne postępowanie z azbestem i materiałami zawierającymi azbest : uwarunkowania techniczne i prawne. W: Materiały Szkoły Gospodarki Odpadami AGH-PAN. Rytro,
- Dyrektywa Rady Wspólnoty Europejskiej (91/382/EWG) z 24 czerwca 1991 r.,
- Karbownik A. 2001- Zbiór przepisów i procedur dotyczących bezpiecznego postępowania z wyrobami zawierającymi azbest. Ministerstwo Gospodarki. Warszawa,
- Kuzio S., - Instytut Gospodarowania Odpadami Sp. z o.o.,
- Obmiński A. 2000 – Odpady azbestowe, składowanie, neutralizacja, zagrożenie. w: Materiały Szkoły Gospodarki Odpadami AGH –PAN, Kraków,
- Perret V. - <http://www.amiante-info.ch>],
- Polański A. 1974 – Geochemia i surowce mineralne. Wyd. Geol. Warszawa,
- Poradnik dla użytkowników wyrobów azbestowych, Ministerstwo Gospodarki, 2008,

Problemy zanieczyszczenia powietrza włóknami azbestu. Biblioteka Monitoringu Środowiska. Warszawa, PIOŚ 1993,
Program Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009 – 2032, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2009,
Program usuwania wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski. Warszawa, 2002,
Szeszenia-Dąbrowska N., Siuta J. (red) - 1998: Azbest w środowisku. Oficyna wydawnicza IMP, Łódź,
Szeszenia-Dąbrowska N., 2003 - Materiał dydaktyczny na kurs specjalistyczny „Bezpieczne postępowanie z azbestem i materiałami zawierającymi azbest”, Kraków, 2003,
Vogel L., 2009 - politique.eu.org/archives/2009.html,
Wojewódzki program usuwania azbestu na lata 2009-2032 dla województwa podkarpackiego.
www.pip.gov.pl/html/pl/doc/
www.bip.wfosigw.rzeszow.pl

SPIS ZAŁĄCZNIKÓW

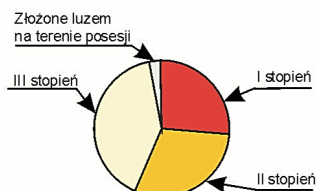
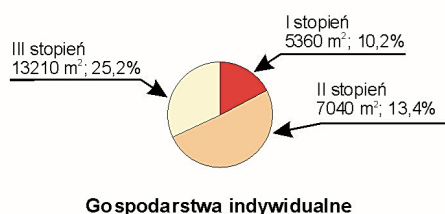
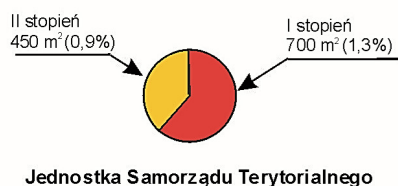
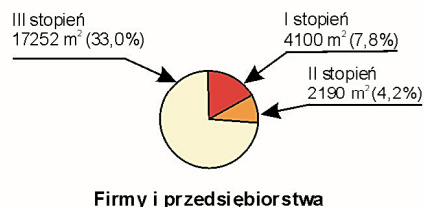
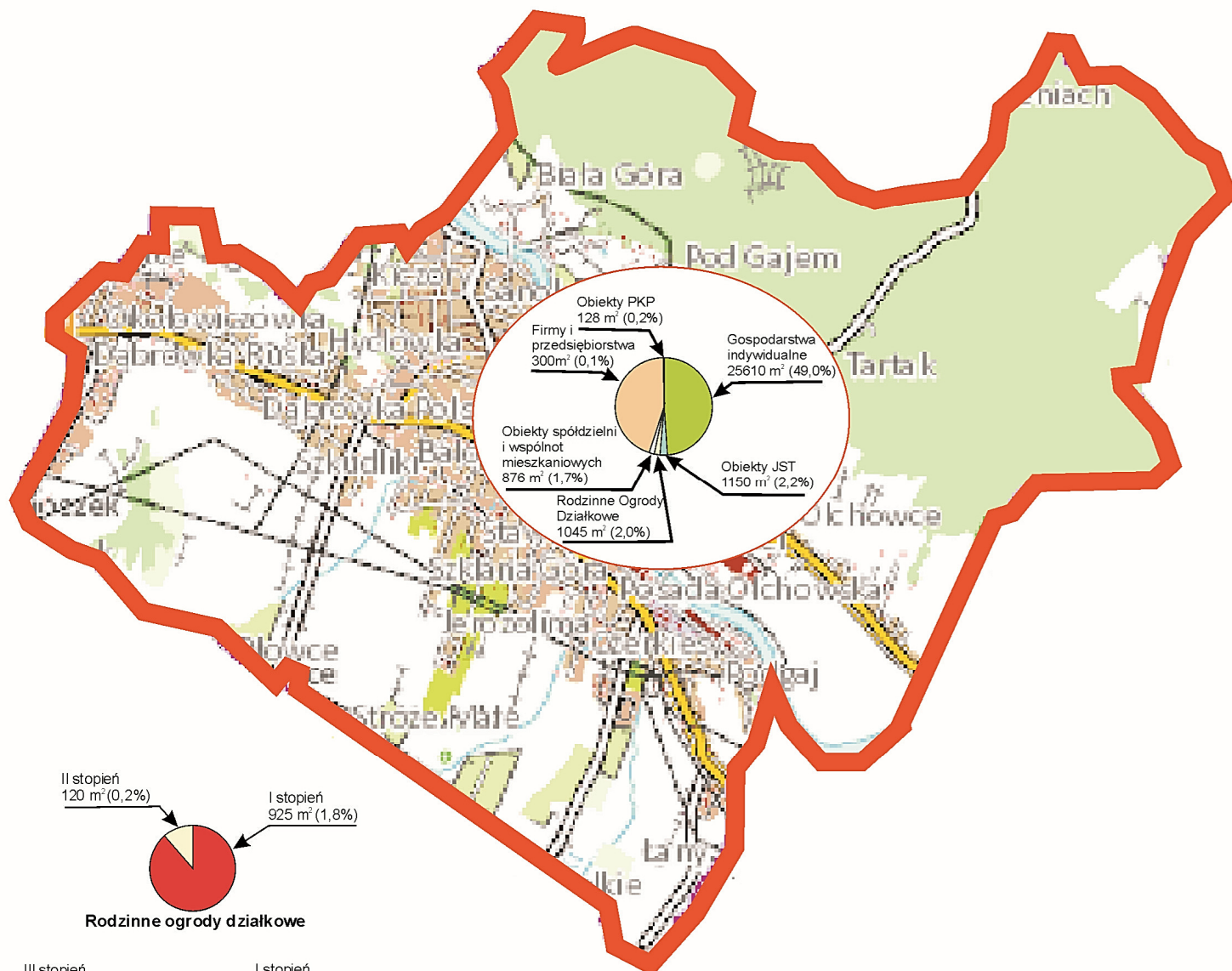
ZAŁĄCZNIK 1: PROCENTOWY UDZIAŁ POSZCZEGÓLNYCH STOPNI PILNOŚCI W CAŁKOWITEJ ILOŚCI WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST Z TERENU GMINY MIASTA SANOKA Z PODZIAŁEM NA ZARZĄDZAJĄCYCH/WŁAŚCICIELI.

ZAŁĄCZNIK 2: WZÓR ANKIETY SPORZĄDZONEJ DLA CELÓW INWENTARYZACJI WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST ORAZ ICH OCENY STANU I MOŻLIWOŚCI BEZPIECZNEGO UŻYTKOWANIA WYROBÓW.

ZAŁĄCZNIK 3: DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA.

ZAŁĄCZNIK 4: WYNIKI INWENTARYZACJI PRZEPROWADZONEJ NA OBSZARZE GMINY MIASTA SANOKA ZESTAWIONE W 3 TOMACH.

Gmina Miasta Sanoka



	Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN Kraków, ul. Wybickiego 7 <i>Pracownia Badań Środowiskowych i Gospodarki Odpadami</i>
Temat:	Program usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu gminy miasta Sanoka wraz ze szczegółową inwentaryzacją
Nazwa rysunku:	Procentowy udział poszczególnych stopni pilności w całkowitej ilości wyrobów zawierających azbest
Zleciodawca:	Gmina Miasta Sanoka
	Załącznik 1

Informacja o wyrobach zawierających azbest¹⁾

według załącznika nr 3 do rozporządzenia z dn. 13 grudnia 2010 r. (Dz. U. z 2011 r. nr 8, poz. 31)
opracowana dla potrzeb „Programu usuwania wyrobów zawierających azbest wraz ze szczegółową inwentaryzacją”

1. Nazwa miejsca/urządzenia/instalacji, adres²⁾:
.....
2. Wykorzystujący wyroby zawierające azbest – imię i nazwisko lub nazwa i adres:
.....
3. Rodzaj zabudowy³⁾
4. Numer działki ewidencyjnej⁴⁾
5. Numer obrębu ewidencyjnego⁴⁾
6. Nazwa, rodzaj wyrobu⁵⁾
7. Ilość posiadanych wyrobów⁶⁾
8. Stopień pilności⁷⁾
9. Zaznaczenie miejsca występowania wyrobów⁸⁾:
 - a) nazwa i numer dokumentu
 - b) data ostatniej aktualizacji
10. Przewidywany termin usunięcia wyrobów:
11. Ilość usuniętych wyrobów zawierających azbest przekazanych do unieszkodliwienia⁶⁾

Data.....

Podpis

¹⁾ Za wyrób zawierający azbest uważa się każdy wyrób o stężeniu równym lub wyższym od 0,1 % azbestu.

²⁾ Adres faktycznego miejsca występowania azbestu należy uzupełnić w następującym formacie: województwo, powiat, gmina, miejscowość, ulica, numer nieruchomości.

³⁾ Należy podać rodzaj zabudowy: budynek mieszkalny budynek gospodarczy, budynek przemysłowy, budynek mieszkalno-gospodarczy, inny.

⁴⁾ Należy podać numer działki ewidencyjnej i numer obrębu ewidencyjnego faktycznego miejsca występowania azbestu.

⁵⁾ Przy określaniu rodzaju wyrobu zawierającego azbest należy stosować następującą klasyfikację:

- płyty azbestowo-cementowe płaskie stosowane w budownictwie,
- płyty faliste azbestowo-cementowe stosowane w budownictwie,
- rury i złącza azbestowo-cementowe pozostawione w ziemi,
- izolacje natryskowe środkami zawierającymi w swoim składzie azbest,
- wyroby cierne azbestowo-kauczukowe,
- przędza specjalna, w tym włókna azbestowe obrobione,
- szczeliwa azbestowe,
- taśmy tkane i plecione, sznury i sznurki,
- wyroby azbestowo-kauczukowe, z wyjątkiem wyrobów ciernych,
- papier, tektura,
- drogi zabezpieczone (drogi utwardzone odpadami zawierającymi azbest przed wejściem w życie ustawy z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest, pod trwałym zabezpieczeniu przed emisją włókien azbestu),
- drogi utwardzone odpadami zawierającymi azbest przed wejściem w życie ustawy z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest, ale niezabezpieczone trwale przed emisją włókien azbestu,
- inne wyroby zawierające azbest, oddzielnie niewymienione, w tym papier i tektura: podać jakie.

⁶⁾ Ilość wyrobów zawierających azbest należy podać w jednostkach właściwych dla danego wyrobu (kg, m², m³, m.b., km).

⁷⁾ Według „Oceny stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest” – określonej w załączeniu nr 1 do rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 r. w sprawie sposobów bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. nr 71, poz. 649 oraz z 2010 r. nr 162, poz. 1089).

⁸⁾ Nie dotyczy osób fizycznych niebędących przedsiębiorcami. Należy podać nazwę i numer dokumentu oraz datę jego ostatecznej aktualizacji, w którym zostały oznaczone miejsca występowania wyrobów zawierających azbest, w szczególności planu sytuacyjnego terenu instalacji lub urządzenia zawierającego azbest, dokumentacji technicznej.

Ocena

stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest

Według załącznika nr 1 do rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej
z dnia 2 kwietnia 2004 r. ze zm. z dn. 5. sierpnia 2010 r. (Dz. U. z 2004 r. nr 71, poz. 649 oraz z 2010 r. nr 162, poz. 1089).
opracowana dla potrzeb „Programu usuwania wyrobów zawierających azbest wraz ze szczegółową inwentaryzacją”

Nazwa miejsca/ obiektu /urządzenia budowlanego / instalacji przemysłowej:

Adres miejsca / obiektu /urządzenia budowlanego / instalacji przemysłowej:

Rodzaj zabudowy ¹⁾:

Nr działki ewidencyjnej ²⁾:

Nr obrębu ewidencyjnej ²⁾:

Nazwa / rodzaj wyrobu ³⁾:

Ilość wyrobów ⁴⁾:

Data sporządzenia poprzedniej oceny ⁵⁾: ...**„pierwsza ocena”**...

Grupa/ nr	Rodzaj i stan wyrobu	Punkty	Ocena
I. Sposób zastosowania azbestu			
1.	Powierzchnia pokryta masą natryskową z azbestem (torkret)	30	
2.	Tynk zawierający azbest	30	
3.	Lekkie płyty izolacyjne z azbestem (ciężar obj. < 1000 kg/m ³)	25	
4.	Pozostałe wyroby z azbestem (np. pokrycia dachowe, clewacyjne)	10	
II. Struktura powierzchni wyrobu z azbestem			
5.	Duże uszkodzenia powierzchni, naruszona struktura włókien	60	
6.	Niewielkie uszkodzenia powierzchni (rysy, odpryski, załamania), naruszona struktura włókien	30	
7.	Ścisła struktura włókien przy braku warstwy zabezpieczającej lub jej dużych ubytkach	15	
8.	Warstwa zabezpieczająca bez uszkodzeń	0	
III. Możliwość uszkodzenia powierzchni wyrobu z azbestem			
9.	Wyrób jest przedmiotem jakichś prac	30	
10.	Wyrób bezpośrednio dostępny (do wysokości 2 m)	15	
11.	Wyrób narażony na uszkodzenia mechaniczne	10	
12.	Wyrób narażony na wstrząsy i drgania lub czynniki atmosferyczne	10	
13.	Wyrób nie jest narażony na wpływy zewnętrzne	0	
IV. Miejsce usytuowania wyrobu w stosunku do pomieszczeń użytkowych			
14.	Bezpośrednio w pomieszczeniu	30	
15.	Za zawieszonym, nieszczelnym sufitem lub innym pokryciem	25	
16.	W systemie wentylacji pomieszczenia (kanały wentylacyjne)	25	
17.	Na zewnątrz obiektu (np. tynk)	20	
18.	Elementy obiektu (np. osłony balkonowe, filary międzyokienne)	10	
19.	Za zawieszonym szczelnym sufitem lub innym pokryciem, ponad pyłoszczelną powierzchnią lub poza szczelnym kanałem wentylacyjnym	5	
20.	Brak kontaktu z pomieszczeniem (np. na dachu odizolowanym od pomieszczeń mieszkalnych)	0	
V. Wykorzystanie miejsca / obiektu /urządzenia budowlanego / instalacji przemysłowej			
21.	Regularnie przez dzieci, młodzież lub sportowców	40	
22.	Stałe lub częste (np. zamieszkanie, miejsce pracy)	30	
23.	Czasowe (np. domki rekreacyjne)	15	
24.	Rzadkie (np. strychy, piwnice, komórki)	5	
25.	Nieużytkowane (np. opuszczone zabudowania mieszkalne lub gospodarskie, wyłączone z użytkowania obiekty, urządzenia lub instalacje)	0	
SUMA PUNKTÓW OCENY			
STOPIEŃ PILNOŚCI			

UWAGA: W każdej z pięciu grup arkusza należy wskazać co najmniej jedną pozycję. Jeżeli w grupie zostanie wskazana więcej niż jedna pozycja, sumując punkty z poszczególnych grup, należy uwzględnić tylko pozycję o najwyższej punktacji w danej grupie. Sumaryczna liczba punktów pozwala określić stopień pilności:

Stopień pilności I od 120 punktów

wymagane pilnie usunięcie (wymiana na wyrób bezazbestowy) lub zabezpieczenie

Stopień pilności II od 95 do 115 punktów

wymagana ponowna ocena w terminie do 1 roku

Stopień pilności III do 90 punktów

wymagana ponowna ocena w terminie do 5 lat

Oceniający
(nazwisko i imię)

(miejscowość, data)

Właściciel / Zarządca
(podpis)

(adres lub pieczęć z adresem)

¹ Należy podać rodzaj zabudowy: budynek mieszkalny, budynek gospodarczy, budynek przemysłowy, inny.

² Należy podać nr obrębu ewidencyjnej i nr działki ewidencyjnej faktycznego miejsca występowania azbestu.

³ Przy określaniu rodzaju wyrobu zawierającego azbest należy stosować następującą klasyfikację:

- płyty azbestowo-cementowe płaskie stosowane w budownictwie,
- płyty faliste azbestowo-cementowe dla budownictwa,
- rury i złącza azbestowo-cementowe,
- izolacje natryskowe środkami zawierającymi w swoim składzie azbest,
- wyroby cierne azbestowo-kauczukowe,

- przędza specjalna, w tym włókna azbestowe obrobione,
- szczeliwa azbestowe,
- taśmy tkane i plecione, sznury i sznurki,
- wyroby azbestowo-kauczukowe, z wyjątkiem wyrobów ciemnych,
- papier, tektura,
- inne wyroby zawierające azbest, oddzielnie niewymienione, w tym papier i tektura, podać jakie.

⁴ Ilość wyrobów azbestowych podana w jednostkach masy (Mg) oraz w jednostkach właściwych dla danego wyrobu (m², m³, mb).

⁵ Należy podać datę przeprowadzenia poprzedniej oceny; jeżeli jest to pierwsza ocena, należy wpisać „pierwsza ocena”



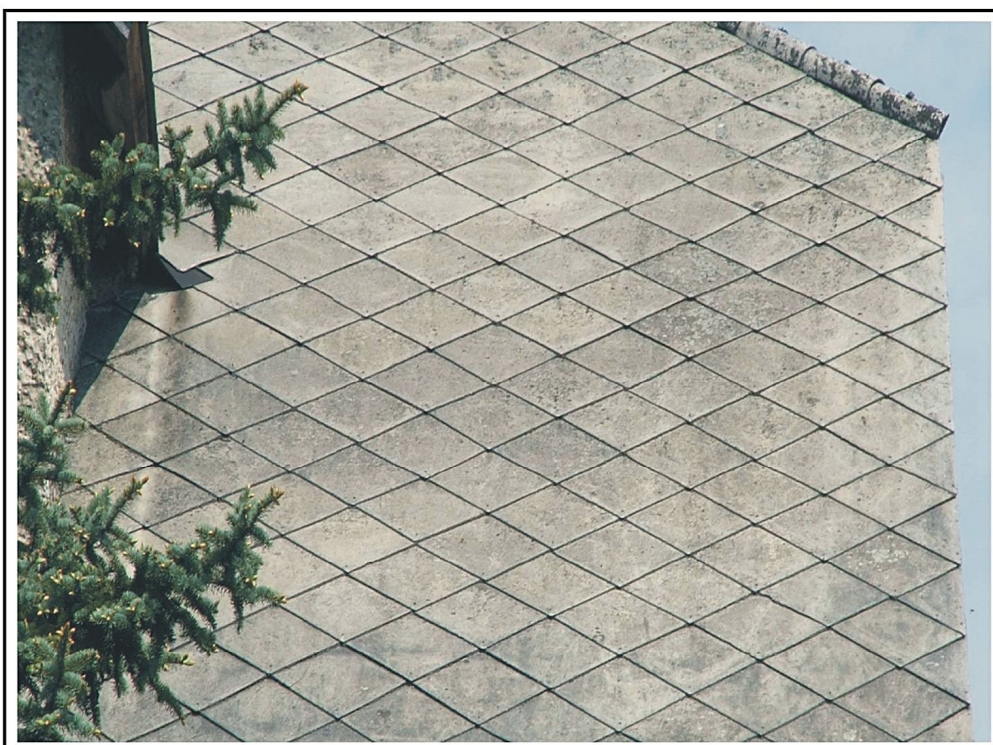
Fot.1 Pokrycie dachowe budynku gospodarczego z płyt falistych - I stopień pilności



Fot.2 Pokrycie dachowe budynku mieszkalnego z płytek falistych - II stopień pilności



Fot.3 Pokrycie dachowe budynku mieszkalnego
z płyt falistych - III stopień pilności



Fot.4 Pokrycie dachowe budynku mieszkalnego
z płytek typu "caro" - III stopień pilności